

AZ ISMÉTLŐDŐ CSELEKVÉS KIFEJEZÉSE A MAI OROSZ NYELVBEN
ÉS MAGYAR MEGFELELŐI
/egyetemi doktori értekezés/

Készítette: Braun Melinda

Szeged, 1982.

Bevezetés

Dolgozatunk tárgya az ismétlődő cselekvés kifejezésének összevető vizsgálata a mai orosz és magyar nyelvben. Ez a jelentés mindkét nyelvben összefügg a mennyiség és a temporalitás funkcionális-szemantikai kategóriájával, valamint érintkezik - az oroszban nagyobb, a magyarban kisebb felületen - az aspektualitással is. Alátámasztja az ezirányú kutatások létjogosultságát az a tény, hogy hallgatóink - és általában a magyar anyanyelvűek - számára az ige szemléleti opozíció helyes használatának elsajátítása meglehetősen nehéz. Ezen nehézségek leküzdéséhez ill. hiányok pótlásához kíván dolgozatunk - a maga szerény eszközeivel - hozzájárulni.

Kutatásainkhoz az is ösztönzést adott, hogy tudomásunk szerint orosz - magyar összevető vizsgálat még nem történt az igei pluralitás alapján.

Dolgozatunk során három fő cél elérésére törekszünk:

1. A plurális és az ismétlődő cselekvés fogalmának megállapítása után meghatározni viszonyukat a mai orosz nyelvben az aspektualitás, temporalitás és a mennyiség funkcionális-szemantikai kategóriájához.
2. A két nyelv közötti összevető vizsgálat során megállapítani az ismétlődő cselekvés orosz kifejezőeszközeinek magyar ekvivalenseit. Vizsgálataink bázis nyelve az orosz.
3. Az ismétlődés kifejezőeszközein belül vizsgáljuk a folyamatos és befejezett igealaknak e jelentés kifejezésében játszott szerepét.

Elemzésünk során orosz és szovjet szerzők /Dosztojevszkij, Csehov, Alekszej Tolsztoj, Pausztovszkij és Trifonov/

szépirodalmi alkotásaiból választottunk példamondatokat. Azért nem csak napjaink irodalmából válogattunk, mert egyes nyelvi eszközök ma már kihalófélben vannak.

Módszerünk az összevető vizsgálatban: szemantikai csoportosítás alapján rendszerezni az ismétlődés kifejezőeszközait az oroszban, és a rendszer alkotóelemeihez hozzárendelni azok magyar megfelelőit. A magyar ekvivalensek megállapításakor a megjelent fordításokra támaszkodunk, amelyeket szükség esetén módosítunk ill. kiegészítünk.

1. A NYELVEK ÖSSZEVETŐ VIZSGÁLATÁRÓL

1.1. Egyes nyelvek vizsgálatakor - legyen az történeti vagy leíró szempontu - két különböző, de egymásra épülő megközelítési módot alkalmazhatunk: az egyik esetben vizsgálódásaink nem lépnek túl az adott nyelv határain, míg a másikon egyéb nyelvekkel való összevetésen alapulnak. E kétfajta megközelítés céljait R. Zimek /1972, 9/ szavaival fogalmazhatjuk meg:

"Первый подход обычен при описании родного языка языковедами - носителями описываемого языка прежде всего в целях более глубокого познания внутреннего устройства родного языка и усвоения правильного употребления литературной нормы данного языка. /.../ Эти труды /т.е. работы Шахматова, Виноградова, Шведовой и др./ служат необходимой базой и для второго подхода, при котором язык - родной или неродной - описывается в сравнении с другим языком. Под таким углом зрения целесообразно описывать отдельные языки, прежде всего, в тех случаях, где предметом изучения является с точки зрения лингвиста иностранный язык и

результаты такого описания рассчитаны на читателя-учащегося, знакомящегося со структурой данного языка как неродного. /.../ В советском языкознании к такой линии относятся, например, работы академика Щербы о французском языке, Смирницкого и Ахмановой об английском языке и т.п."

Dolgozatunk célja az ismétlődő cselekvés kifejezésének orosz-magyar összevető vizsgálata, ezért a továbbiakban e második megközelítési móddal foglalkozunk majd.

Egy nyelvnek mindenfajta - történeti vagy leíró - elemzését, amelynek alapja a más nyelvvel ill. nyelvekkel való összevetés, V.G. Gak /1977, 5/ összehasonlító-tipológiai nyelvészetnek / сравнительная типология/

nevezi. Az összehasonlító-tipológiai nyelvészet célját így fogalmazza meg /l. uo./: "Сравнительная типология - раздел языкознания, изучающий языки в сопоставлении с другими языками с целью установления особенностей, присущих данным языкам, а также сходств и различий между ними."

Az összehasonlító-tipológiai nyelvészetnek két nagy ága van: az összehasonlító-történeti / сравнительно-историческая / és az összevető-tipológiai / сопоставительно-типологическая лингвистика / nyelvészet.

Dolgozatunk témája a leíró nyelvészet tárgykörébe tartozik, ezért közelebbről az összevető-tipológiai nyelvészet érdekel bennünket. Az összehasonlító-tipológiai nyelvtudomány ezen ágát V.G. Gak /uo., 8/ két további alkotórészre osztja: összevető és tipológiai nyelvészetre.

Feladataikat így határozza meg: "Сопоставительная лингвистика сравнивает, как правило, два языка, независимо от степени их родства, с целью выявления их сходств и различий

между ними."

"Типологическая лингвистика ставит более широкие задачи. Она изучает специфику языков на фоне тех общих черт, которые свойственны человеческим языкам вообще."

R. Zimek /uo., 14/ megjegyzi, hogy az összevető vagy egybevető nyelvészetet nem szabad azonosítanunk a kontrasztív nyelvészettel, mint teszi ezt például Dezső László /1971, 108/ és Jánoska Sándor /1979, 7/. A kontrasztív nyelvészet alapkérdése ugyanis a következő: "ИТО НЕ СОВПАДАЕТ В ОБОИХ ЯЗЫКАХ?" , míg az összevető nyelvészet nemcsak az eltéréseket, hanem a hasonlóságokat is kutatja, és arra törekszik, hogy az adott nyelvet a maga totalitásában mutassa be.

V.G. Gaknak az előbbieken bemutatott - végeredményben hármas - felosztása lényegében - az eltérő elnevezések ellenére is - megegyezik R. Zimek /uo., 10/ hármas, aki megkülönböztet: 1. összehasonlító-történeti, 2. összevető /konfrontatív/ és 3. összehasonlító-tipológiai nyelvtudományt. /Lényeges eltérést a harmadik csoport elnevezésében láthatunk, ugyanakkor a szerző /1. uo., 10/ az összehasonlító-tipológiai és a tipológiai terminusokat felváltva használja./ V.D. Arakin /1979, 7-8/ véleménye szerint a nyelvészeti tipológia lehet általános és részleges. Az általános tipológia a nyelvek között meglévő valamennyi hasonlóságot és különbséget tárja fel, tehát általános problémákkal foglalkozik, míg a részleges tipológia vizsgálódási területe ennél jóval kisebb, csak néhány /leggyakrabban kettő/ nyelvre terjed ki; nem célja a köztük lévő valamennyi hasonlóság és különbség vizsgálá-

lata. Mindkettőre jellemző azonban, hogy nemcsak rokon, hanem nemrokon nyelvek vizsgálatával is foglalkozik.

Mindhárom kutató egyetért abban, hogy az összevető ill. tipológiai nyelvészet mind rokon, mind nemrokon nyelveket vizsgálhat. Ez számunkra azért különösen fontos, mert az ismétlődő cselekvés kifejezését az orosz nyelvben a magyar nyelv tükrében kívánjuk elemezni. Az orosz az indoeurópai, a magyar pedig a finnugor nyelvcsaládba tartozik, a két nyelv rendszere igen eltérő. Látni fogjuk például, hogy míg az oroszban az ismétlődés kifejezésében fontos szerephez jut az igeszemléleti oppozíció, addig a magyarban a folyamatos ill. befejezett szemléletű igék e jelentés szempontjából közömbösek.

Mindezt azért szükséges hangsúlyoznunk, mert az összevető vizsgálat az elemzés szintjétől függően lehet strukturális vagy funkcionális. A strukturális elemzés a nyelvi eszközök típusait vizsgálja, a funkcionális pedig e típusok nyelvi felhasználásának törvényszerűségeit /1. erről pl. V.G. Gak, uo., 16/. Dolgozatunk két nemrokon nyelvet vet egybe egymással, amikor is ugyanazt a jelentést - esetünkben az ismétlődést - a két nyelvben többé-kevésbé eltérő nyelvi eszközök fejezik ki. Ezért számunkra a funkcionális elemzés tűnik célravezetőbbnek: az ismétlődés szemantikai csoportjai szerint osztályozzuk az azt kifejező nyelvi eszközöket.

R. Zimek /uo., 12/ szintén a funkcionális elemzést részesíti előnyben a strukturálissal szemben: "Для того, чтобы дать полный и органический анализ системы сходств выражения, то есть языка, надо начать исследование с коммуника-

тивных потребностей говорящего и идти от речи, как непосредственно данного, к языку, лишь идеально реальному, значит, от функциональных потребностей к формальным средствам, которые их удовлетворяют."

Dolgozatunk nyelvi anyagát orosz-szovjet írók művei és azok magyar fordítása, képezik. A fordító célja az eredeti szöveg pontos átadása, esetünkben magyar nyelven.

Idézzük B.M. Balint /1976, 3/:" Стремление переводчика - адекватность в передаче содержания текста, а это стремление превалирует над стремлением адекватно передать структуру предложений и текста в целом."

B.M. Balin szavai is megerősítik azt a nézetünket, hogy összevető elemzésünkben a funkciótól kell az azt kifejező nyelvi eszközök irányában haladnunk.

A következő kérdés az, hogy elemzésünk során melyik nyelv szolgáljon kiinduló nyelvként, más szóval az orosz vagy a magyart használjuk-e bázisnyelvként.

Az összevető vizsgálatokban rendszerint az anyanyelvtől haladnak az idegen nyelv felé /pl. Gak, Arakin/, de az ellentétes irány sem ritka /pl. Jánoska, 1979; Pete, 1981/. Az első esetben - mint arra R. Zimek /uo., 11/ is rámutat - az idegen nyelvet az anyanyelv prizmáján keresztül tanulmányozza a nyelvész, azaz olyan nyelvi kategóriák segítségével, amelyek az anyanyelvből ismertek számára. Ez az út tehát jól alkalmazható az adott idegen nyelv tanításában. Jellemző, hogy a tanulmányozandó idegen nyelvet az anyanyelv prizmája bizonyos mértékig módosítja, azaz ugyanazt a - például orosz - nyelvet másképpen írja le egy magyar, német, olasz stb. nyelvész.

Annak, hogy dolgozatunk bázisnyelve az orosz, tehát, hogy a második utat választottuk, ennél - véleményünk szerint - döntőbb oka is van. Jánoska Sándor /1979, 7/ fejti ki kandidátusi értekezésében, hogy az egybevető vizsgálatnak alapvető előfeltételei vannak: "... az egybevetésre kerülő nyelvi jelenségek kellő leírtsága, ezek megközelítőleg azonos szempontu rendszerezettsége."

Az orosz nyelvészetben az ismétlődő cselekvés szakirodalmában igen gazdag; hadd álljon itt néhány szerző ill. értekezés, a teljesség igénye nélkül: A.V. Bondarko 1968/II, 1971; A.V. Bondarko-L.L. Bulanyin 1967; Sz.Ja. Dolszkaja 1964, 1965; N.F. Pak 1956; G.I. Panova 1974, 1977, 1978/I, 1978/II, 1979; L.M. Roscsina 1972/I, 1972/II, 1977; A.A. Szpagisz 1961/I, 1961/II, 1969; stb.

Ezzel szemben a magyar nyelvészetből az ismétlődő cselekvés szemantikai csoportjainak és kifejezőeszközeinek leírása hiányzik ill. hiányos.

Az "Anyanyelvünk" /1. Temesi, 1955, 123/ és a MNMNYR /I. k. 208/ a cselekvés módja és minősége címszó alatt tárgyalja a gyakorító igéket, amelyek a tartós-huzamos cselekvések egyik fajtáját alkotják. A MNMNYR /1/345-350/ ezen kívül az igeképzés keretében foglalkozik a gyakorítás kifejezésével, amikor is felsorolja a gyakorító igék képzőit; ugyanakkor egy olyasfajta elemzés, amely az ismétlődő cselekvés valamennyi eszközét venné számba valamilyen rendszerező elv szerint, a magyar nyelvtanokból hiányzik. Dolgozatunk kereteit természetesen meghaladta volna az a cél, hogy miután kimerítően leírtuk az ismétlődő cselekvés kifejezését a magyarban, azt vetnénk össze az orosz néze-

tekkel ill. nyelvi anyaggal. Ez az oka annak, hogy bázisnyelvként az orosz használjuk, és nem törekszünk a gyakoritás komplex leírására a magyarban, hanem az orosz nyelvi eszközök magyar ekvivalenseit kívánjuk megállapítani.

A Jánoska Sándor által említett másik rendszerező elv a nyelvi jelenség azonos szempotu rendszerezettsége. Említettük, hogy a magyar nyelvtanokból a gyakoritás szemantikai csoportosítása hiányzik ill. hiányos; ezt úgy kíséreljük meg áthidalni, hogy - részben az orosz nyelvtanokra támaszkodva - az ismétlődő cselekvések olyan szemantikai osztályozását alkotjuk meg, amely, bár kifejezetten a mai orosz nyelv rendszerét követi, meglehetősen jól alkalmazható a magyar nyelvre is.

2. A CSELEKVÉS ISMÉTLŐDÉSE A MAI OROSZ ÉS MAGYAR NYELVBEN

2.1. AZ ISMÉTLŐDŐ CSELEKVÉS FOGALMA

Az ismétlődő cselekvésnek mint jelenségnek a szakirodalomban többféle meghatározása is ismert, ezek közül szeretnénk néhányat idézni. O.D. Gaken szerint /1976, 45/:

"Итеративность - абстрактный понятийный смысл, в основе которого лежит свойство повторяемости процессов объективного мира, заключающееся в достижении своего предела с дальнейшим повторением его в том же качестве."

M.A. Busmane-B.L. Lihterova /1979, 17/ így határozzák meg az ismétlődést: "Итеративность - повтор во времени глагольного действия и процесса, особенности которого проявляются в соответствии с условиями контекста. Выражение итеративности пересекает ряд языковых уровней."

Harmadikként idézzük L.M. Roscsina szavait/1977, 8/:

"Повторяемость действия - аспектуальное значение, выражающее неоднократное воспроизведение действия во времени и пространстве, безотносительно к числу повторений и передаваемое в языке средствами разных уровней."

Az idézett meghatározásokban közös, hogy ismétlődés esetén ugyanaz a cselekvés megy végbe időben /és térben -
- 1. L.M. Roscsina/ több alkalommal, és ezt a jelentést vagy funkciót a nyelvben különböző szintű eszközök fejezik ki. Dolgozatunkban - az idézett meghatározások eredményeit is felhasználva - a cselekvés ismétlődését a következő kritériumokhoz kötjük:

1. Ismétlődéskor ugyanazt a cselekvést hajtja végre az alany több alkalommal azonos vagy hasonló "tárgyon", /A tárgy szót azért használtuk idézőjelben, mert egyrészt az a mondatban nem feltétlenül tárgyként jelenik meg - lehet pl. határozó is -, ill. meg sem jelenik, másrészt az orosz közvetett tárgy /помогает другу / a magyarban határozónak minősül.

Он часто помогает сыну делать домашнее задание.

Gyakran segít a fiának elkészíteni a házi feladatot.

Mindkét mondatunkban az alany ugyanazt a cselekvést

/помогает - segít/ végzi el több alkalommal /часто - gyakran/ azonos /сын - fia/ ill. hasonló /домашнее задание - házi feladat/ tárgyon.

В Москве я ХОДИЛ В ТЕАТРИ.

Moszkvában színházba jártam.

Az orosz mondatban az ismétlődés kifejezését a főnév többes száma /театры / teszi lehetővé, utalva arra,

hogy az alany több hasonló, /de azonos nemű, azaz homogén/ tárgyon hajtotta végre a cselekvést. A magyarban ezzel szemben a "jár" ige önmagában is elegendően tartalmazza az ismétlődés jelentését.

A "ТЕАТРЫ" tehát kifejezte a cselekvés tárgyának homogenitását, nem konkretizálva, hogy mely színházakról van szó, arra helyezve a fő hangsúlyt, hogy egyáltalában a cselekvés /színházba járás/ ismétlődött. Ha azonban pontosan megnevezzük a színházakat: Я ХОДИЛ В БОЛЬШОЙ И МАЛЫЙ ТЕАТРЫ , vagy Я ЕЗДИЛ В МОСКВУ И КИЕВ , a cselekvés tárgya már egyedi lesz, mondataink már nem ismétlődést jelölnek, hanem azt, hogy melyik az a színház ill. város, amelyben /egyszer/ voltam.

Nézzük meg, mi a helyzet a magyarban:

Moszkvában színházba jártam. /ismétlődés/

Moszkvában jártam a Nagyszínházban és a Kisszínházban.

/ két egyszeri cselekvés/

Moszkvában a Nagyszínházba /és a Kisszínházba/ jártam.

/ ismétlődés!/

A "jár" ige tehát mind egyszeri, mind ismétlődő cselekvést jelölhet attól függően, hogy a határozó hova? vagy hol? kérdésre válaszol. Természetesen a "jár" ige tulajdonsága nem általánosítható a magyar nyelvre, amelyben a cselekvés egyedi tárgyai szintén nem jelölnek ismétlődést:

Könyveket olvastam. /ismétlődés/

Olvastam a Csendes Dont és az Anna Kareninát. /két egyszeri cselekvés/.

Megállapíthatjuk emellett, hogy míg a tárgy többese ismétlődést jelöl, addig az alany többese ehhez nem elegendő:

Студенты ходили в театр.

A hallgatók színházban voltak.

Mindkét mondatban az alanyok többes száma miatt a cselekvés is többszörös, azaz plurális, de egyik nyelvben sem ismétlődő.

2. Ahhoz, hogy egy cselekvés ismétlődő legyen, nem elegendő, hogy az ismétlődések sorozata csupán egy több aktusból álló, tagolt folyamat, hanem a cselekvéseknek időben elhatárolhatóknak kell lenniük egymástól:

Каждый вечер я читаю на сон грядущий.

Minden este olvasok elalvás előtt.

A következő példamondatok igéi olyan cselekvést jelölnek, amelyeknek fázisai nem különíthetők el egymástól:

"Кричали медведки." /Пауст., Посл., 374/

"Rikoltoztak a lőtűcskők." /Gellért, 265/

A "кричали - rikoltoztak" igékkel jelzett cselekvések plurális cselekvést, a cselekvés un. belső ismétlődését jelentik.

3. Az ismétlődést a nyelvben különböző szintű /lexikai, morfológiai, szóképzési, szintaktikai/ eszközök fejezik ki. Ezen eszközökről fejezetünkben még részletesebben lesz szó.

4. Az ismétlődés nem azonos a cselekvés pluralitásával, az utóbbi ui. tágabb fogalmat jelent. Minden ismétlődő cselekvés plurális, de állításunk megfordítva nem igaz.

2.2. ISMÉTLŐDÉS ÉS PLURALITÁS

Az ismétlődés fogalmának meghatározása után szeretnénk megvizsgálni annak viszonyát az igei pluralitáshoz.

Ez utóbbit J. Hartung /1979, 16/ szavaival definiálhatjuk: "Плюральность - это множественность самого действия." Ebből nyilvánvaló, hogy minden ismétlődő cselekvés plurális. A kérdés az, hogy mely esetekben beszélhetünk plurális, de nem ismétlődő cselekvésről.

2.2.1. A cselekvés belső ismétlődése

A cselekvés belső ismétlődése vagy tagoltsága esetén nem két vagy több, egymástól jól elkülöníthető cselekvés megy végbe, hanem a rövid aktusok folyamatosan követik egymást, tehát a cselekvés egy önmagán belül tagolt folyamat. Ezek a cselekvések nem tesznek eleget az ismétlődés második feltételének.

"Горячая палуба трещала от их беготни."

/А.Т., Др., 190/

"A forró fedélzet recsegett a lépteiktől."/Brodszky, 191/

2.2.2. A disztributív /osztó/ cselekvés

Disztributív cselekvésen annak belső felosztottságát értjük több szubjektum, objektum ill. a cselekvés helye között.

"Каждый ... унесёт с собой тысячелетия отжитого, в каждом простреленном черепе с унылым грохотом рухнут и исчезнут тысячелетия культуры."/А.Т., Др., 160/

"Minden ember ... évezredes életet visz magával, minden egyes átlőtt koponyában bus dübörgéssel évezredes kultúra omlik össze és tűnik el."/Brodszky, 161/

A disztributív cselekvés lehet alanyi- vagy tárgy-disztributív. Példamondatunk alanyi-disztributív cselekvést jelöl. Az alanyi-disztributív cselekvések plurálisak, hiszen maga a cselekvés többszörös, de az ismétlődés

meghatározásakor kifejtettük, hogy az alany többes száma nem elegendő annak kifejezéséhez. Ezzel szemben a tárgyi-disztributív cselekvések feltétlenül ismétlődést jelölnek.

"Перед каждым образом Егор клал земной поклон ..."

/Ч., Ст., 90/

"Minden egyes szentkép előtt földig hajolt ..."

/Széllősy, 147/

2.2.3. A főnév többes száma

A disztributív igéket gyűjtő főnevekkel gyűjtő értelemben is használhatjuk /pl. перемывать всю посуду/. Ezzel szemben a főnév többes száma mindig disztributív többest jelent /l. СТУДЕНТЫ - студентчество / /S-G. Andersson, 1972, 221/. A főnév többes számával jelölt pluralitás - ellentétben a disztributív cselekvéssel, amikor a cselekvés minden egyes aktusa egy-egy különálló szubjektumhoz, objektumhoz ill. helyhez tartozik /l. G.I. Penova, 1979, 15/ - nem fejezi ki a cselekvés illetően mennyiségi felosztottságát. Mint már fejezetünkben említést tettünk róla, ha a cselekvés alanya áll többes számban, az plurális cselekvést, ha a tárgya, az ismétlődést jelöl.

СТУДЕНТЫ ГОТОВЯТСЯ К ЭКЗАМЕНУ.

A hallgatók a vizsgára készülnek.

A mondatok plurális, de nem ismétlődő cselekvést jelentenek.

A főnév többes számát tartalmazó mondatokat legtöbbször magyarra is többes számmal fordítjuk:

"Официант ... накрывал столы скатертями." /П., Кар., 36/

"A pincér ... terítőkkal borította le az asztalokat."

/Fedor, 44/

Találunk azonban olyan eseteket is, amikor a magyar egyes számot használ: **ОНИ СНЯЛИ ШЛЯПЫ.**

Levették a kalapjukat.

/A német ilyenkor szintén többes számot használ: Sie haben ihre Hüte abgenommen; a franciában viszont egyes számot találunk: Ils ont retiré leur chapeau. /V.G. Gak, 1977, 116/

Amikor hasonló esetben a magyarban is többes számot használunk, az azt jelenti, hogy az alany/ok/ több tárgyon hajtják végre a cselekvést. /pl. A tanulók elcsomagolták könyveiket./

a/Прохожие останавливались у витрины магазина.

a'/ A járókelők megálltak az üzlet kirakata előtt.

Ha a helyhatározót is többes számba tesszük, az már több alany több helyen végrehajtott cselekvését jelenti:

b/Прохожие останавливались у витрин магазина.

b'/ A járókelők megálltak az üzletek kirakatai előtt.

Az a és a' mondatok plurális, a b és b' mondatok ismétlődő cselekvést jelölnek.

2.2.4. Az ige száma és személye

"Рассказывали, что русский записывает в толстую книгу ветры, движение облаков, цвет воды и другие приметы."

/П., Кар., 42/

"Beszéltek, hogy az orosz vastag könyvbe jegyzi fel a szelek járását, a felhők vonulását, a tenger színét és sok egyebet."/Fedor, 52/

Az ige többes száma önmagában is fejezhet ki az oroszban és a magyarban plurális cselekvést, ugyanakkor általában összefonódik a személy és a szám kategóriája. A többes

szám első személyű ill. egyes szám második személyű alakokkal jelen időben általános, szokásos cselekvést fejezünk ki. A személy kategóriájának transzpozíciójával leginkább közmondásokban, szentenciákban találkozhatunk, de a köznyelvben is előfordul:

Что имеем, не храним, потерявши плачем.

Любимъ кататься, любви и саночки возить.

Amit ma megtehetsz, ne halaszd holnapra.

Lassan járj, tovább érsz.

Megállapíthatjuk, hogy a főnév többes száma, az ige többes száma határozatlan alany esetén valamint az ige száma átvitt értelemben plurális cselekvést fejez ki.

Az eddigiekben külön-külön a pluralitás alkotórészeit, nyilvánvaló azonban, hogy egy-egy jelenséget rendszerint a nyelvi eszközök együttesen fejeznek ki. Jó példát találunk erre L.D. Csesznokova /1981, 47/ cikkében.

Mi fejezi ki a pluralitást a következő mondatban?

Мать пришла пятой. - Az anya érkezett ötödiknek.

Az embereket /sőt, anyákat?/ számoljuk itt, vagy a

"пришла - érkezett" igével megnevezett cselekvést?

A cselekvés ötször történt meg, és öt ember hajtotta végre, tehát a "tárgyak" és a cselekvések együttesen fejezik ki a pluralitást.

Kifejtettük, hogy az alany többes száma nem jelenti a cselekvés ismétlődését. Ismétlődéskor a cselekvés alanya lehet mind homogén, mind heterogén, a döntő az, hogy a cselekvést ugyanannak az alanynak ill. alanyoknak /homogén vagy heterogén csoportoknak/ kell végrehajtaniuk:

Анна каждый день навещает бабушку в больнице.

Anna naponta meglátogatja nagyanyját a kórházban.

Студенты каждый день навещают больного учителя в больнице.

A hallgatók naponta meglátogatják a beteg tanárt a kórházban.

Pluralitás esetén azonban elegendő már a több /homogén vagy heterogén/ alany, bár az rendszerint ekkor is homogén: Студенты пишут. - A hallgatók írnak.

Ugyanakkor az alany heterogén is lehet:

1. Студенты и студентки пишут.

A hallgatók és hallgatónők írnak.

2. Анна и Павел пишут. - Anna és Pál ír/írnak.

Az első mondatpár két homogén, de együttesen már heterogén csoport azonos cselekvését jelenti, a második pedig két különnevi személyét. Összegyűjtött példáink közt egyetlen olyan mondatot találtunk, amelyben ugyanazt a cselekvést egy ember és egy kutya végzi:

"Казалось, эти два существа /старик и собака/ целый день лежат где-нибудь мёртвые и, как зайдёт солнце, вдруг оживают единственно для того, чтоб дойти до кондитерской Миллера и тем исполнить какую-то таинственную, никому не известную обязанность."/Д., Ун. и оск., 6/

"Ugy rémlett, ez a két lény /az öreg és a kutya/ napfoszszat holtan fekszik valahol, s amint lemegy a nap, hirtelen megelevenedik, csupán azért, hogy eljöjjön Miller cukrászdájába, s ezzel valami titokzatos, rejtélyes kötelességet teljesítsen."/Institoris, 10/

Mindhárom példa alanyai heterogének, áll ez különösen a harmadikra, melyben az élőlények két faja képezi az alanyt,

ez tehát ismét alanytól függő pluralitást jelent.

2.3. A MENNYISÉG FUNKCIONÁLIS-SZEMANTIKAI KATEGÓRIÁJA

A pluralitás /és annak részeként az ismétlődés/ összefügg a mennyiség funkcionális-szemantikai kategóriájával /ФУНКЦИОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧЕСКАЯ КАТЕГОРИЯ КОЛИЧЕСТВЕННОСТИ/.

A mennyiség, mint filozófiai kategória a következőt jelenti: "A mennyiség a dolognak az a meghatározottsága, amelynek révén /ténylegesen vagy gondolatilag/ egynemű részekre osztható és egyes részei egységbe foglalhatók. A részek vagy tárgyak egy neműsége /hasonlósága/ a mennyiség megkülönböztető jegye. Az egymáshoz nem hasonló tárgyak különbsége minőségi, az egymáshoz hasonló tárgyak különbsége mennyiségi jellegű. A mennyiségi változások csak akkor idéznek elő minőségi változásokat, amikor elérnek egy, minden egyes tárgynál meghatározott határt, mértéket. /.../ A mérték túllhaladása arra vezet, hogy az adott tárgy vagy jelenség megváltozik, minőségileg mássá válik /mennyiségi változások átcsapása minőségi változásokba/." /Filozófiai Kislexikon, 1972/

A mennyiségnek, mint minden más funkcionális-szemantikai kategóriának a következő jellemzői vannak/ E.V. Guliga-E.I. Sendelsz, 1979 nyomán Pete I., 1981, 7-9/:

1. olyan általános tartalom megléte, amelyet néhány egyedi jelentés alkot,
2. az általános tartalom és az egyedi jelentések kifejezői különböző szintű és szófajú eszközök,
3. az adott általános és egyedi tartalomnak létezik domináns kifejezőeszköze,

4. a mennyiség funkcionális-szemantikai kategóriája alkotó-részeinek részvétele más kategóriák kifejezésében.

Vizsgáljuk meg e kritériumok megvalósulását a mennyiségi viszonyok estében, különös tekintettel az ismétlődő cselekvésre!

2.3.1. A mennyiség funkcionális-szemantikai kategóriájának általános tartalmát így adhatjuk meg: " ... отражение величины абстрактного числа, дискретных и недискретных количественных свойств предметов, действий, признаков и отношений между ними."

Számunkra e meghatározás legdöntőbb eleme az, hogy mennyiségi meghatározottsága a cselekvésnek is van. Mint erre L.D. Csesznokova /1981, 46/ is utal: "Действие, подобно предмету, обладает свойством считаемости /считаемость действия подтверждается наличием однократных и многократных глаголов и специальных количественных выражений."

a/ A mennyiség általános tartalmának iránya szerint az lehet diszkrét vagy folytonos: ha a dolog mennyiségi tulajdonságai megszámlálhatók, akkor diszkrét mennyiségről, ha nem, akkor folytonos mennyiségről beszélünk.

/1. V.Z. Panfilov, 1977, 58/ Eszerint szembeállítható egymással a cselekvés mennyiségi meghatározottságának két oldala: 1/ a diszkrét mennyiséget alkotják az egyszeri és az ismétlődő cselekvések;

"Понемногу смягчились Машины одичавшие за это время глаза, и даже губа дрогнула один разок прежней улыбкой."

/A.T., Лю., 120/

"Mása riadt tekintete lassanként megenyhült, sőt egyetlenegyszer a régi mosoly is megjelent ajkán."

/Wessely, 121/

"Редко-редко были башенные часы." /п. А. Наум., 293/

"Hosszu időközökben ütött a toronyóra." /Nagy L., Özv., 184/

2/ a folytonos mennyiséget alkotják a tartós-huzamos cselekvések, amelyeknek csak nagyságrendjét tudjuk kifejezni, számszerűleg nem mérhetők:

Дом стоит /с прошлого века/ на берегу реки.

A ház /a múlt század óta/ a folyóparton áll.

T.A. Bitytina /1978, 95/ hívja fel a figyelmet arra, hogy a " дважды, двукратно " stb. típusu, szinte kizárólag igéhez kapcsolódó határozószók csak akkor járulhatnak egy igéhez, ha a cselekvés tagolt, azaz számszerűleg mérhető:

Дом находился на берегу реки.

Он находился на краю гибели.

Számhatározó csak a második mondatban állhat.

E kétféle mennyiség között átmenetet képeznek a szakirodalomban komplexnek nevezett cselekvések /1. Sz.Ja.

Dolszkaja, 1964, 42/, amelyek egységes folyamatot jelölnek, ez azonban gondolatilag egynemű részekre osztható. Ezen részek a folyamat szempontjából lényegtelenek.

Завод изготавливает уборочные машины.

Az üzem aratógépeket gyárt.

b/ A mennyiség általános tartalmának összetétele szerint az lehet nulla, egyszeri és nem egyszeri /az utóbbi határozott, körülbelüli és határozatlan/.

2.3.2. A mennyiségi viszonyokat a nyelvben különböző szintű eszközök fejezik ki. Az ismétlődés szempontjából ez a következőt jelenti:

- lexikai eszközök /időhatározók, számhatározók/

"Они часто размышляли об этой великой бедности."

/п. А. Наум., 291/

"Gyakran elgondolkodtak ezen a nagy szegénységen /Szöl-
lősné, Koráné./" /Nagy L., Özv., 182/

- morfológiai eszközök /a szám kategóriája, cselekvésmi-
nőségek stb./

"Пуцай живёт на воле, рыбку полавливает."

/Пауст., Посл., 377/

"Éljen csak a vízben, fogdossa a halakat." /Gellért, 268/
- szóképzési eszközök /a gyakoriságot kifejező affixumok
a magyarban rendkívül gyakoriak/

"-Азорка, Азорка! - тоскливо повторял старик ..."

/Д., Ун. и оск., 10/

"-Azorka, Azorka! - ismételgette busan ..." /Institoris, 13/
- szintaktikai eszközök /kötszók, szókapcsolatok stb./

"Всю ночь огонь костра то разгорается, то гаснет."

/П., М. ст., 341/

"A tűz lángja egész éjszaka hol magasba csap, hol lelan-
kad." /Dalos, 203/

G.I. Panova /1978/I, 111-114/ az ismétlődő cselekvés ki-
fejezőeszközeit két nagy szintre osztja:

1. a rendszer szintje /уровень системы /, ahova az ismét-
lődés jelentését magukban hordozó lexikai, morfológiai
stb. elemek tartoznak /pl. часто - gyakran/;

2. a nyelvi elemek funkcionálásának szintje /уровень
функционирования языковых элементов /, amikor az ismét-
lődés kifejezését a nyelvi elemek kölcsönhatása teszi le-
hetővé. Ez a kölcsönhatás létrejöhet egyrészt olyan nyel-
vi elemek között, amelyek közül önmaga egyik sem fejezi

ki az ismétlődést /pl.едва +HCB /; másrészt olyan elemek között, amelyek közül az egyik kifejezi az ismétlődést a rendszer szintjén is /pl.часто +HCB /. G.I. Panova szerint a folyamatos alak az ismétlődés kifejezése szempontjából semleges, azt csak a lexikai mutató fejezi ki.

2.3.3. Az ismétlődő cselekvés kifejezésének domináns eszközei a két nyelvben egyaránt a lexikai eszközök valamint a szám kategóriája, ill. a magyarban a gyakoriság affixumok. A lényeges különbség a két nyelv között az, hogy az oroszban lényeges szerep jut az igeszemléleti oppozíciónak, míg a magyarban a folyamatos és befejezett szemléletű igék semlegesek e jelentés kifejezésében.

2.4. AZ ISMÉTLŐDÉS KIFEJEZÉSÉNEK ÉRINTKEZÉSE MÁS FUNKCIONÁLIS-SZEMANTIKAI KATEGÓRIÁKKAL

Dolgozatunk következő célja annak megállapítása, hogy az ismétlődés kifejezése az orosz és a magyar nyelvben milyen más funkcionális-szemantikai kategóriákkal érintkezik.

2.4.1. Az ismétlődő cselekvés fogalmának meghatározásakor idéztük L.M. Roscsina definícióját, amely kimondja, hogy a cselekvés ismétlődése aspektuális jelentés. Ezzel a véleménnyel nem érthetünk egyet.

Az aspektualitásnak, mint funkcionális-szemantikai kategóriának, számos - igei és nemigei - alkotórésze van /1. A.V. Bondarko-L.L. Bulanyin, 1967, 50/, amelyek közül itt kiemelni: 1/ az igeszemléleti oppozíció, 2/ a cselekvés módja és minősége 3/ lexikai mutatók.

2.4.1.1. Az igeszemléleti opposzió

Az aspektualitás morfológiai magja az igeszemléleti opposzió /1. A.V. Bondarko, 1971, 4/. Ezen opposzió jelzett /маркированный / tagja a befejezett igealak, amely totális cselekvést jelöl /1. uo. 10-20/. ezért ez az oroszban nem lehet az ismétlődés kifejezésének alapja. Az "Он часто прочитал письмо" mondat agrammatikus. A befejezett alak viszonyát az ismétlődéshez ezért negatívnak minősítjük: befejezett ige I-.

Ez az igealak bizonyos feltételek között /pl. számhatározóval, bizonyos szintaktikai szerkezetekben/ fejezhet ki ismétlődést. Ha a folyamatos igealak helyett ezen meghatározott körülmények között befejezett igét használunk, akkor az egyrészt bizonyos jelentés módosulást eredményez, másrészt - mivel a befejezett alaktól az ismétlődés kifejezése idegen - csak átvitt használatban /transzpozícióban/ lehetséges.

"Улица тихая, редко протарахтит экипаж, пройдёт неспешно прохожий."/А.Т., Под, 66/

"Csendes az utca, csak nagy ritkán zörög egy fogat vagy megy el lassan egy járókelő."/Brodszky, 67/

Az opposzió másik tagja, a folyamatos, nemjelzett /не-маркированный /, nincs egyetlen olyan differenciális szemantikai jegy sem, amelyet a folyamatos alak önállóan kifejezne. Éppen ebből következik, hogy ez az alak - más eszközökkel együtt- több alapvető jelentés kifejezésére is képes.

A folyamatos ige az ismétlődés sem képes önállóan jelölni, de más, e jelentést hordozó eszközökhöz könnyen kapcsó-

lódik. /Sőt, láttuk, hogy olyan eszközzel is jelöltek ismétlődést, amely eredetileg nem tartalmazza ezt a jelentést./ Így jellemezhetjük az ismétlődéshez fűződő viszonyát: folyamatos ige I⁺.

"Каждую зиму гибло несколько зверобойных артелей - коней..."

/П., Кар., 34/

Minden télen elpusztult néhány fókavadász .../Fedor, 42/

Ebben a mondatban a cselekvés ismétlődést a "каждую зиму" időhatározó fejezi ki, a folyamatos alak a jelentésnek csak másodrendű, de nélkülözhetetlen tagja. Ezért is hangsúlyozzuk, hogy az ismétlődés nem aspektuális jelentés, csak érintkezik azzal.

A magyarban szintén beszélhetünk igeszemléleti oppozícióról. Ismertetnénk néhányat a különböző felfogások közül:

Az "Anyanyelvünk" /1955, 123/ folyamatos /megy, áll/; befejezett /csillan, sodorint/ és beálló /futamodik, megfogyanik/ jelentésű igéket különböztet meg. A beálló cselekvések természetesen a befejezettekkel rokoníthatók.

Wacha Balázs /1976, 62/ a magyar igéket szintén két nagy csoportra, perfektív és imperfektív igékre osztja a megvalósulás teljessége vagy részlegessége alapján. "Az ige, igei szerkezet perfektív, azaz a megvalósulás teljes, ha teljes /egyedi/ az alany, ha - tranzitív ige esetén - a cselekvés teljesen átfogja az ige szintén egyedi tárgyát; az időben kifejlődőnek, cél felé közeledőnek lineárisan kibomló felfogott igitartalom esetén az ige által jelezte cselekvés "folytatása" nem jelölhető meg ugyanazzal a szóval: Elolvasta a könyvet. Megvolt a sapkám."

Helytelen tehát a következő mondat:³ Elolvasta, elolvagatta a könyvet.

"Imperfektív az ige akkor, ha a cselekvés alanya, tárgya nem egyedi; ha a cselekvés folytatása megnevezhető ugyanazzal a rokonértelmű szóval: Szedtünk virágot. Jöttek Óvárról ismerősök. Ment, ment, mendegélt."

Ez utóbbi megállapításával nem érthetünk egyet: a cselekvés alanya ill. tárgya - véleményünk szerint - imperfektív cselekvésnél is lehet egyedi:

Szedtük, szedegettük a virágot; Szedtem a virágot; Szedtem virágot.

Dezső László /1971, 2o/ a "totalitás" ill. a "processzus" jegye alapján tipizálja a nyelveket. A "processzus" típusba tartozik pl. az angol, a "totalitáshoz" pedig a szláv nyelvek és a magyar. Ez azt jelenti, hogy az oppozíció jelzett /маркированный / tagja a befejezett szemléletű ige, a folyamatos alaknak ezzel szemben domináns jegye nincsen. A magyar - ellentétben a szlávval - nem rendelkezik imperfektíváló képzővel, ezért Dezső László más altípusba sorolja.

Láthatjuk tehát, hogy a magyar is rendelkezik folyamatos és befejezett jelentésű igékkel, ezeknek azonban nincs szerepük az ismétlődés kifejezésében. Vizsgáljuk meg előbb idézett példáinkat:

"Minden télen elpusztult néhány fókavadász ..."/Fedor, 42/
Az "elpusztult" befejezett jelentésű ige, ennek ellenére könnyen összekapcsolható az ismétlődést jelentő "minden télen" időhatározóval.

"Улица - тихая, деско протарахтит экипаж, пройдёт несuspешно

прохожий." / A.T., Под, 66/

"Csendes az utca, csak nagy ritkán zörög egy fogat, vagy megy el lassan egy járókelő." / Brodszky, 67/

Az orosz befejezett ige megfelelőjeként a magyarban folyamatos jelentésű ige áll, de ez az ismétlődés tényén nem változtat. A magyarban tehát az ismétlődésre utaló kontextusban mind folyamatos, mind befejezett igét használhatunk, e jelentés szempontjából mindkettő semleges.

2.4.1.2. Az aspektualitás következő alkotórésze a cselekvés módja és minősége, amely kifejezhet a/ idő-, b/ mennyiségi viszonyokat ill. c/ a cselekvés eredményét /1.

N.Sz. Avilova, 1976, 270-316/. Bennünket a b/ csoport érdekel, amelyben jó egynéhány jelöli a cselekvés ismétlődését. A magyarban a cselekvés minősége szerint megkülönböztethetünk tartós-huzamos és mozzanatos igéket /1. Temesi, 1955, 123 ill. MNYSR, 1961, I/208/. Az előbbi csoportba tartoznak a tartós és a gyakorító igék, az utóbbi pedig a kezdő ill. pillanatnyi ideig tartó cselekvést jelölő igék. A magyar tehát az ismétlődés kifejezése szempontjából a nagy számban meglévő gyakorító igék kapcsán érintkezik az aspektualitással. /Csak "-gat/-get" képzős gyakorító igéből 250 van a magyarban A magyar nyelv szóvégmutato szótára /1969/ szerint./ Nézzünk egy-egy példát:

"Лениво шевеля плавниками, оно /животное/ с юмором поглядывало на днище корабля." / A.T., Др., 154/

"Lustán mozgatta uszonyait és derűsen tekingetett a nagy hajótestre." / Brodszky, 155/

2.4.1.3. Harmadikként az aspektualitás alkotórészeként a lexikai mutatókat említjük. Az orosz szakirodalom /1. pl.

G.I. Panova, 1977, 27; T.A. Bitehtyina, 1978, 93/ ezen belül két nagy csoportot különböztet meg: a/ az ismétlődő cselekvés mértékének és fokának mutatói /показатели меры и степени повторяемости действия: часто, иногда / gyakran, néha/ stb. b/ az ismétlődő cselekvés mennyiségének mutatói : два раза, двукратно/kétszer, két ízben/ stb. A magyar nyelvtanokban ezen határozók valamennyien az időféle határozók közé tartoznak, mint valóságos idő- ill. számhatározók.

"Третий раз я пересекал Каспийское море, возвращаясь в Баку."/П., Кар., II7/

"Bakuba visszatérve, harmadszor szeltem át a Kaspi-tengert."

/Fedor, 147/

2.4.2. A következő funkcionális-szemantikai kategória, amellyel az ismétlődés érintkezik, a temporalitás. Ennek morfológiai magja az abszolút igeidők rendszere. Az ismétlődés és a temporalitás közötti érintkezési felületet a következő elemek alkotják:

a/ Időhatározók

"Какие десять минут мы проверяли направление по компасу."

/П., М. ст., 338/

"Tízpercenként ellenőriztük utirányunkat az ... iránytűvel,"/Dalos, 198/

b/ Jelen idő /a nemaktuális jelen/

A jelen időnek két fajtáját különböztetjük meg az oroszban és a magyarban is: az aktuális és a nemaktuális jelent. Az előbbi a beszéd pillanatában történő cselekvést jelöli, az utóbbi pedig általános, szokásos cselekvések, szentenciák kimondására, tehát többszöri cselekvés kifejezésére alkalmas.

"Предсказания погоды передаются по радио."/П., М. ст., 331/

"Rádió közli az időjárásjelentést."/Dalos, 192/

c/ Mult idő

Azon igék esetében /pl. ХОДИТЬ, ОТКРЫВАТЬ /, ahol a mozgás ellentétes irányban is lehetséges, a mult idejű folyamatos alak páros cselekvést fejez ki.

"В эти дни между другими хлопотами я ХОДИЛ на Васильевский остров."/Д., Ун. и оск., 14/

"Ezekben a napokban egyéb szaladgálásaim közben elmentem a Vasziljevszkij szigetre."/Institoris, 17/

A magyar ige ezt a jelentést nem tudja kifejezni.

d/ Relativ idő

A relativ idő szerepe az oroszban számottevő az ismétlődés kifejezésében, lehetővé teszi pl. a befejezett alak használatát az ismétlődő jelentés kifejezésére. A magyarban a relativ idő magának az igeszemléleti oppozíciónak a létrehozásában játszik lényeges szerepet /a folyamatos szemlélet egyidejűséget, a befejezett egymásutániséget jelöl speciális határozószó nélkül - l. Wacha B., 1976, 61/, de az ismétlődés kifejezésében szerepe kisebb.

aa/ Egyidejűség

"Эх, ноги мои большие, стуженные!...Когда хожу, словно легче, когда ложусь да согреюсь - смерть моя."/Ч., Ст., 80/

"Eh, fáj a lábam, megfagyott!...Amikor járok, szinte könnyebbséget érzek, hanem amikor lefekszem, fülmelegszem - azt hiszem, ütött a halálom órája."/Szóllósy, 138/

A когда/amikor kötőszóval használt jelen idejű alakok mindkét nyelvben ismétlődést jelölnek.

bb/ Előidejűség

Когда луна заходила за тучи, становилось совсем темно.

Amikor a hold a felhő mögé bujt, teljes sötétség lett.

Az oroszban a "когда" kötőszóval és a folyamatos igével kifejezett előidejűség ismétlődő cselekvést fejez ki.

e/ Az igeidők transzpozíciója

"Хорошо, Никешка, в солдатах! Встал утром..., лошадь вычистил... Шш, каша... ходи! вытягивайся! Ну, да ведь солдат работи не боится." /Щедрин/

/A példa A.V. Bondarko-L.L. Bulanyin, 1965, 101. oldalról származik./

Jó dolog, Nyikeska, katonának lenni! Reggel felkeltél, lecsutakoltad a lovat... Scsi, kása...indulj! huzd ki magad! No de hisz a katona nem fél a munkától.

Mindkét mondatban a múlt idejű ige nemaktuális jelent fejez ki. Emellett az oroszban az aspektus transzpozícióját is megfigyelhetjük: a múltban történt, egymást követő, ismétlődő cselekvések jelölésére folyamatos helyett befejezett alakot használ a szerző.

2.5. AZ ISMÉTLŐDŐ CSELEKVÉS SZEMANTIKAI FELOSZTÁSA

Hasonló jellegű felosztással a magyar szakirodalomban nem találkoztunk. A gyakorító igékkel több tanulmányban is részletesen foglalkozik Sámson Edgár /1936 ill. 1943/, de mind e művekben, mind a MNMNYR-ben csak képzők szerinti felosztást találunk.

Az orosz szakirodalomban ezzel szemben ismeretesek az ismétlődő cselekvés szemantikai felosztásai. Röviden ismertetnénk közülük néhányat:

L.M. Roscsina /1977/ rendszeresen és rendszertelenül ismétlődő cselekvéseket különböztet meg, és meghatározza azon lexikai, morfológiai, szintaktikai eszközöket, amelyek ezeket kifejezik.

Rendszeresen ismétlődő cselekvést lexiko-szemantikai /СТУЧАТЬ/, lexiko-szintaktikai /КАЖДЫЙ/ és szintaktikai /КОГДА/; rendszertelenül ismétlődő cselekvést lexiko-szemantikai /ПРИХОДИТСЯ/, morfológiai /a főnév többes száma/, affixális /СКАЗЫВАТЬ/, lexiko-szintaktikai /ИНОГДА/ és szintaktikai /БЫВАЛО/ eszközökkel fejezi ki.

T.G. Popova /1979/ a cselekvéseket aszerint osztályozza, hogy azok időben lokalizáltak vagy nemlokalizáltak. Időben lokalizált az egyszeri cselekvés /Он прочитал роман./ a cselekvés minimális ismétlése /ВОССОЗДАТЬ/ ill. az összegző ismétlődés /Он три раза перечёл письмо./; időben nemlokalizált a cselekvés rendszertelen /КАЖИВАТЬ/, rendszeres /КАЖДЫЙ РАЗ/ és szokásos /ОБЫЧНО/ ismétlődése.

Végül ismertetjük az ismétlődés általunk javasolt szemantikai felosztását. A szemantikai felosztás az orosz nyelv rendszere alapján történik, de az egyes szemantikai jegyek kifejezőeszközeit mindkét nyelvben megállapítjuk.

1. Natározott számu ismétlődés

a/ a cselekvés minimális ismétlődése / ВОЗОБНОВИТЬ - újraépíteni; СНОВА - ismét; ДВАЖДЫ - kétszer/

"... в этот сад мы с Наташей ходили гулять, а за садом был большой, сырой лес, где мы, дети, оба раз заблудились..." /Д., Ун. и оск., 5/

"... ebben a kertben sétálgattam Natasával, a kerten túl meg nagy, nyirkos erdő terült el, mi, gyerekek, kétszer

eltévedtünk ott..." /Institoris, 18/

b/ kettőnél több cselekvés

aa/ intervallummal

"Его заподозрили в шпионаже, посадили и три раза водили в Петровске на расстрел, но не расстреляли." /П., Кар., 31/

"Kémkedéssel gyanúsították. Petrovszokban háromszor vezették ki a vesztőhelyre, de nem lőtték főbe." /Fedor, 38/

bb/ intervallum nélkül vagy összegző jelentésben, amikor lényegtelen, hogy volt-e a cselekvések között intervallum

"Главные перестрелки "Голубого экспресса" были впереди, и Глебов настроился посмотреть их и в десятый раз."

/Ю.Т., Дом, 86/

"Még hátra voltak a legjobb lövöldözések, s ő már nekiké-szüldött, hogy tizedszer is végigizgulja." /Szabó, 25/

2. Körülbelüli ismétlődés

aa/ intervallummal

"Михаил Петрович выходил несколько раз из кабинета..."

/А.Т., Лю., 140/

"Mihail Petrovics többször kijött dolgozószobájából..."

/Wessely, 141/

bb/ intervallum nélkül, vagy összegző jelentésben

"Надо заставить Мурада выкупаться раз десять в заливе..."

/П., Кар., 99/

"Muratot rá kell kényszeríteni, hogy vagy tízszer fürd-jék meg az öböl vizében..." /Fedor, 124/

3. Natározatlan számú ismétlődés

a/ a cselekvés rendszeres ismétlődése

"Каждую минуту мы должны были перелезть через большие за-валы." /П., М. ст., 334/

"...minden percben nagy omlásokon kellett keresztülvágunk magunkat."/Dalos, 195/

b/ a cselekvés szokásos ismétlődése

"Больше всего старики любят поговорить о вещах необыкновенных."/П., М. ст., 350/

"Az öregek legszívesebben a rendkívüli dolgokról szeretnek elbeszélgetni."/Dalos, 214/

c/ a cselekvés rendszeretlen ismétlődése

"Всю ночь огонь костра то разгорается, то гаснет."

/П., М. ст., 441/

"A tűz lángja egész éjszaka hol magasba csap, hol lelenkad."/Dalos, 203/

Elemzésünk azt mutatja, hogy mindhárom fajta ismétlődés kifejezhető mindkét nyelvben. Értékezésünk további fejezeteinek alapját e felosztás képezi, amikor is megkísérjük e típusok kifejezőeszközeit az orosz alapján mindkét nyelvben megszerezni.

3. AZ ISMÉTLŐDŐ CSELEKVÉS KIFEJZÉSE AZ OROSZ ÉS A MAGYAR NYELVBEN

3.1. A CSELEKVÉS BELSŐ TAGOLTSÁGA VAGY BELSŐ ISMÉTLŐDÉSE

Dolgozatunk második fejezetében /1. 2.2./ kifejeztük, hogy a cselekvés belső ismétlődése, azaz a folyamat tagoltsága plurális, de nem - a dolgozatban meghatározott értelemben vett - ismétlődést jelent. A cselekvés belső tagoltságának domináns eszközei az oroszban lexiko-szemantikai, a magyarban szóképzési eszközök /igeképzők/.

Azt is megállapítottuk /1. 2.3.2./, hogy az ismétlődő cselekvést különböző szintű /lexikai, morfológiai, szintaktikai/ eszközökkel tudjuk kifejezni. A lexikai eszközökön

belül két nagy csoportot különböztethetünk meg, a lexiko-szemantikai és a lexiko-szintaktikai eszközöket. A lexiko-szintaktikai eszközök az ismétlődés különböző lexikai mutatói /*часто, редко, много раз* /, a lexiko-szemantikai csoportot pedig azok a folyamatos igék képezik, amelyek önmaguk, tehát a kontextus segítsége nélkül is ki tudják fejezni a cselekvés nem egyszeri végrehajtását. Sz.Ja. Dolszkaja /1964, 4o ill. 1965, 5/ kétféle módon kifejezett ismétlődést különböztet meg, a lexikait és a grammatikait. Ő a lexiko-szintaktikai eszközöket is a grammatikai eszközök közé sorolja, amellyel nem érthetünk egyet, hiszen ezeknek a szavaknak éppen lexikai jelentése teszi lehetővé az ismétlődés kifejezését. Még nagyobb hiba, hogy a "grammatikai" és a "morfológiai" terminusokat szinonimaként használja, így nála pl. a feltételes mellékmondat is morfológiai eszköz. /1964, 5o/. A csoportok elnevezésében tehát nem érthetünk egyet Dolszkájával, ugyanakkor az igék azon csoportjának kiemelése, amelyet ő "lexikai ismétlődés"-nek nevez, feltétlenül helyes. Ezeknek az igéknek legjellemzőbb tulajdonsága ugyanis nem a szűkebb értelemben vett ismétlődés kifejezése, hanem a folyamat belső tagoltságát /*внутренняя членимость процесса* /, azaz plurális cselekvést fejeznek ki.

Két nagy csoportot különböztethetünk meg közöttük: az összetett és a komplex cselekvést.

3.1.1. Összetett cselekvésről / *составное действие* / beszélünk, amikor a tagolt folyamatot azonos, rövid, egymástól elhatárolható cselekvések alkotják /pl. *качать, дрожать, кричать* - ringatni, reszketni, kiáltozni, ill. *ходить, летать, бегать* - járkálni, röpködni, futkosni stb./

Az összetett cselekvést az oroszban kifejező lexiko-szemantikai eszközöket két csoportra oszthatjuk: a többaktusu igékre /МНОГОАКТНЫЙ СПОСОБ ДЕЙСТВИЯ / és az igekötő nélküli, többirányú mozgást kifejező igékre / ГЛАГОЛЫ НЕОДНАПРАВЛЕННОГО ДВИЖЕНИЯ /.

3.1.1.1. A többaktusu igék valamennyien folyamatos szemléletűek, olyan cselekvést jelentenek, amely több, apró fázisból áll. Befejezett párjuk, amelyet a -ну- szuffixummal képezünk, egyetlen ilyen rövid aktust jelöl: махать - махнуть, нырять - нырнуть stb.

Tettünk már említést arról, hogy a magyar nagyon gazdag gyakoritást kifejező igeképzőkben, léteznek nyelvünkben a többaktusu igék ekvivalensei is, sőt, sok esetben egyazon igéből képezhető gyakorító ill. mozzanatos ige.

A többaktusu cselekvés kifejezésére leggyakrabban a "-g, -ong/-eng/-öng, -kod/-kod/-kőd" képzőket használjuk, mozzanatos cselekvés jelölésére az "-an/-en, -int, -ant/-ent" képzők használatosak, pl. kopog, pislog; hajlong; csapkod; ill. koppan; pislant; tekint; stb./MMNYR, 1970, I/345-354/.

Figyelemre méltó, hogy bár a mozzanatos igéket leggyakrabban a "-g" szuffixummal kifejezett többaktusu igékkel állíthatjuk szembe, az utóbbi képző legtöbbször tartós-huzamos cselekvést jelöl /csavarog, oldalog, tekereg/.

1/a"Горячая палуба тресала от их беготни."

/A.T., Др., 190/

1/b"A forró fedélzet reszegett a lépteiktől."/Brodzsky, 191/

2/a"Отец Христофор кому-то клянялся и улыбался почтительно и натянуто."/Ч., Ст., 66/

2/b"Hrisztofor atya...hajlongott valaki előtt és mosolygott...tisztelettel tudón és erőltetetten."/Széllősy, 126/

Mind a "трещала - recsegett", mind a "влянялся - hajlengott" ekvivalensei egymásnak.

3/a" Зуавы плевали в пролив." /А.Т., Др., 202/

3/b" A zuávok beleköpködtek az öböl vizébe." /Brodzsky, 203/

A "-köd" képzővel ellátott ige jelzi a gyakoriságot; bár a "bele-" igekező befejezett jelentést ad az igenek, tudjuk, hogy ez a magyarban nem befolyásolja az ismétlődés kifejezését.

Olyan példamondattal, ahol a magyar fordítás elfogadhatatlan, nem találkoztunk. Ugyanazon ige eltérő fordítása előfordult ugyan, de ez a szöveggörnyezettel magyarázható.

4/a" Бабы кричали у калиток, заунывно и ласково, ослиная телят." /И., Посл., 373/

4/b" Az asszonyok a kiskapuba állva kiáltoztak, nyájasan hívogatták a borjakat." /Gellért, 264/

A "кричали kiáltoztak" fordítás nagyon pontos; a szöveggörnyezet "hívogatták a borjakat", nem is tesz lehetővé más megoldást /pl. kiabáltak/.

5/a" Кричали медведки." /И., Посл., 374/

5/b" Rikoltoztak a lőtűcskők." /Gellért, 265/

Az "-oz" képző kifejezi a plurális cselekvést, az ige megválasztása is helyes, ebben a mondatban nem alkalmazható a "kiáltoztak" ige.

6/a" -Уэк! - отчаянно кричал чорт." /И., Посл., 374/

6/b" -Kvek! - rikoltotta kétségbeesetten az ördög." /Gellért,

265/

A "кричал" alak megfelelője itt is a "rikoltozta" ige lenne, azonban a hangutánzó szó csak egyszer szerepel, így a fordító választása indokolt.

Találkoztunk olyan fordítással is, amelyben az orosz egyszeri cselekvés helyén a magyarban többaktusu ige szerepel:
7/a" О. Христофор испуганно поглядел на дверь и продолжал шепотом: -Иван Иванович будет помогать."

/Ч., Ст., 134/

7/b"Hrisztofor atya ijedten pislogott az ajtó felé és suttogva folytatta:-Ivan Ivanics majd segít."/Szöllősy, 189/
A "ПОГЛЯДЕЛ" igenek a "pislogott" nem ekvivalense, ezt a fordítást nem fogadhatjuk el. Javasolt megoldás: ... az ajtóra pillantott ...

Következő példamondatunk azért érdekes, mert bár a "ШЕПЧАТЬ" orosz többaktusu igenek létezik magyar többaktusu megfelelője /dobál, hajigál/, ezek egyike sem alkalmazható a következő kontextusban. A fordító ezért a gyakorlat szempontjából semleges igét választ, és azt látja el kiegészítő lexikai mutatókkal:

8/a"В тюрьме было темно, и от борта к борту переливалась вода. Их /заклѣченных/ шепчало из угла в угол."

/П., Кар., 31/

8/b"A hajófenéken sötét volt. Magasan állt benne a víz, s a hajó himbálózásától egyik oldalról a másikra ömlött. Őket /foglyokat/ is ide-oda vetette a hajó hánykolódása."

/Fedor, 38/

A "ШЕПЧАЛО ИЗ УГЛА В УГОЛ" szókapcsolatban már maga az ige is kifejezi a többaktusu cselekvést, a helyhatározó csak pontosítja azt, tehát a pluralitás kétszeresen is kifejeződik. A magyar "ide-oda vetette" szókapcsolatban az ige egyszeri cselekvést jelöl, a pluralitást az "ide-oda" lexikai mutató /ikerszópár/ fejezi ki. Emellett a második

mondat okhatározója "a hajó himbálózásától" ill. a harmadik mondat alanya "a hajó hánykolódása", amely az orosz eredetiben nem is szerepel, jelentésénél fogva alátámasztja az összetett cselekvés kifejezését.

A legtöbb orosz többaktusu igének létezik - - képzővel alkotott, egyszeri, rövid, többnyire mozzanatos cselekvést jelölő befejezett párja, amelyeknek rendszerint van magyar ekvivalensük:

9/a "Он /Егор Иванович/ кашлянул негромко и позвал: -Зюм!
/А.Т., Лю., II2/

9/b "Köhintett és aztán halkán megszólalt:-Zjum!"
/Wessely, 113/

Elemzésünket azzal a végkövetkeztetéssel zárhatjuk, hogy a többaktusu cselekvést kifejező orosz mondatoknak van magyar ekvivalensük. Az oroszban a többaktusu igék a jelöletlen cselekvésminőségekhez tartoznak; nincs ugyanis olyan affixum, amely ezt a jelentést hordozná. Ugyanakkor a magyarban a többaktusu cselekvés kifejezését a már említett igeképzők, tehát szóképzési eszközök teszik lehetővé. Az ekvivalenciát legtöbbször már maga a képzővel ellátott ige is biztosítja; ha mégsem, a szövegkörnyezet ki tudja egészíteni anélkül, hogy ez a stilus rovására menne.

3.1.1.2. A többirányu mozgást jelölő igék képezik az összetett cselekvés másik alkotórészét. Ezen igék leggyakrabban ismétlődő vagy páros cselekvést fejeznek ki; összetett cselekvésről akkor beszélhetünk, ha az egyetlen cselekvés több apró, egymástól elválaszthatatlan mozzanatra tagolódik.

1/a "Анна же Андреевна ходила как потерянная и сначала ни-

чего сообразить не могла." /Д., Ун. и оск., 26/

1/b "Anna Andrejevna csüggedten járt-kelt, és sokáig nem tért magához." /Institoris, 28/

2/a "Егор Иванович встал и ходил по комнате, набирая воздух." / А.Т., Лю., 98/

2/b "A mérnök felállt, és levegő után kapkodva róni kezdte a szobát." /Wessely, 99/

3/a "Дом большой: мало ли людей ходит в такой ноев ковчег, всех не запомнишь." /Д., Ун. и оск., 13/

3/b "A ház nagy, rengetegen járkálnak az ilyen Noé bárkájában, nem lehet mindenkire emlékezni." /Institoris, 16/

Az 1/a és az 1/b mondatok ekvivalensek, mind a "ХОДИЛА" mind a "járt-kelt" összetett cselekvést fejeznek ki, sőt, az utóbbi csak azt. A 2/a és a 2/b mondatok nem felelnek meg egymásnak, a "ХОДИЛ" ige egyrészt nem utal a cselekvés kezdetére, a magyar mondat az "Он встал и заходил по комнате." mondat ekvivalense. Másrészt a magyar ige megválasztása azért sem szerencsés, mert a róni eleve nagyobb méreteket feltételez. Róni lehet utcákat, kilométereket, sorokat, de nem szobát. Ugyanakkor a többirányú mozgás a mondatból kétségtelenül kiderül. Javasolt fordítás:... fel-alá járkált a szobában...

A 3/a mondatnak nem ekvivalense a 3/b, ennek oka helytelen fordítás. Az orosz mondat "ХОДИТ" igéje ugyanis itt nem összetett cselekvést jelöl, hanem ismétlődőt. Az ige rossz fordítása valószínűleg abból fakad, hogy a fordító a "В" + tárgyesetet "-ban" raggal fordítja /"В ТАКОЙ НОЕВ КОВЧЕГ" - "az ilyen Noé bárkájában"/. A 3/a mondat ekvivalense: ..., rengetegen járnak az ilyen Noé bárkájába,... lenne.

4/a" Жадные старухи ползали под брюхами лошадей..."

/П., Кар., 14/

4/b"Karpzi vénasszonyok mászáltak a tevék hasa alatt..."

/Fedor, 17/

5/a" В Бобрюке некогда водились бобры, а теперь гоняют мальков пересперы."/П., М. ст., 349/

5/b"A Hódfészekben valamikor hódok tanyáztak, most viszont a sügérek zargatják az ebihalakat."/Dalos, 213/

Példamondataink alapján beláthatjuk, hogy az összetett cselekvést jelölő, " ХОДИТЬ " típusu igéknek van magyar, szóképzés során alkotott ekvivalense.

3.1.2. A komplex cselekvés, mint a pluralitás alkotórésze

A komplex cselekvést mind az oroszban, mind a magyarban lexiko-szemantikai eszközzel fejezzük ki, a jelentés elsődleges hordozója az ige szemantikája. Hasonlóan azonban az összetett cselekvéshez, itt is működik egy morfológiai eszköz: az igék folyamatos alakja. Komplex cselekvés esetén a cselekvés alapvetően tartós-huzamos, annak összetevői - ellentétben az összetett cselekvéssel - lényegtelenebbek /1. 2.3.1./. Így a magyarban a komplex cselekvés kifejezésére folyamatos jelentésű igét használunk, ill. a "perfektiváló igekötő hátravetett, hangsúlytalan helyzete révén" /Wacha, 1976, 63/ fejezzük ki.

1/a"До полудня грузили уголь."/А.Т., Др., 184/

1/b"Délig szemet rakodtak be."/Brodszky, 185/

2/a"С незапамятных времён здесь кирками долбили шифер."

/А.Т., Др., 186/

2/b"Időtlen idők óta csákánnyal törték-zúzták itt a palát."

/Brodszky, 187/

3/a" Зимние штормы выбрасывают мирабилит на берега."

/И., Kap., 71/

3/b" Télen a viharok partra sodorják a mirabilitet."

/Fedor, 88/

A "törték-zusták" ill. "sodorják" folyamatos jelentésű igék, a cselekvés tartósságát az ikerszópár hangsúlyozza. A "rakodtak be" igében a hátravetett perfektiváló igekötő szintén a folyamatos cselekvés kifejezésének az eszköze.

3.2. HATÁROZOTT SZÁMU ISMÉTLŐDÉS

A cselekvés határozott számu ismétlődésekor pontosan tudjuk, hogy a cselekvés hányszor, hányadszor ment végbe, ill. hogy újból végbement. "Azt a határozót, amely azt fejezi ki, hogy a cselekvés, történés hányszor, hányadszor ismétlődik, számhatározónak nevezzük."/Temesi, 1955, 243/

Az orosz grammatikákban az "ОБСТОЯТЕЛЬСТВО МЕРИ" terminus használatos /l. pl. 1954, II/I, 594.o./.

A számhatározó a határozott számu ismétlődés leggyakoribb, de nem egyetlen mutatója. A következő típusu határozószókat és szókapcsolatokat sorolhatjuk ide:

ДВАЖДЫ - два раза - ДВУКРАТНО /kétszer, két ízben, két alkalommal/

ВТОРОЙ РАЗ - ВТОРИЧНО /másodszor/

МНОГО РАЗ - МНОГОКРАТНО /sokszor, sok ízben, több alkalommal/ stb.

Előző fejezetünkben /l. 2.4.3./ kifejtettük a határozók osztályozásának módját az orosz és magyar nyelvtanokban, ill. megállapítottuk, hogy a határozók az ismétlődő cselekvés lexikai eszközei közé tartoznak /l. 2.3.2./.

A lexikai eszközökön belül mind a számhatározókat, mind az időhatározókat a lexiko-szintaktikai eszközök osztályába soroljuk, amelyek L.M. Roscsina /1977, 10/ szerint a következőt jelentik: "Лексико-синтаксический способ выражения повторяемости действия объединяет все случаи повторяемости действия с помощью сочетания глагольной формы с различными лексическими показателями."

Ennek a felfogásnak akadnak ellenzői a szakirodalomban, pl. Sz.Ja. Dolszkaja /1964, 47/, aki az ismétlődő cselekvés kifejezőeszközeit két nagy csoportra osztja: lexikai és grammatikai eszközökre. Ő a lexikai mutatókat tisztán a grammatikai eszközök közé sorolja, a következő megjegyzéssel:

"... значение повторяемости появляется в глаголе всякий раз, когда он сочетается со словами с лексическим значением повторяемости, т.е. со словами определённого лексического значения. Однако, несмотря на это, мы можем говорить о том, что повторяемость глаголов в этих случаях — также значение грамматическое, т.к. оно появляется у глаголов любого лексического значения и всякий раз при сочетании со словами указанного лексического значения. Иными словами,...., лексика принимает участие в выражении грамматических значений."

Ezt a nézetet elfogadjuk, de az elnevezést pontatlannak tartjuk. Azért használjuk a "lexiko-szintaktikai eszközök" elnevezést, mert ebben a lexikai jelentésen alapuló grammatikai tartalom pontosan benne van.

3.1.1. Kétszeri cselekvés

A kétszeri cselekvés kifejezésének domináns eszközei a

"дважды, два раза, двукратно, оба раза, второй раз, вторично - kétszer, két ízben, két alkalommal, mindkét

ben; másodszor stb." számhatározók, amelyek számszerűen megadják, hogy a cselekvés kétszer ment végbe, azaz egyszer ismétlődött.

a/ Kétszeri cselekvés intervallummal

Ha az oroszban a "дважды" típusu számhatározó mellett az ige folyamatos alakja áll, ez azt jelenti, hogy a két cselekvés között lényeges intervallum telt el.

1/a" Директор приходил еще дважды, но уже без милиционера."

/Ю.Т., Дом, 90/

1/b" A diri még kétszer jött, de már rendőr nélkül."

/Szabó, 21/

2/a" Два раза в неделю Маша писала мужу в Петроград."

/А.Т. Лю., 82/

2/b" Az asszony hetenként két levelet írt az urának Pétervárra." /Wessely, 83/

3/a" Их /Шацкого и Миллера/ вместе два раза водили на расстрел..." /П., Кар., 34/

3/b" Két alkalommal együtt vitték ki őket a vesztőhelyre."

/Fedor, 42/

A 2/b és 3/b mondatban az intervallumra a kijelentés szemantikájából lehet következtetni /formailag ui. nem utal rá semmi/, míg az 1/b mondatban ez a jelentésárnyalat kifejezetlen marad.

b/ Kétszeri cselekvés intervallum nélkül vagy összegző jelentésben

Ha a számhatározóval az ige befejezett alakja áll, ez azt jelenti, hogy a két cselekvés között nem telt el számottevő időintervallum, ill., hogy a cselekvés mindössze kétszer ment végbe. E kétfajta cselekvés formai mutatói

azonosak az oroszban.

4/a"... в этот сад мы с Наташей ходили гулять, а за садом был большой, сырой лес, где мы, дети, оба раза заблудились..."/Д., Ун. и оск., 15/

4/b"... ebben a kertben sétáltattam Natasával, a kerten túl meg nagy, nyirkos erdő terült el, mi, gyerekek, kétszer eltévedtünk ott..."/Institoris, 18/

A 4/a példamondatunkban a cselekvés összegző jelentésben szerepel; a magyar nyelv e szempontból nem tesz különbséget a cselekvések között.

A kétszeri cselekvés címszó alatt tárgyaljuk a "снова, вновь, опять, снова, ещё раз ismét, újból, még egyszer" lexikai mutatókat is, amelyek a cselekvés újbóli végrehajtását jelentik. E határozószókat rendszerint az ige befejezett alakjával használjuk.

5/a" Глебов вновь вышел во дворъ, на солнышек, где его так изумил и озадачил Шулепа."/Ю.Т., Дом, 84/

5/b"...., és újból kiment az udvarba, a tűző napra, ahol annyira megdöbbenetette és elképesztette ... Sulepa."

/Szabó, 7/

6/a" Вдова Копа опять вошла в дом."/П. А. Наум., 296/

6/b"Koráné bement megint a házba."/N.L., Őzv., 187/

7/a" Он старался снова восстановить ткань недавних мыслей о гибели цивилизации..." /А.Т. Др., 192/

7/b"Megpróbálta ismét felidézni előbbi gondolatait a civilizáció pusztulásáról..." /Brodsky, 193/

Az 5/b - 7/b mondatokban szintén befejezett jelentésű ige áll, bár az 5/b és a 6/b mondatokban a folyamatos jelentésű ige használata sem helytelen. Nézzünk erre is példát:

8/a" Снова Волк засмеялся бессердечным, звенящим смехом."

/П. Е. Терновской/

8/b" Farkas ujra nevetett, csengő, irgalmatlan nevetéssel."

/N.L., F.ésb., 247/

Az "опять- ismét" típusu időhatározók a cselekvés egyszeri megismétlését jelentik, ill. hangsúlyozzák függetlenül attól, hogy a cselekvés az előzőkben hányszor ment végbe. Hasonló a helyzet a "ещё раз - még egyszer" típusu határozók esetében is. A beszélőt akkor sem az ismétlődések mennyisége érdekli elsősorban, hanem a cselekvésnek valamelyik konkrét /második, következő, utolsó stb./ megismétlése.

9/a"/.../ А в другой день пришёл /Глебов/ - меня и нет."

/Ю.Т., Дом, 86/

9/b"/.../ На мэг ujra eljön, lehet, hogy éppen nem leszek ott."/Szabó, 12/

10/a"Настасья Петровна ещё раз обняла Егорушку."

/Ч., Ст., 139/

10/b"Nasztaszja Petrovna мэг egyszer keblére emelte Jegoruskát."/Szóllósy, 193/

11/a"Наконец ему позволили сесть на постели, и в первый раз отдернули штору."/А.Т., Под, 68/

11/b"Végre felülhetett az ágyában, és először huzták szét a függönyt."/Brodzsky, 69/

12/a"Но вот наконец ветер в последний раз двинул рогами и ушёл куда-то."/Ч., Ст., 119/

12/b"De most végre a szél utolsót cibált a gyékényen és elszaladt valamerre."/Szóllósy, 175/

Az "опять" típusu lexikai mutatókkal akkor használunk fo-

lyamatos alakot, ha tartós-huzamos ill. egymást követő ismétlődő cselekvésekről van szó.

13/a "Около полуночи подвозчики и Егорушка опять сидели вокруг небольшого костра."/Ч., Ст., 96/

13/b "Éjfél tájban a szekeresek és Jegoruska ismét a tábor-tűz körül ültek."/Szóllósy, 153/

14/a "Чиновники двинули овец по головам длинными пестами и на минуту заставляли стада задерживать бег. Потом песты поднимались, как плагиаумы, и овцы вновь устремлялись на город ржким потоком."/П., Кар., 14/

14/b "Hosszu rudakkal ütögették a juhok fejét, és ily módon egy percre megállásra készítették a nyáját. A rudak azután sorompóhoz hasonlóan a magasba emelkedtek, mire a juhok ismét nekiiramodtak."/Fedor, 17/

Az ismétlődésre a kontextus utal: "A kirgizek az Urálon keresztül téli legelőről nyári füvesre terelték a nyáját."
/Fedor, 16/

E fejezet tárgyát képezi a cselekvés un. minimális ismétlése. A fogalom L.M. Roscsinától /1972/I, 194/ származik, és véleménye szerint a következőt jelenti:

"Глаголы СВ-а обозначают в таком случае действие, повторенное однажды. Здесь имеет место т.н. повторность, которая может быть определена как минимальная повторяемость."

Véleményünk szerint a cselekvés minimális ismétlését nemcsak az ige befejezett, hanem folyamatos alakja is kifejezi, hiszen - nézetünk szerint - pl. a "воссоздавать" ige nem jelenti a cselekvés kettőnél többszöri végrehajtását. A magyarban kevesebb hasonló ige van, pl. újjáépít, felujít; a "пересмотреть" megfelelője, az "átnéz", elsősorban ki-

sebb intenzitással végzett cselekvést jelöl. Ha ismétlődést akarunk kifejezni, hozzá kell illesztenünk pl. a "még egyszer" lexikai mutatót.

15/a "Взвод её /Оли/ сейчас не воевал. Он был занят мирной работой. Они восстанавливали Сталинград." /Полевой, Пов. о наст. чел., ч.IV, гл.4 - пример взят из ССРЛЯ/

15/b Olga szakasza most nem harcolt. Békés munkát végzett. Ujjáépítette Sztálingrádot.

A kétszeri cselekvések közé tartoznak végezetül az un. páros cselekvések. Ebben az esetben megtörténik egy cselekvés, amely azután ellentétes irányban is végbemegy. Három altípusa van:

a/ A többirányú mozgást jelentő igék

16/a "В эти дни между другими хлопотами я ходил на Васильевский остров." /Д., Ун. и оск., 14/

16/b "Ezekben a napokban egyéb szaladgálásaim közben elmentem a Vasziljevszkij szigetre." /Institoris, 17/

17/a "Папа-краб ходил жаловаться капитану..." /А.Т., Др., 190/

17/b "A rák-papa panaszkodni ment a kapitányhoz..." /Brószky, 191/

b/ Az "C-" képzős, "oda-vissza" mozgást jelentő igék

18/a "Не сходить ли нам на Глухое озеро?" /П., Посл., 373/

18/b "Не менйünk el а Kietlen-tóhoz?" /Gellért, 265/

19/a "Я сейчас схожу за извозчиком." /Д., Ун. и оск., 12/

19/b "Mindjárt keresek egy bérkocsit." /Institoris, 169/

Mind az a/, mind a b/ típushoz tartozó orosz mondatok a cselekvés "oda-vissza" irányát jelölik; a magyar példákban e jelentés kifejezetlen marad.

c/ A cselekvés eredményének megszűnése / аннулированность
результата действия/

20/a На перемене дежурный открывал окно.

20/b A szünetben a hetes kiszellőztette az osztálytermet
/tkp. kinyitotta és becsukta az ablakot/.

21/a Я брала книгу в библиотеке.

21/b A könyvtárból kölcsönöztem a könyvet /és már vissza
is vittem/.

Láthatjuk, hogy az "открывать" ill. "братъ" igék magyar megfelelői a cselekvés eredményének megszűnését nem tudják közvetlenül kifejezni, ezért más igét kell választanunk /kiszellőztet/ ill. a szöveggörnyezet segítségével körülírni a jelenséget /l. 21/b mondat/.

3.1.2. Kettőnél több cselekvés

3.1.2.1. Kettőnél több cselekvés intervallummal

A kettőnél több cselekvést a "трижды, троекратно, пять раз, в десятый раз - háromszor, három ízben, öt alkalommal, tízszer stb." számhatározókkal jelöljük.

22/a"Его заподозрили в шпионаже и три раза водили в Петровске на расстрел, но не расстреляли."/П., Кар., 31/

22/b"Kémkedéssel gyanúsították. Petrovszokban háromszor vezették ki a vesztőhelyre, de nem lőtték főbe." /Fedor, 39/

23/a"Особенно его сердило, когда о. Христофор после каждой "славы" ... говорил трижды: -Аллилуя, аллилуя, аллилуя, слава тебе, боже!"/Ч., Ст., 48/

23/b"Különösen bosszantotta, hogy Hrisztofor atya minden egyes "dicsőség neked uram" után ... háromszor ismételte: -Halleluja, halleluja, halleluja, dicsőség neked, istenem!"

/Szóllósy, 110/

24/a" Третий раз я пересекал Каспийское море, возвращаясь в Баку."/П., Кар., 117/

24/b" Bakuba visszatérve, harmadszor szeltem át a Kaspi-tengert."/Fedor, 147/

A magyar ige - ellentétben az oroszal- most sem fejezi ki a cselekvések közötti intervallumokat. Vizsgáljuk meg a következő példamondatot:

25/a" -Я тысячу раз ... воображал себе, - продолжал он свою болтовню, - как он полюбит её, когда узнаёт, как она их всех изумит."/Д., Ун. и оск., 52/

25/b"-Ezerszer elképzelttem már magamban - fecsegett tovább - mennyire meg fogja szeretni, ha megismeri, s hogy elképráztat majd mindenkit."/Institoris, 54/

Az oroszban a "сорок раз, тысячу раз " stb. számhatározók igen nagy, de - általában - nem^P pontos mennyiséget jelölnek. A magyarban a határozószó és az ige szórendje dönti el, hogy az "ötvenszer, százszor, ezerszer" stb. pontos mennyiséget jelöl vagy fokozó szerepet tölt be. Idézzük erről Vörös József /1973, 450/ szavait: "Néha a határozószó fordított szórenddel minőségi vagy pontos mennyiségi meghatározást ad az igehez, egyenessel viszont a fokozó vagy a nyomatéktalan bevezető szerepét tölti be. A Százszor mondtam meg /ill. Ezerszer képzeltem el/ azt jelentené, hogy "pontosan százszor" /ill. ezerszer/, a Százszor megmondtam /ill. Ezerszer elképzelttem/ csak azt, hogy igen sokszor."

3.1.2.2. Kettőnél több cselekvés intervallum nélkül vagy összegző jelentésben

Ha az ismétlődő cselekvések intervallum nélkül zajlanak le,

ill. a beszélőt mindössze az érdekli, hogy a cselekvés hányszor ment végbe, tekintet nélkül a közöttük eltelt időszakaszokra; a számhatározóval az ige befejezett alakját használju, az oroszban.

26/a" Пять раз я удостоился счастья поцеловать чёрный камень пророка."/П., Кар., 98/

26/b"Ötször volt részem abban a szerencsében, hogy a Próféta fekete követ megcsókolhattam."/Fedor, 122/

A 26/a mondatban összegző jelentésben szerepel az ige. Véleményünk szerint a magyar számhatározó + ige kapcsolat ebben a jelentésben áll legközelebb az orosz eredetihez.

27/a" Он /Стёпка/ три раза нырнул, потом поплыл по спине и закрыл от удовольствия глаза."/Ч., Ст., 84/

27/b"Háromszor alámerült, azután hátára feküdt, és élvezetében lehunyta szemét."/Szöllősy, 142/

A 27/a mondat intervallum nélküli, egymást gyorsan követő cselekvéseket jelöl.

28/a" В воспоминании оборвался текст письма, тысячу раз прочитанного Полем."/А.Т. Др., 166/

28/b"Ит Paul emlékezetében megszakadt az ezerszer is elolvasott levél szövege."/Brodszky, 167/

Hasonlóan 25. példamondatunkhoz, e két mondat is nagyon sokszor végrehajtott cselekvést jelöl.

Az intervallum hiányát a magyar kiegészítő lexikai elemek segítségével pótolhatja.

29/a" ... он /Егор/ увидел, как на его пальцах, мокрых рукавах в струйках, бежавших с рогожи, на тюке и внизу на

земле вспыхнул и пять раз мигнул ослепительно-блкий свет."

/Ч., Ст., 120/

29/b"... látta, amint kezén, nedves kabátujján, a gyékényről lefutó kis patakokon, a bálán és odalenn a földön, vakító, átható fény gyul ki, s villan fel ötször egymás után." /Szóllósy, 176/

3.3. A CSELEKVÉS KÖRÜLBELÜLI ISMÉTLŐDÉSE

A körülbelüli ismétlődés a határozott számú ismétlődéssel rokonítható. A különbség - mindkét nyelvben - az, hogy a cselekvés diszkrét mennyiségét jelző számadat nem pontos. A cselekvés körülbelüli ismétlődését a következő eszközökkel fejezhetjük ki: " несколько раз, приблизительно пять раз, раз пять - néhányszor, körülbelül ötször, vagy ötször" stb. Hasonlóan a határozott számú ismétlődéshez, az oroszban az ige folyamatos vagy befejezett alakja utalhat arra, hogy a cselekvés intervallumokkal vagy anélkül történik.

3.3.1. A cselekvés körülbelüli ismétlődése intervallummal
1/a"Рассказывали также, что раза два в год графиня давала бал..." /Ч., Ст., 69/

1/b"Meg azt is mesélték, hogy a grófnő évente kétszer bált rendez..." /Szóllósy, 128/

A magyar fordítás nem pontos, a következő megoldást javasoljuk: ... évente kétszer - háromszor/két - három alkalommal...

2/a"Михаил Петрович выходил несколько раз из кабинета и, стуча в дверь спальни, требовал объяснений..." /А.Т., Лю., 140/

2/b"Mihaíl Petrovics többször kijött dolgozószobájából,
és a hálószoba ablakán kopogtatva magyarázatot követelt."

/Wessely, 141/

A 2/b mondatunkban az orosz folyamatos ige helyén befejezett szemléleű ige áll, bizonyítva, hogy a magyar ige-szemlélet nem vesz részt az ismétlődés kifejezésében.

3/a"Я ^вкаждо в него сма^лтривался, хотя я видел его много раз..." /Д., Ун. и оск., 46/

3/b"Mohón szemügyre vettem, noha már sokszor láttam..."

/Institoris, 48/

3.3.2. A cselekvés körülbelüli ismétlődése intervallum nélkül vagy összegző jel^eetésben

4/a"Собака же, покружившись раза два или три на одном месте, упрямо укладывалась у ног его..." /Д., Ун. и оск., 6/

4/b"A kutya kétszer-háromszor körbe forgolódott, majd mogorván elhelyezkedett a lábánál..." /Institoris, 10/

A körülbelüli ismétlődés kifejezésekor - éppen annak hozzávetőleges jellege miatt - nem különböztetjük meg a cselekvés kétszeri ismétlődését.

5/a"Егор Иванович ... несколько раз дернул ручку звонка."

/А.Т. Лю., 72/

5/b"Jegor Ivanovics többször egymás után meghuzta a csengőt." /Wessely, 73/

Az intervallum nélküli ismétlődést a magyar itt az "egymás után" lexikai mutatóval fejezi ki.

6/a"Фонарщик уже раз десять впереди Егора Ивановича перебежал улицу." /А.Т., Лю., 102/

6/b"A lámpagyújtogató már vagy tizszer szaladt át a mérnök

előtt az utca egyik oldaláról a másikra."/Wessely, 103/

Ha a számhatározóval az ige folyamatos alakja szerepel, A.V. Bondarko/1971, 31/ a cselekvés korlátozott számu ismétlődéséről; befejezett igealak esetében pedig összegző jelentésről beszél / Ограниченно-кратное значение НСВ; суммарное значение СВ / . G.A. Bitytyina /1978, 99/ utal arra, hogy nem használhatunk számhatározókkal olyan igéket, amelyek csak folyamatot fejeznek ki: расти, блестять, изменяться ill. állandó tulajdonságot: принадлежать, отличать, значить, понимать и т.п.

Hasonlóan a korlátozott számu ismétlődést kifejező folyamatos igékhez, a befejezett igék közül sem használhatjuk valamennyit számhatározóval:

- a cselekvés kezdetét jelölő igék: начать, взяться, стать
- a mozgást jelentő igék a "за-, в-, вы-, у-, при-" igekötőkkel /напр.: зайти, войти и т.п./
- néhány ige denotatív jelentése kizárja e funkciót: закрывать, высунуть, затворить, засунуть и т.п. /1. A.A. Szpagisz, 1961/1, 340/. A.A. Szpagisz /1. uo./ véleménye szerint pl. a "выйти" nem használhatjuk együtt a "два раза" számhatározóval. Saját példánk közt valóban nem akadunk ilyen kapcsolatra, azonban A.V. Bondarko /1968/III, 7/ idéz hasonló példát: "За всё последнее время Семён Прокофьевич только два раза вышел прогуляться."

/Салтыков_Щедрин/

Intervallum nélküli vagy összegző jelentésben a következő igéket használjuk leggyakrabban:

- a mozzanatos igék

"Он три раза нырнул, потом поплыл по спине и закрыл ... глаза."/Ч., Ст., 84/

- a "пере-" igekötővel kifejezett "minimális ismétlés"

"Три раза перечёл Егор Иванович ... загибавшиеся книзу строчки."/А.Т., Лю., 76/

- a "про-" igekötővel kifejezett cselekvés

"Бывало, которое прочту два два, наизусть помню."

/Ч., Ст., 41/

Megfigyelhetjük azt is, hogy határozott ill. körülbelüli számú ismétlődésről rendszerint a múltban van értelme beszélni, hiszen "megszámlálni" csak a már lezajlott cselekvéseket lehet. Valamennyi eddig idézett példánk multbeli cselekvést jelölt. Bizonyos szituációkban azonban elképzelhető a cselekvés határozott ill. körülbelüli számú ismétlődése nemaktuális jelenben és jövő időben is. /Erre a jelentésre szépirodalmi példát nem találtunk./

a/ Nemaktuális jelen

ОН ЗВОНИТ МНЕ ВСЕГДА ДВА РАЗА В ДЕНЬ.

Mindig naponta kétszer telefonál.

A nemaktuális jelen legfőbb sajátossága, hogy az alany/ok/ általános, szokásos cselekvését jelenti.

b/ Jövő idő

/Врач к больному:/ Если вы уже сможете вставать, вы должны будете ходить на медосмотр три раза в месяц.

/Orvos a beteghez:/ Ha majd fel tud már kelni, havonta háromszor el kell jönnie felülvizsgálatra.

3.3.3. Az igeszemléleti párok konkurrenciája

A cselekvés határozott ill. körülbelüli számú ismétlődése-

kor láttuk, hogy az ige folyamatos és befejezett alakja gyakran szerepel azonos környezetben. Ezt a jelenséget a videk konkurrenciájának nevezzük. A jelenség lényege az, hogy a befejezett és folyamatos alakokat gyakran lexikai jelentésük változatlansága mellett lehet egymással felcserélni. Idézzük A.V. Bondarko /1968/III, 7/ definícióját:

"Под конкуренцией видов /термин взят у В. Матезиуса/ мы подразумеваем взаимозаменяемость СВ-а и НСВ-а, не сопровождаемую изменением основного смысла высказывания, но связанную с изменением оттенков выражения этого смысла."

Téves volna arra a következtetésre jutnunk, hogy ekkor a videk között megszűnik a különbség. Olyan speciális esetről van szó, amikor az oppozíció két tagjának felcserélése nem eredményez értelmetlen mondatot, ugyanakkor a közöttük lévő szemléleti különbség mégis megmarad. Mint fejezetünk példái is bizonyították, az orosz igealakokkal kifejezett árnyalatnyi különbségeket a magyar csak kiegészítő lexikai elemek alkalmazásával tudja pótolni.

Azt is láttuk, hogy a magyar mondatokban legtöbbször nem szerepel a cselekvés intervallumokkal vagy anélkül történő ismétlődésére utaló elem. A magyar olvasó ezért a videk konkurrenciája esetén sok esetben nem kap olyan pontos és árnyalt információt, mint aki eredetiben olvassa a művet. Gyakran támaszkodhat azonban a fordító az olvasó ismereteire, élményeire. Ezt nevezi S.-G. Andersson /1972, 198/ szituációtípusoknak /Situationstypen/, amelyek a rokon ill. földrajzi közelségben élő népeknél hasonlóak.

"Третий раз я пересекал Каспийское море, возвращаясь в Ба-
ку."/П., Кар., II7/

"Bakuba visszatérve, harmadszor szeltem át a Kaspi-ten-
gert."/Fedor, 147/

"Иван Иванович постлал себе на полу, несколько раз вернул,
лениво помолвился и лёг."/Ч., Ст., 130/

"Ivan Ivanics a földre ágyazott magának, néhányat ási-
tott, lustán imádkozott, és lefeküdt."/Szóllósy, 185/

Első példamondatunk olvasásakor feltételezi az olvasó,
hogy a szerző életében háromszor kelt át a Kaspi-tenge-
ren, és a három esemény közt sok idő telt el; míg a má-
sodik példa egymást gyorsan, lényeges intervallum nélkül
követő cselekvéseket jelöl.

3.4. A CSELEKVÉS HATÁROZATLAN SZÁMU ISMÉTLŐDÉSE

A cselekvés határozatlan számú ismétlődése esetén nem
tudjuk, ill. nem tudjuk megállapítani a cselekvések pon-
tos vagy körülbelüli számát; a határozatlan számú ismét-
lődés a cselekvés nem egyszeri végrehajtását jelenti tér-
ben és időben. Három alkotórésze van: a cselekvés rend-
szeres, szokásos és rendszertelen ismétlődése.

3.4.1. A CSELEKVÉS RENDSZERES ISMÉTLŐDÉSE

A cselekvés rendszeres ismétlődését L.M. Roscsina /1977,
8/ így határozza meg: "Регулярная повторяемость действия -
- это обязательное, систематичное повторение всего дей-
ствия или отдельных его актов во времени и пространстве."

A rendszeres ismétlődésnek ebből eredően három válfaját

különböztetjük meg:

1. a cselekvés rendszeres ismétlődése időben, amikor a cselekvés bizonyos időpontokban ill. időszakokban szabályosan bekövetkezik;

1/a" Каждый час в конце страшного шествия падали выбившиеся из сил." /П., Кар., 48/

1/b" Az irtózatot látványt nyújtó menet végén óránként dőltek ki a sorból, akik már nem bírták tovább az emberfeletti erőfeszítést." /Fedor, 59/

2. a cselekvés rendszeres ismétlődése térben, amikor a cselekvés térben szabályosan bekövetkezik;

2/a" Через каждые десять метров посажено фруктовое дерево.

2/b Minden tíz méteren ültettek egy/-egy/ gyümölcsfát.

/A példa Pete I., 1975/III, 183. oldalról származik./

3. a cselekvés rendszeres ismétlődése ok-okozati összefüggések következtében, amikor a cselekvés egy másik cselekvés előzményeként vagy következményeként megy végbe;

3/a" Видно было, как вытаскивали бредень, Димов, Кирюха и Стенка всякий раз долго копались в иле." /Ч., Ст., 87/

3/b" Valahányszor kihúzták a hálót, Dimov, Kirjuha meg Sztjopka sokáig matattak az iszapban." /Szöllősy, 145/

Az első két típust alapvetően lexikai eszközök és az abszolút igeidők rendszere, a harmadikat szintaktikai eszközök és/vagy a relatív igeidő fejezi ki.

A rendszeres ismétlődés kifejezésekor döntő szerepet jut mindkét nyelvben az igeidők rendszere, ill. az oroszban az igeszemléleti oppozíció. Elemzésünket ezért e két morfológiai kategórián kezdjük.

3.4.1.1. A cselekvés rendszeres ismétlődése, az ige szemléleti opposzió és az igeidők

A.V. Bondarko /1971, 8/ a "vid"-ek általános jelentésén a következőt érti: "инвариантный семантический потенциал данной формы." Az általános jelentést több egyedi jelentés alkotja: "Частные значения грамматической формы пред-

ставляют собой варианты общего семантического содержания этой формы, обусловленные контекстом и ситуацией речи, а в ряде случаев и лексическим значением данного слова. Это регулярно портящиеся семантические типы, являющиеся результатом взаимодействия грамматической формы и контекста."/см. там же/

A folyamatos igealak Bondarko szerint két egyedi jelentésben fejez ki ismétlődést, ez a korlátozott számú /1. 3.2. fejezet/ és a korlátlan számú ismétlődés. Bondarko tehát nem differenciál a cselekvés korlátlan számú ismétlődésén belül aszerint, hogy a cselekvés rendszeresen vagy rendszertelenül ismétlődik.

A cselekvés rendszeres ismétlődését csak az ige folyamatos alakjával fejezzük ki az oroszban, amely azonban önmagában nem elegendő, az ismétlődés rendszerességére egyéb lexikai és szintaktikai eszközök utalnak. Lexikai eszközt tartalmazott 1/a és 3/a példánk, a szintaktikai eszközökre pedig a 4/a mondat:

4/a "Такой холод он переживал только в детстве, когда пла-
кал по ночам над книгами."/И., Кар., 44/

4/b "Remizov ilyen borzongást csak gyermekkorában érezett, amikor éjszakánként könyvei fölé hajolva sírt."/Fedor, 55/

Dolgozatunk második fejezetében /1. 2.3.2./ megállá-

pitottuk G.I. Panova nyomán, hogy az ismétlődés kifejező-eszközeinek egy része e jelentést önmagában, azaz a rendszer szintjén ki tudja fejezni / 1. lexikai mutatók/; a többi eszköz pedig csak más nyelvi elemekkel való kölcsönhatásban. A 4/a mondatban sem a folyamatos alak, sem az időhatározói mellékmondat nem jelöl ismétlődést a rendszer szintjén, ugyanakkor a két elem együttesen ki tudja fejezni ezt a jelentést.

A folyamatos igék a cselekvés rendszeres ismétlődését múlt és jövő időben jelölik. A jelen idejű alak a cselekvés rendszeres ismétlődésének lexikai és szintaktikai mutatóival általában a cselekvés szokásos ismétlődését jelöli, tehát absztrakt vagy nemaktuális jelenben szerepel. Hogy mikor beszélhetünk szokásos ill. rendszeres ismétlődésről, ebben a kijelentés szemantikája az irányadó:
1. szentenciák, természeti törvények kimondásakor szokásos cselekvést jelölünk;

5/a Земля вращается вокруг Солнца.

5/b A Föld a Nap körül kering.

2. ha a cselekvés időben behatárolt, rendszeres ismétlődésről beszélünk;

6/a Он отдыхает две недели в санатории.

За это время он каждый день играет в теннис.

6/b Két hétig üdül a szanatóriumban, ezalatt naponta jár teniszezni.

A következő két esetben a típus eldöntése nem ennyire egyértelmű:

3. ha a rendszeresen ismétlődő cselekvés sem nem szentencia, sem időben nem behatárolt;

7/a Когда он отдыхает в санатории, он каждый день играет в теннис.

7/b Amikor a szanatóriumban ül, naponta teniszeznek. Véleményünk szerint ezen cselekvések jelentésükben a szokásos ismétlődéshez állnak közelebb, ezért ezeket ott fogjuk tárgyalni.

4. ha a cselekvés rendszerességét ill. szokássá válását az ismétlődések száma, gyakorisága dönti el;

8/a Каждый месяц он читает по книге.

8/b Havonta elolvas egy-egy könyvet.

Ekkor a szokásos cselekvés a rendszeressel szemben már újabb minőséget jelent. Minőségi ugrásról akkor beszélhetünk, ha az - esetünkben - cselekvések gyakorisága meghaladja a mértéket /1. 2.3. fejezet/. Éppen e mérték megállapítása jelenti a szubjektív mozzanatot. Véleményünk szerint a 8. példa rendszeres, de nem szokásos ismétlődést jelöl.

A folyamatos alak mult idejére lásd valamennyi előző példamondatunkat /1/a - 4/a/, a jövő időt a 9/a mondat szemlélteti:

9/a"... мы с вами по вечерам будем колить в порт и пить под акациями вкусную воду со льдом и анельсинным сиропом."/П., Кар., II9/

9/b"... mi pedig esténként sétára indulunk a kikötőbe, s az akácok alatt jeges vizet meg izletes narancslét fogunk inni."/Fedor, 149/

3.4.1.2. A cselekvés rendszeres ismétlődése és az igemódok
Az, hogy a cselekvés egyszer vagy nem egyszer megy végbe időben és térben, leginkább kijelentő módban fejeződik

taktikai eszközökre. A cselekvés rendszeres ismétlődését lexiko-szemantikai eszközökkel - azaz a folyamatos igék lexikai jelentésével - nem tudjuk kifejezni. L.M. Roscsina/1977, 9/ véleménye szerint a rendszeres ismétlődést kifejező lexiko-szemantikai eszközök a többaktusu igék, ezzel azonban nem érthetünk egyet, mert ezek nem a cselekvés rendszeres ismétlődését, hanem annak belső tagoltságát fejezik ki /1. 3.1.1./. Annál nagyobb szerephez jutnak a rendszeres ismétlődés - és általában az ismétlődő cselekvés - kifejezésében a lexiko-szintaktikai eszközök.

A cselekvés térbeli és időbeli ismétlődésének lexiko-szintaktikai eszközeit M.V. Vszevolodova /1975, 188-198/ nyomán öt csoportra osztjuk:

1. az időegységek neve

ИЗО ДНЯ В ДЕНЬ

ДЕНЬ ОТО ДНЯ

ОТО ДНЯ КО ДНЮ

ДЕНЬ ЗА ДНЕМ

КАЖДЫЙ ДЕНЬ

КАЖДЫЕ ДВА ЧАСА

ЧТО НИ ДЕНЬ

napról napra

nap nap után

minden nap

minden második órában

nap mint nap

1/a "Каждые десять минут мы проверяли направление по ... компасу."/П., М. ст., 337/

1/b "Tízpercenként ellenőriztük utirányunkat az ... iránytűvel."/Dalos, 198/

2. a határozatlan időegységek neve

КАЖДЫЙ МОМЕНТ

В КАЖДЫЙ МОМЕНТ

pillanatonként /=gyakran/

minden pillanatban

время от времени

időről időre

в промежутках

/az előadások közötti/

/между сеансами/

időszakokban

2/a" Время от времени она вся вытягивалась, принимая к веткому забору, которая при этом жалобно скрипела, и, напрягая зрение, что-то всматривалась."/п. А. Наум., 293/

2/b" Időről időre fölágaskodott, odalapult a rozoga kerítéshez, úgyhogy az fájdalmasan megnyikorgott, és a szeméit erőltetve kémlelt."/N.L., Özv., 184/

A "каждый момент" ill. "в каждый момент" lexikai mutatók között az a különbség, hogy az előző a cselekvés igen gyakori, de rendszertelen, míg az utóbbi a cselekvés rendszeres ismétlődésére utal.

3/a" Каждую минуту мы должны были перелезть через большие завалы."/П., М. ст., 334/

3/b" ... nekünk minden percben nagy omlásokon kellett keresztülválnunk magunkat."/Dalos, 195/

A 3/b mondatban ezért a "percenként" fordítás pontosabb lenne.

3. a napszakok neve

вечер за вечером

estéről estére

каждый вечер

minden este

что ни вечер

по вечерам

esténként

вечерами

A "по вечерам, вечерами" - esténként" ill. a "каждый/что ни вечер" - minden este" közötti különbség az, hogy az előbbiek a "когда? - mikor?", az utóbbiak a "как часто? - milyen gyakran?" kérdésre válaszolnak.

4/a" ... когда-то я тебя каждую ночь так крестила на сон
грядущий ..."/Д., Ун. и оск., 37/

4/b"Valemlikor minden este így vetettem rád keresztet
elalvás előtt..."/Institoris, 39/

4. az évszakok, hónapok, napok neve

каждую осень	minden ősszel
по осени	/minden/ ősszel
осенью	

каждую пятницу	minden pénteken
по пятницам	péntekenként
по воскресеньям	vasárnaponként

5/a"Каждую зиму было несколько зверобойных артелей - ко-
шей..."/П., Кар., 34/

5/b"Minden télen elpusztult néhány fókavadász..."

/Fedor, 42/

Ebbe a típusba soroljuk a "каждый/всякий раз - minden
esetben, minden alkalommal" szókapcsolatokat is.

6/a"Похоже на театр: первое явление, второе, третье, во-
семнадцатое. Каждый раз человек является немного другим."

/Ю. Т., Дом, 88/

6/b"Akár a színházban: első jelenet, második, harmadik,
tizennyolcadik. Az ember minden alkalommal egy kicsit
másképp jelenik meg."/Szabó, 15/

7/a"Одет он был в поношенный чёрный сюртук, который
болтался на его узких плечах, как на вешалке, и взмахивал
фалдами, точны крыльями, всякий раз, как Моисей Моисеич
всплескивал руками."/Ч., Ст., 52/

7/b"Viseltes, fekete kabátja úgy lötyögött keskeny vál-
lán, mintha fogason lógna, s bő ráncai szárnyként lebben-

tek meg, valahányszor Mojszej Mojszejics örömében vagy
rémületében összecsapta a kezét."/Szóllósy, 113/

A 7. példamondatban a cselekvés rendszeres ismétlődése
ok-okozati összefüggések következménye, a "Всякий раз -
- valahányszor" lexikai mutató nyomatékosító szerepet
tölt be.

5. Az idő lexikai jelentését nem tartalmazó szavak

на каждом уроке	minden órán
каждые два шага	minden második lépésnél
через каждые два шага	
по праздникам	ünnepeken

Ez a típus jelölheti a cselekvés rendszeres ismétlődését
térben:

8/a /Через/ каждые два шага она остановилась.

8/b Minden második lépésnél megállt.

9/a "Как новая и дорогая вещь ... надевать его /сюртук/
позволялось только по праздникам."/Ч., Ст., 126/

9/b "Mint új és drága holmit... Jegoruskának csak ünnepeken
volt szabad felvennie."/Szóllósy, 181/

A cselekvés rendszeres ismétlődésére utal a "каждый -
minden egyes" osztó névmás is. A rendszeres ismétlődés
ekkor kiegészül a cselekvés disztributív jellegével is,
az alany ugyanazt a cselekvést hajtja végre több hason-
ló tárgyon /tárgyi-disztributív jelentés/:

10/a "... в мергеле сидит злой дух и будет жестоко мстить
каждому, кто дойдёт до сердца горы."/П., Кар., 100/

10/b "... az agyagpalában rossz szellemek tanyáznak, és
kegyetlen bosszút állnak mindenkin, aki a hegy szívéhez
akar hozzáférkőzni."/Fedor, 124/

Az alanyi-disztributív cselekvések /1. 2.2./ pluralitást, de nem ismétlődést jelölnek.

11/a" Каждая крупная глыба мергеля, отбитая от стены, вызвала жестокое возбуждение." /П., Кар., 105/

11/b" Minden, a közetről lefejtett nagyobb agyagtömb szörnyű izgalmat keltett! /Fedor, 131/

A "каждый" disztributív névmás természetesen az ige befejezett alakjával is állhat.

3.4.1.4. A cselekvés rendszeres ismétlődésének szintaktikai kifejezőeszközei

A szintaktikai kifejezőeszközök - az időhatározói és feltételes mellékmondatok - a rendszeres ismétlődés harmadik típusát jelölik, amikor az egyik cselekvés a másik előfeltétele vagy következménye, ill. előidejűség esetén kölcsönösen feltételezik egymást.

3.4.1.4.1. Az időhatározói mellékmondat

Az időhatározói mellékmondatok, ill. azok kötőszavai a rendszer szintjén nem, csak a nyelvi eszközök működésének szintjén képesek ismétlődő cselekvést jelölni. Ekkor az ismétlődés kifejezésében különösen fontos szerephez jut a relatív idő, amikor az egyik cselekvés idejét egy másik cselekvés idejéhez mérjük. A két cselekvés történhet egy időben /одновременность / és különböző időben /разновременность /.

a/ A "когда" kötőszó csak az ige folyamatos alakjával együtt jelölhet ismétlődő cselekvést, de egyértelműen azzal is csak jelen időben, tehát a cselekvés szokásos ismétlődését jelenti.

1/a" Она давно уже заметила, что я смотрю с бесконечной

любовью на её бесценную Наташу, что у меня дух занимается и темнеет в глазах, когда я с ней заговариваю, и что Наташа тоже как-то яснее, чем прежде, на меня поглядывает,"

/Д., Ун. и оск., 28/

1/b"Rég észrevette, hogy végtelen szerelemmel tekintek drága Natasájára; hogy lelkem kigyul, és ott tüzel a szememben, amikor vele beszélek, s Natasa is derűsebben nézeget rám, mint azelőtt."/Institoris, 32/

Mult időben, egyidejű cselekvések esetén a kötőszó és az ige folyamatos alakja mind ismétlődő, mind tartós cselekvést jelölhet:

2/a" И когда гости углублялись в чтение немецких газет, за дверью, в квартире козлина, трещал августин, наигрывающий на дребежащих фортепьянах старшей козлянской дочкой... Вальс принимался с удовольствием."/Д., Ун. и оск., 6/

2/b"С amikor a vendégek belemélyedtek a német ujságokba, az ajtó megett, a gazda lakásában felzendült az Oh, du lieber Augustin dallama, melyet legidősebb lánya ... játszott a csörömpölő zongorán. A keringőt tetszés fogadta."/Institoris, 10/

Az 1/b mondatból látható, hogy az "amikor" jelen idejű igékkel a magyarban is ismétlődést fejez ki.

Megegyezik a két nyelv abban is, hogy sem a 2/a, sem a 2/b mondatból nem derül ki, hogy egyszeri tartós vagy ismétlődő a cselekvés. Csak a nagyobb szövegösszefüggés dönti el, hogy itt ismétlődésről van szó. Az egyértelműség végett kiegészítő lexikai elemeket is alkalmazhatunk

/каждый раз; всё время, ill. valahányszor; egyfolytában/.
A.A. Szpagisz /1961/II, 139/ véleménye szerint különböző

idejűség esetén - ha a mellékmondat folyamatos igével jelölt cselekvése megelőzi a főmondatét - a " когда " kötőszó mindig ismétlődést jelöl:

3/a" А когда восходила луна, ночь становилась бледной и тёмной." /Ч., Ст., 71/

3/b" Amikor felkelt a hold, az éjszaka elsápadt, elsötétedett." /Szóllósy, 130/

Ebben a példában lényeges különbséget találunk a két nyelv között; a 3/b mondat egyszeri cselekvést fejez ki.

b/ A "как только, едва...как " kötőszók rendszerint befejezett igékkel állnak, és egyszeri cselekvést jelölnek.

Előfordulhat azonban, hogy folyamatos igével használjuk őket, ilyen esetben - tehát a nyelvi eszközök funkcionálásának szintjén - ismétlődést fejeznek ki /l. erről

V.Sz. Belevickaja-Halizeva, Szbornik..., 124/.

4/a" Я сказал уже, что старик, как только усаживался на своём стуле, тотчас же упирался куда-нибудь своим взглядом и уже не сводил его на другой предмет во весь вечер." /Д., Ун. и оск., 8/

4/b" Mondtam már, hogy az öreg, alighogy elhelyezkedett székén, mindjárt merőn rászegezte valakire a szemét, egész este." /Institoris, 11/

Az orosz mondatból egyértelműen kiderül az alany cselekvésének rendszeres ismétlődése; a magyarnak ehhez a szöveggörnyezetre is szüksége van.

c/ А "прежде чем, до того как, перед тем как " kötőszók mindig ismétlődést jelölnek, ha mind a mellék-, mind a főmondatban folyamatos ige áll:

5/a" Эта привилегия была основой могущества Глебова в

классе. Он пользовался ею расчётливо и умно: приглашал мальчиков, в дружбе которых был заинтересован, от которых чего-либо ждал взамен, иных долго кормил обещаниями, прежде чем оказывал благодетельство, а некоторых мерзавцев навсегда лишал своей милости."/Ю.Т., Дом, 90/

5/b"Ezen a privilégiumon alapult a hatalma az osztályban. Számítóan és okosan élt vele: azokat a fiukat vitte moziba, akiknek a barátságára szüksége volt, akiktől várhatott valamit cserébe: egyeseket sokáig hitegetett, mielőtt kegyet gyakorolt volna, némelyeket pedig teljesen kizárt a kedvezményből."/Szabó, 19/

S.K. Kadirov /1979, 21/ véleménye szerint hasonló esetekben a két cselekvés mindig egymással párban ismétlődik, a főmondat tartalmazhatja a cselekvés határozatlan számú ismétlődésének lexikai mutatóit is. A magyarnak az ismétlődés kifejezése érdekében itt is a kontextus valamilyen kiegészítő eszközére van szüksége /az 5/b mondatban a főnév többes száma, ill. a "hiteget" ige szemantikája/.

Ha a mellékmondat befejezett főnévi igenevet, a főmondat pedig folyamatos igealakot tartalmaz, akkor hasonló helyzettel állunk szemben, mint amikor a folyamatos alak önállóan szerepel: az ismétlődéshez való viszony semleges.

6. Прежде чем отправиться в поход, мы проверяли снаряжение.

/A példamondat S.K. Kadirov, 1979, 24. oldalról származik./

A "Прежде чем " típusu kötőszók az ige folyamatos alakjával a nyelvi eszközök működésének szintjén fejeznek ki ismétlődést, de ott is csak akkor, ha mind a fő-, mind a mellékmondatban folyamatos ige áll, egy, az ismétlődést

jelentő páros konstrukcióban. Egyéb esetekben a jelentés kifejezése érdekében más eszközöket is használnunk kell.

3.4.1.4.2. A feltételes mellékmondat

A feltételes mellékmondatok kötőszava a "если - ha", amely az ige folyamatos alakjával mindig ismétlődést fejez ki.

8/a" Воду из таких колодцев приходилось брать с величайшей осторожностью, если её разбалтывали, она непременно заболелась."/П., Кар., 110/

8/b"... a vizet... a legnagyobb óvatossággal kellett ki-meríteni. Ha legkisebb mértékben is felzavarták, azon-nyomban sós vízzé változtatta át a belékerülő, sóval át-itatott homok."/Fedor, 138/

A mondat a magyarban is ismétlődést jelent.

A kötőszó jelen idejű igével általános, szokásos cselekvést jelöl az oroszban, a magyarban ez a kijelentés szemantikájától függ:

Ha eljön hozzám, megmutatom neki a könyveimet.

Nézetünk szerint a mondat jövőbeli potenciális cselekvést jelöl; szokásos cselekvés esetén a mondatot az ismétlődés lexikai mutatójával látjuk el:

Ha eljön hozzám, mindig megmutatom neki a könyveimet.

A következő szituáció azonban a magyarban is általános cselekvésre utal:

9/a" Из изречений Саади он ценил только одно и часто повто-рял его топографами: "Если ты идёшь с хромым, то поджи-май ногу, чтобы его хромота не была так заметна."/П., К., 55/

9/b"Szaadi mondásai közül csak egyet értékelt, de ezt az-tán ismételte is gyakran a topográfusok előtt:"Ha sán-

tával még, huzd te is a lábad, hogy annak sántasága ne legyen feltűnő." /Fedor, 68/

A feltételes mellékmondatok jelentésükben gyakran igen közel állnak a "когда" kötőszavas időhatározói mellékmondatokhoz. A feltételes mellékmondatok mindkét nyelvben könnyebben fejeznek ki ismétlődést, mint az időhatározói mellékmondat. Az orosz "когда" helyén a magyarban gyakran találunk "ha" kötőszót:

10/a" И прежде, до этой встречи, когда мы сходились с ним у Миллера, он всегда болезненно поражал меня."

/Д., Ун. и оск., 4/

10/b" Eddig is, ha összeakadtunk Millernél, mindig kellemtelenül lepett meg." /Institoris, 8/

Ez a megoldás a magyar számára akkor kézenfekvő, amikor az oroszban - előidejűség esetén - a "когда" kötőszó és a folyamatos ige egyértelműen ismétlődést fejez ki. A magyarban a feltételes mellékmondat azonban csak akkor segít ki bennünket, ha mindkét cselekvés a múltban történt. Ha akár csak az egyik cselekvés is nem múlt idejű, a mondat jelölhet mind egyszeri, mind ismétlődő cselekvést:

Ha megtanulta a leckét, elmehetett moziba.

Ha megtanulta/megtanulja a leckét, elmehet moziba.

Ha mindkét ige múlt időben van a magyarban, akkor éppen az egyszeri cselekvést kell külön jelölni:

Ha megkért, segitettem neki. /ismétlődés/

Ha már megkért, segitettem neki. /egyszeri cselekvés/

A "если" kötőszó az ige folyamatos alakjával a nyelvi eszközök működésének szintjén fejezi ki az ismétlődést,

ugyanakkor, véleményünk szerint, ez a kötőszó egy lépést jelent a rendszer szintje felé, mert mult időben szinte kizárólag folyamatos alakkal használhatjuk.

Összegzésül a cselekvés rendszeres ismétlődésének szintaktikai kifejezőeszközeiről a következőket állapíthatjuk meg:

Rendszeres ismétlődést az oroszban szintaktikai eszközök a rendszer szintjén nem, csak a nyelvi eszközök funkcionálásának szintjén fejeznek ki, s pontos magyar ekvivalenciájuk nincs.

a/ Az időhatározói mellékmondatokban - ha nem jelen időben állnak - kiegészítő eszközöket alkalmazunk.

b/ A feltételes mellékmondatok mult időben megfelelnek egymásnak a két nyelvben /ezért is beszélhetünk a " ЕСЛИ - ha" kötőszó köztes helyzetéről a rendszer ill. a funkció szintje között/; egyéb esetben a magyar mondat pontosításra szorul.

3.4.2. A CSELEKVÉS SZOKÁSOS ISMÉTLŐDÉSE

A cselekvés szokásos ismétlődése az alany/ok/ általános, jellemző cselekvése, melynek határai a szubjektum/ok/ életének, létezésének határai.

A szokásos ismétlődés kifejezésének domináns eszköze az absztrakt /nemaktuális/ jelen idő, amely ritkábban önmaga /pl. kimondásakor/ a szentenciáknak/, többnyire azonban a rendszeres ismétlődés lexikai és szintaktikai kifejezőeszközeivel szerepel.

A nemaktuális jelen dominanciájából következik, hogy szokásos ismétlődést - meghatározott szintaktikai konstruk-

cióban - a befejezett alak is jelölhet.

3.4.2.1. A szokásos ismétlődés morfológiai kifejezőeszközei

Az ige folyamatos alakjával és az absztrakt jelennel nem kívánunk külön foglalkozni, mert azok a szokásos ismétlődés kifejezésének - rendszerint - nélkülözhetetlen komponensei.

1. a "бЫВАТЬ" ige

Ennek az igenek pontos magyar ekvivalense nincs, a fordításokból rendszerint el is marad, ill. a létige vagy körülírás szerepel megfelelőjeként:

1/a "Как всегда бывает белой ночью, лица девушек казались бледными от волнения, печальными и красивыми."

/П., Кол., 339/

1/b "És mint mindig fehér éjszakákon: a lányok arca izgalomtól sápadtnak, szomorúnak, szépnek látszott."

/Kardoss, 273/

2/a "Во-первых, с виду она была так стара, как не бывает никакие собаки ..." /Д., Ун. и оск., 5/

2/b "Először is olyan vénnek látszott, amilyen egyetlen kutya sem szokott lenni ..." Institoris, 9/

3/a "... е го красные веки и длинный, острый нос придавали его лицу строгое, сухое выражение, какое бывает у людей, привыкших думать всегда о серьезном и в одиночку."

/Ч., Ст., 75/

3/b "... kivörösödött szemhéjával, hosszú, hegyes orrával arca olyan kemény, szigorú kifejezést mutatott, amilyent rendesen olyan embereken látni, akik mindig egyedül vannak." /Szóllósy, 134/

2. az ige száma és személye

Dolgozatunk második fejezetében /1. 2.2./ közmondásokon igazoltuk, hogy az ige egyes szám második és többes szám első személye átvitt értelemben általános cselekvést jelent. Ezt most egy szépirodalmi példán szeretnénk bemutatni. Figyelemre méltó, hogy az eredeti mondatban egyes szám második személyű alany áll, a fordító pedig többes szám első személyű alanyt használ:

4/a "Каждый раз, когда объясняешь дорогу, как будто снова проходишь по ней, по всем этим привольным местам, и снова испытываешь лёгкость на душе." /П., М. ст., 331/

4/b "Valahányszor elmagyarázunk egy utat, szinte ismét végig megyünk rajta, végig azokon a tágas helyeken, és ismét könnyűnek érezzük a szívünket." /Dalos, 191/

3. az ige befejezett alakja

A befejezett igealak A.V. Bondarko szerint /1971, 22-24/ összegző, szemléltető és potenciális jelentésben utal a cselekvés ismétlődésére. Az összegző jelentéssel részletesen foglalkoztunk dolgozatunkban /1. 3.2./, jelen fejezetünk témáját - a szokásos ismétlődés kapcsán - a befejezett alak szemléltető jelentése, ill. annak válfaja, a potenciális jelentés képezi.

A rendszeres ismétlődés lexikai és szintaktikai eszközeivel és az ige folyamatos alakjával kifejezett ismétlődést azért tartjuk egyértelműen szokásos ismétlődésnek, mert a befejezett ige transzpozícióban szerepel, és jelentése nemaktuális jelen.

Dolgozatunk során nem egyszer kifejtettük, hogy a befejezett igealak az ismétlődés kifejezésére csak korlátozottan

képes. A szemléltető jelentésben használt igék az egyszeri cselekvésen keresztül fejezik ki a tipikust /l. A.V. Bondarko, 1971, 22; A.V. bondarko-L.L. Bulanyin, 1967, 53; Pete I., 1976, 123/. Ezt a jelentést így határozza meg Krékits József /1981, 120, kézirat/ kandidátusi értekezésében: "Az elbeszélés síkján elhelyezkedő egymást követő fiktive konkrét cselekvések egyetlen összefüggő tipikus szituációt alkotnak. A cselekvéseket szemléletessé a perfektív igék konkretizáló funkciója, általánossá, tipikussá viszont a szövegkörnyezet teszi. Az egymásra következő totális cselekvések általánossá válásából következik, hogy azok nem vonatkoztathatók egyetlen időpontra vagy időszakaszra."

Mindkét általunk vizsgált nyelvben a szokásos ismétlődés lexikai és szintaktikai eszközeit elemezve megállapítottuk, hogy azokkal - az oroszban - nem használhatjuk az ige befejezett alakját. Egyetlen olyan eset létezik, amikor a "каждый день" típusu időhatározókhoz jelen-jövő idejű állítmány kapcsolódik - a delimitatív igék esetében.

5/a Брат каждый вечер почитает на сон грядущий.

5/b A bátyám minden este olvas egy kicsit elalvás előtt. Emeltettük, hogy a befejezett alak potenciális jelentése a szemléltető jelentés válfaját képezi. A befejezett ige természetesen ekkor is totalitást jelöl, a cselekvés potenciális lehetőségének ill. lehetetlenségének jegyét a kontextus hordozza magában.

6/a "Николай Сергеевич был один из тех ... людей, которые ... если уж полюбят кого /иногда бог знает, за что/, то отдаются ему всей душой." /Д., Ун. и оск., 19/

6/b"Николай Сержеич ... azok közé az emberek közé tartozott, akik, ... ha megszeretnek valakit /néha igazán nem tudni, miért/, a lelküket is odaadják ..."/Institoris, 21/
Példamondatunk a cselekvés potenciális lehetőségét jelöli. A beszéd pillanatában a cselekvés csak lehetőség, amely valamikor megvalósulhat. A befejezett alak használatát a kontextus, azaz a "еще... то " páros kötőszó teszi lehetővé.

Az oroszban a befejezett alak szemléltető ill. potenciális jelentése - mivel ezen alak önmagában totalitást jelöl - az expresszív, képszerű ábrázolás eszköze. A képszerűség abból fakad, hogy a befejezett alakkal jelzett totalitás szemléltető jelentés esetén csak konnotatív árnyalattá halványul, miközben a cselekvés ismétlődése, amelyre a kontextus utal, a mondat denotatív jelentése lesz /l. erről A.V. Bondarko, 1976, 56/. Ez is alátámasztja dolgozatunk azon megállapítását /l. 2.4.1.1./, miszerint a befejezett alak használata ismétlődés kifejezésére csak átvitt értelemben /transzpozícióban/ lehetséges.

A transzpozíció ismerveit G.I. Panova /1987/I, 116/ nyomán:

1. A kontextus és a grammatikai forma jelentésének szembenállása /a kontextus ismétlődést, a grammatikai forma egyszeri, totális cselekvést fejez ki/.
2. Átvitt értelemben is megőrződik a grammatikai forma eredeti jelentése /a befejezett ige az egyszeri cselekvés ábrázolásával fejezi ki a tipikust/.
3. Átvitt értelemben a grammatikai forma egy másik forma helyén szerepel /a befejezett alak felcserélhető a folyama-

tossal, de a jelentésárnyalatok megváltoznak/.

4. Az átvitt értelemben használt alakok igen expresszivek /a befejezett alak képszerűen ábrázolja az ismétlődést/.

A transzpozíció valamennyi ismérve teljesül a befejezett igék szemléltető jelentésében.

A befejezett alak szemléltető jelentésben rendkívül ritkán szerepel mult időben. Saját példatárunkban nem akadt ilyen mondat, az alábbi A.V. Bondarko /1971, 22/ könyvéből származik:

7. "Человек не арифмометр, у которого крутанул ручку - и действие произведено." /Кочетов, Секретарь обкома/

Szemléltető jelentésben leggyakrabban a befejezett igék jelen-jövő idejű alakját használjuk. Miként ezt már az előzőkben megállapítottuk, a befejezett ige ebben a jelentésben átvitt értelemben szerepel, az ige jelentése szemben áll a szövegkörnyezetével. A.V. Bondarko /1963, 55; 1968/II, 125/ összeveti a mult ill. jelen-jövő időben használt befejezett igealakot, és a következő megállapításokat teszi:

a/ közös vonások

- szemléltető jelentés
- absztrakt jelent fejeznek ki
- azonos szintaktikai konstrukciókban szerepelnek

b/ eltérő vonások

- a jelen-jövő idejű alak nem utal - árnyalatnyi jelentésben sem - a multra
- a jelen-jövő idejű alaknak nincs perfektív jelentése
- e kettőből következik, hogy a jelen-jövő idejű igealak szemléltető jelentésben kevésbé expresszív

A "реку" típus fejezhet ki potenciális jelent is /"Тя его не изменишь!"/, ezért helytálló A.V. Bondarko elnevezése /a befejezett alak jelen-jövő ideje/, ez azonban nem ismétlődést jelent, hanem egy egyszeri cselekvés megvalósulásának állandó lehetőségét ill. lehetetlenségét.

Szemléltető jelentésben - amikor is természetesen mind rendszeres, mind rendszertelen ismétlődést is jelölhetünk -, a befejezett alak a folyamatos helyén áll. Ebben a jelentésben is létezik tehát a szemléleti ígépárok konkurrenciája:

9/a "Хочу промечь людей и пою. Где какую новую песню услышу - запоминаю." /П., Кол., 401/

9/b "Járok az emberek közt és énekelek. Ahol valamilyen új dalt hallok, megjegyzem." /Kardoss, 275/

Mind a befejezett, mind a lehetséges folyamatos alak a cselekvést mint egyszeri, konkrét eseményt ábrázolják egy ismétlődő szituáció határain belül. A két alak közötti különbség A.V. Bondarko-L.L. Bulanyin /1965, 59/ véleménye szerint a következő: "... СВ подчеркивает факт в его целостности, предшествующий другому действию /здесь: запоминаю/, а НСВ обозначал бы развёртывающийся процесс."

Felmerül az a kérdés, hogy a "реку" típus, mivel jelölhet mind jelen, mind jövő időt, homonima-e. E. Krzsiszkova /1962, 25/ véleménye szerint igen; idézzük: "Мы

нраве говорить об омонимии форм, т.е. об омонимии десигнаторов. Об этом свидетельствует тот факт, что они встречаются в разных контекстах.

Homonimán azonos alakú, de más jelentésű szavakat értünk.

B. Krzsiszkova szerint tehát a "решу" típus jelöl egyrészt jelen időt, másrészt jövőt; és ez a két jelentés egymástól teljesen független. A.V. Bondarko /1962, 27/ ellentétes nézeten van: "Их нельзя считать омонимами, т.к. омонимы не соотносятся, никогда не облизываются и не могут быть объединены" /т.е. объединены в настоящее-будущее совершенное/.

Mi is azon a véleményen vagyunk, hogy ezek az igeik nem homonimák. Egyrészt a befejezett ige jelen-jövő idejű alakja önállóan csak potenciális jelent tud kifejezni; tehát, mint jelen nem teljes értékű; másrészt /és ebben vitatkozunk Bondarkoval/, szemléltető jelentésben a jövő idő transzpozíciójaként jelenik meg, és szemben áll a kontextus által kifejezett ismétlődő cselekvéssel.

3.4.2.2. A cselekvés szokásos ismétlődésének lexikai és szintaktikai kifejezőeszközei

A cselekvés rendszeres és szokásos ismétlődésének lexiko-szintaktikai és szintaktikai kifejezőeszközei általában megegyeznek egymással, az esetleges eltérésekre külön fogunk utalni. /A cselekvés rendszeres és szokásos ismétlődése közötti különbséget a 3.4.1.1. fejezetben tárgyaltuk./ Hasonlóan a cselekvés rendszeres ismétlődéséhez, a szokásos ismétlődésnek sincs a mai oroszban lexiko-szemantikai kifejezőeszköze. A magyarban is mindössze egyetlen ige tartalmazza ezt a jelentést, a "szokott", amelyet csak múlt időben használunk. Orosz igei ekvivalense nincs, leggyakrabban az "обычно, обыкновенно" határozószókkal fordítjuk: 1/a "Егорушка стал засыпать так, как он обыкновенно засыпал у себя дома в постели ..." /Ч., Ст., 73/

1/b"Jegoruska istenigazában elaludt úgy, ahogyan otthon az ágyában szokott elaludni..." /Szóllósy, 132/

Szokásis ismétlődést fejezhetünk ki akkor is, ha valaki/k/-nek a jellemét, tehát azon keresztül szokásos tevékenységét ábrázoljuk:

2/a"Они не ладили с его молодухой, вечно брызжали, разно-
силили сплетни, - вот парень и запретил им шастать в свой дом, а по воскресеньям посылал к ним дочку с обедом..." /А., Наум, 294/
2/b"Nem fértek a fiatalasszonnyal, zsörtölődtek, pletykáz-
tak, mire a fiú kitiltotta őket a házból, és leányával küldte el nekik vasárnaponként az ebédet meg a vacsorát."

/N.L., Özv., 184/

A rendszeres ismétlődés lexiko-szintaktikai eszközei az absztrakt jelennel együtt jelölik általában a szokásos cselekvést:

3/a"Он будет невольно хвастаться своим городом, хотя обычно ругает его паршивой дырой и провинцией." /П., Кар., 70/

3/b"Önkéntelenül is kérkedni fog városával, bár rendsze-
rint ronda vidéki fészeknek fogja nevezni." /Fedor, 171/

A 3/b fordítást nyelvtanilag helytelennek tartjuk, a "rendszerint" határozót ul. nem használhatjuk jövő idejű állitmánnyal /miként felszólító módban sem, 1. 3.4.1.2./.

4/a"В сумерки луга похожи на море. Как и в море, салятся солнце в травы." /П., М. ст., 343/

4/b"Naplementekor a rétek tengerhez hasonlítanak. Ugy ál-
dozik le a nap a fűben, mint a tenger vizén." /Dalos, 206/

5/a"Мурад бродил по ночному морю с почтой двадцать лет и летом и зимой, когда ледяная вода сводила ноги до су-

5/b" Így ment ez télen-nyáron husz esztendőn át. Olykor a viz olyan hideg volt, hogy lábát görcs huzta össze, de azért mennie kellett."/Fedor, 119/

Az 5. példamondat állítmánya mult idejű, a mondat mégis szokásos cselekvést jelent. Ennek oka - hasonlóan második példánkhoz - a kijelentés tartalma: egy ember husz esztendőn át végzett munkája.

A szokásos ismétlődés szintaktikai kifejezőeszközei szintén az időhatározói és feltételes mellékmondatok a cselekvés nemaktuális jelen idejével, valamint szókapcsolatok.

a/ Időhatározói mellékmondatok

6/a" Эх, ноги мои больные, стуженные! ... Когда хожу, словно легче, когда ложусь да согреюсь - смерть моя.?"

/Ч., Ст., 80/

6/b" Eh, fáj a lábam, megfagyott!... Amikor járok, szinte könnyebbséget érzek, hanem amikor lefekszem, félmelegszen - azt hiszem, ütött a halálom órája."/Szóllósy, 138/

A " когда " kötőszót gyakran feltételes mellékmondatokban is használjuk. Ez a használat a magyarban nem gyakori, az orosz mondatokat is többnyire feltételes mellékmondatokkal fordítjuk:

7/a" Он /табиб/ ... со вздохом провозглашал старинное изречение: "Когда караван поворачивает, то хромой верблюд оказывается впереди."/И., Кар., 59/

7/b" A tabib ... nagy sóhajok közt emlegette a régi mondást: "Ha a karaván megfordul, a sánta teve kerül az élre."

/Fedor, 73/

Korábban utaltunk rá /1. 3.4.1.3.1./, hogy a " прежде чем,

перед тем как, до того как " kötőszók jelen idejű folyamatos alak mellett általános cselekvést jelölnek:

8. Прежде чем отправиться в поход, мы проверяем снаряжение.

A "едва ... как" kötőszó - ha a mondatban egyéb kiegészítő lexikai elem is van - az ige befejezett alakjával láncszerűen ismétlődő cselekvést fejezhet ki. A láncszerűen ismétlődő cselekvéseknek két típusuk van, közülük az egymást követő cselekvések /последовательные действия / fejeznek ki szokásos cselekvést. Ekkor a cselekvések sorrendben követik egymást, és minden alkalommal megismétlődik az egész epizód /l. erről A.V. Bondarko, 1968/II, 119/:

9/a" В июльские вечера и ночи ... Едва зайдет солнце и землю окутает мгла, как дневная тоска заботы, всё прощено и степь легко вздыхает широкою грудью." /Ч., Ст., 70/

9/b" Juliusi estén, éjszakán ... Alig nyugszik le a nap, alig borul sötétségbe a föld, és máris felejtve a nap tikasztó heve, a föld mindent megbocsát, és a sztyepp megkönnyebbülten, táguzó kebelével lélegzik fel." /Szóllósy, 129/

A 9/a mondatban a "едва ... как" kötőszó és a befejezett igealak nemaktuális jelent fejez ki, az ismétlődést hangsúlyozza az időhatározó és az ige folyamatos alakja is.

b/ Feltételes mellékmondatok

A 3.4.1.3.2. fejezetben kifejtettük, hogy a feltételes mellékmondatok kötőszava, a "если", jelen idejű állítmánnal az oroszban általános cselekvést fejez ki, míg ez a magyarban a kijelentés szemantikájától függ.

A feltételes mellékmondatok az ige befejezett alakjával

is jelölhetnek szokásos cselekvést, az ismétlődést kifejező páros konstrukcióban:

10/a "Николай Сергеевич был один из тех ... людей, которые ... если уж полюбят кого /иногда бог знает за что/, то отдаются ему всей душой." /Д., Ун. и оск., 19/

10/b "Nyikoláj Szergejics azok közé ... az emberek közé tartozott, akik, ... ha megszeretnek valakit /néha igazán nem tudni, miért/, a lelküket is odaadják ..."

/Institoris, 21/

A szokásos ismétlődésre itt is utal a kontextus: Nyikoláj Szergejics egy tulajdonságát írja le a szerző.

A folyamatos alak nemcsak a "если" kötőszóval, hanem más, a feltételt kifejező egyéb eszközzel is ismétlődő ill. potenciális cselekvést jelent:

11/a "Одним словом, это был один из блестящих представителей высшего петербургского общества, которые редко появляются в губерниях и, появляясь, производят чрезвычайный эффект." /Д., Ун. и оск., 17/

11/b "Egyszóval egyike volt az előkelő pétervári társaság legragyogóbb képviselőinek, akik ritkán mutatkoznak vidéken, s ha megjelennek, rendkívül nagy hatást gyakorolnak mindenkire." /Institoris, 20/

12/a "В ветер леса шумят. Гул проходит по вершинам сосен, как волны." /П., М. ст., 340/

12/b "Ha szél fu, zug az erdő. A fenyőfák koronáján dübörög végig a zaj, mint a hullám." /Dalos, 202/

A 12/a mondatban az ismétlődésre időhatározó, azaz lexiko-szintaktikai eszköz utal; a magyar fordításban - mely szintén kifejezi a szokásos cselekvést - feltételes mel-

lékmondat áll.

c/ Szókapcsolatok

A "любить", "уметь", "мочь" igék egy másik ige infinitívuszával az alany/ok/ valamilyen tulajdonságát jelölik, tehát alkalmasak a cselekvés szokásos ismétlődésének kifejezésére.

13/a "Я же, когда обдумывал свои будущие повести, всегда любил ходить взад и вперед по комнате."/Д., Ун. и оск., 3/

13/b "Én, amikor elgondoltam jövődő elbeszéléseimet, mindig szerettem fel-alá járkálni a szobában."/Institoris, 7/

14/a "Больше всего старики любят поговорить о вещах необыкновенных ..." /П., М. ст., 350/

14/b "Az öregek legszívesebben a rendkívüli dolgokról szeretnek elbeszélgetni ..." /Dalos, 214/

Mindkét magyar mondat ekvivalens fordítása az orosz eredetinek, a "szeretni, tudni" igék a magyarban is jelölhetnek szokásos cselekvést. Ezen igék az oroszban az ismétlődést a rendszer szintjén jelölik. /A 13/a mondatban a főnévi igenév folyamatos, a 14/a mondatban pedig befejezett szemléletű ige./

3.4.3. A CSELEKVÉS RENDSZERTELEN ISMÉTLŐDÉSE

A cselekvés rendszertelen ismétlődésének fogalmát L.M. Roscsina /1977, 15/ így határozza meg: "...необязательное, спорадическое повторение действия во времени и пространстве."

A rendszertelen ismétlődést a nyelvben szintén lexikai, morfológiai, szóképzési és szintaktikai eszközök fejezik ki.

3.4.3.1. A rendszertelen ismétlődés kifejezésének lexikai eszközei

3.4.3.1.1. A lexiko-szemantikai eszközök

3.4.3.1.1.1. Néhány folyamatos ige

Létezik az oroszban néhány folyamatos ige, amely mult időben rendszertelenül ismétlődő cselekvést fejez ki. Azért tárgyaljuk őket mint lexiko-szemantikai eszközöket, mert a folyamatos ige közömbös a cselekvés ismétlődő voltaival szemben. Azonban a "замечать, заставлять, приходить, случаться, удаваться, успевать, съедать, вышивать, надоедать, являться" igeek mult időben mindig ismétlődést jelölnek. Ezen igeeknek természetesen van magyar ekvivalensük, de ezek nem utalnak az ismétlődésre; ezt a jelentést vagy egyéb módon fordítjuk magyarra, vagy - mint legtöbb példánkban - kifejezetlen marad.

1/a" Его и других уцелевших заставляли стаскивать трупы расстрелянных в старые известковые ямы."/П., Кар., 32/

1/b"Őt meg a többi életben maradtat arra kényszerítették, hogy egy régi meszesgödörbe vonszolják a legyilkoltak holttestét."/Fedor, 39/

2/a" Чиновники душили овец по головам длинными шестами и на минуту заставляли стада задерживать бег. Потом шесты поднимались, как шлагбаумы, и овцы вновь устремились на город рыжим потоком."/П., Кар., 14/

2/b"Hosszu rudakkal ütögették a juhok fejét, és ily módon egy percre megállásra készítették a nyáját. A rudak azután sorompóhoz hasonlóan a magasba emelkedtek, mire a juhok is-

mét nekiíremodtak."/Fedor, 17/

3/a" Но всё-таки, случалось, сомнения вдруг опять осаждали его, часто среди самого восторженного фантазирования, и снова сбивали его с толку."/Д., Ун. и оск., 27/

3/b"De azért emlékszem, megesett, hogy ismét felülkerekedtek benne a kétségek, gyakran épp a legragyogóbb képzelgéd kellős közepén, s újra megzavarták."/Institoris, 29/

Az 1/a mondatban kifejezett ismétlődést az 1/b mondat nem tartalmazza, az egész szöveggörnyezet egyszeri cselekvést jelöl. Hasonló a helyzet a 2/a és 2/b mondatok esetében is. Az orosz mondatban érvényesül a "vid"-ek azon sajátossága is, hogy ha a mondatban az egyik ige kifejezi az ismétlődést, akkor ez kiterjed a többi igeire is. A 2/b mondatban az "ütögették" ige gyakoriságot fejez ki /a "-get" gyakorisító képző segítségével/, de ez egyrészt közelebb áll az összetett cselekvéshez, másrészt nem fejezi ki - a "за-СТАВЛЯТЬ" igével ellentétben - az egész szituáció ismétlődését.

Kivételt az eddigiek alól a 3/a - 3/b mondatpár képez, ahol a magyar ige /megesett/ elegendően utal arra, hogy az esemény nem egyszer ment végbe. Példatárunkban mindössze ez az egy olyan fordítás volt, ahol a fent említett igék valamelyikét egyetlen igével pontosan lehet magyarra fordítani. Minden egyéb esetben a fordító a szűkebb vagy a tágabb szöveggörnyezet /pl. a fejezet/ segítségével tudja a jelentést adekvátan kifejezni a magyarban.

3.4.3.1.1.2. A mozgást jelentő igék

Az összetett cselekvésen kívül rendszertelen ismétlődést

is jelölhetnek az igekötős vagy igekötő nélküli, többirányu mozgást jelentő folyamatos igék. Ezen igékkel csak mint az ismétlődés lehetséges kifejezőeszközeivel kívánunk foglalkozni, az általunk gyűjtött példamanyag alapján.

4/a "Он /Пожалостин/ учил солотчан рисовать. Они ХОДИЛИ к нему тайком ..." /П., М. ст., 353/

4/b "Ő tanította a szolotcsaiakat festeni. Titokban jártak hozzá ..." /Fedor, 218/

A "ХОДИЛИ" igének - ebben a jelentésben - a "jártak" pontos megfelelője.

5/a "До своей смерти она /бабушка/ была жива и НОСИЛА с базара мягкие бублики ..." /Ч., Ст., 34/

5/b "Haláláig fürge és eleven volt, és a piacról mindig ... puha perecet hozott haza Jegoruskának ..."

/Széllősy, 96/

6/a "Но паракходство ... посылает "Полторацк" и "Ислам" в персидские рейсы, а Воду возит ... "Фрунзе" и "Дзержинский". /П., Кар., 112/

6/b "A Poltorackot meg az Iszlámot ^eprzsiai utakra küldi /a gőzhajózási vállalat/, a vizet pedig a Frunze és a Dzerzsinszkij ... hordják az öbölbe." /Fedor, 141/

A magyarnak egyetlen igéje /hord/ van arra a jelentésre, amelyet az orosz három igével is ki tud fejezni; a köztük lévő jelentésbeli különbséget a magyarban vagy lexikai eszköz pótolja / Отец возит детей в школу. - Az apa ko-
szin hordja a gyerekeket az iskolába./, vagy a jelentés-
árnyalat kifejezetlen marad /l. 5/b mondat/. Az 5/b mon-
datban a "hordott" helyett "mindig hozott" áll, amely nem

ekvivalense a "носила" igeinek, de használatát stiláris okok indokolják.

7/a" Сульфат к морю перевозили на туркменских лодках. Это обходилось очень дорого."/И., Кар., 106/

7/b"A szulfátot eddig türkmén csónakokon szállították a tengerre, ami nagy költségekkel járt."/Fedor, 133/

A 7/b fordítás kiegészítő lexikai elemet tartalmaz, amely nélkül az ismétlődés kifejezése nem lenne egyértelmű.

A többirányú mozgást jelentő igekötő nélküli vagy igekötős folyamatos igeik igen könnyen jelölhetnek ismétlődő cselekvést, amelyet magyarra nem mindig tudunk egyetlen igével fordítani. A magyar gyakran használ egyéb lexikai elemeket /l. 7/b/, ill. más igt / Самолёт летает между Москвой и Ленинградом. - A repülőgép Moszkva és Leningrád között közlekedik./

3.4.3.1.1.3. A "повторять" ige

Végezetül külön figyelmet kívánunk szentelni a "повторять" igeinek, melynek helyzete az ismétlődés kifejezésében - szótári jelentésénél fogva - speciális. A "повторять - повторить" szemléleti igepár /magyar megfelelője az "ismételni" ige/ befejezett tagja a cselekvés egyszeri, a folyamatos alak pdeig - megfelelő kontextus esetén - annak többszöri végrehajtását jelöli. Ellenkező esetben - a többi folyamatos igehez hasonlóan - közlő jelentésben szerepel. Példatárunkban az igepárnak ill. magyar fordításának a következő változatai fordultak elő:

1/a"-Азорка, Азорка! - тоскливо повторял старик..."

/Д., Ун. и оск., 10/

1/b"-Azorka, Azorka! - ismételgette busan."/Institoris, 13/

A szöveggörnyezet kétszer ismétli az öregember szavait, tehát a "повторял" ige is többszörös cselekvést jelöl. A "-get" igeképző segítségével a folyamatos ige fordítása pontos. A fordításban is kétszer szerepelnek az öreg szavai, így az 1/b mondat a jelntést kétszeresen is jelöli.

2/a"Откусил палец, откусил палец - повторял он /зуб/ накрывающимся, глухим голосом."/A.T., Др., 204/

2/b"Leh^arapta az ujjamat - ismételte elfulladó, tompa hangon."/Brodszky, 205/

A 2/a mondat hasonló típusu, mint az 1/a, a magyar fordítás mégsem tartalmazza az ismétlődés egyik hordozóját sem. Az "ismételte" ige közlő jelentésben áll, a zuáv szavait nem ismétli a fordító, ezért a 2/b mondat a 2/a-val ellentétben nem fejezi ki a cselekvés többszöri végrehajtását.

A cselekvés többszöri ismétlődésének ekvivalenseként kiegészítő lexikai elemeket is alkalmazhatunk:

3/a"Егор Иванович повторял: - Родная моя, дитя моё ..."
/A.T., Лю., 136/

3/b"Jegor Ivanovics csak ezt ismételtet -Egyetlenem, gyermekem ..."/Wessely, 137/

A magyarban az ige²kötő megkettőzésével is fejezhetünk ki gyakoriságot /l. MNMNYR, 1970, I., 351/. Példatárunkban nem akadott olyan mondat, ahol az orosz "повторять" igét a fordító megkettőzött ige²kötővel fordította volna, olyan viszont igen, ahol az eredeti magyar szövegben álló "meg-megismételte" igealak ekvivalense az oroszban a "повторяла" ige:

4/a"Többen elhaladtak, s az asszony meg-megismételte:

"J6-6-6 napot, aggyon iste-e-en."/N.L., Özv., 184/
4/b" Походили ещё люди, и старуха повторяла: "Бо-о-ог в
по-о-омочь."/п. А. Наум., 293/

A 2/b mondatban az "ismételte" ige a "ПОВТОРИЛ" folyamatos alak megfelelőjeként szerepelt, mint a többszöri ismétlődés eszköze. Ugyanakkor ezt az alakot használják a fordítók leggyakrabban a "ПОВТОРИЛ" ekvivalenseként is:

5/a" -Ты лжѣшь мне, Егор - повторила она и показала зубы до самых десен ..."/А.Т., Лю., 90/

5/b"-Jegor, te hazudsz - ismételte az asszony, foga kivilant, kilátszott a foghúsa is ..."/Wessely, 91/

Be kell azonban látnunk, hogy ez az alak a "ПОВТОРИТЬ" megfelelőjeként nem eléggé perfektív, ezért ekkor perfektíváló igekötővel kell ellátnunk /megismételte/. A folyamatos alak fordításakor használhatjuk az "ismételte" alakot, ill., ha a kontextus utal a többszöri ismétlődésre, akkor megkettőzhetjük az igekötőt, vagy hozzáfűzhetjük a "-get" tördaléket.

Példatárunkban "ПОВТОРИЛ - megismételte, ismételte meg" fordítás nem akadt, találtunk ugyanakkor olyan perfektív igét, amikor a magyar változat a konkrét cselekvés egyszeri ismétlését fejezi ki. Ez a megoldás azért lehetséges, mert az ismételni ige mindig egy konkrét cselekvés /legtöbbször a beszéd/ újbóli végrehajtását jelenti, s így az információ teljes.

6/a" Она подозрительно оглядела их и повторила: -На что она вам?"/Ч., Ст., 137/

6/b"... gyanakodva mérte őket végig és újra megkérdezte:
- Mi kell?"/Szöllősy, 192/

A.A. Szpagisz /1961/II, 143/ utal arra, hogy a "ГОВОРИЛИ" mult idejű igealak szintén ismétlődést jelöl. Igaz ez a magyar megfelelőjére is: "beszéltek", azaz többen, többször cselekedtek. Példatárunkban egyszer fordul elő ez az igealak, de ott a fordító az "ismételni" igét használja:

7/a "Они ГОВОРИЛИ, что, когда кончат туннель, надо перестроить кибитки к Бек-Тапу."/П., Кар., 103/

7/b "Egyre azt ismételtették egymásnak, hogy amikor az alagut elkészül, a Bek-Das-fokhoz kell átvinni a kibitkákat."/Fedor, 129/

A 7/b mondatban elegendő lenne az "Azt beszéltek, hogy ..." fordítás is. A mondat így az ismétlődést háromszorosán is kifejezi /ige + képző + lexikai mutató/.

Elemzésünk eredményeképp megállapíthatjuk, hogy azon orosz igéknek, amelyek mult idejű alakjukkal ismétlődést fejeznek ki - a "случаться" ige kivételével - nincs magyar megfelelőjük. A pluralitást lexikai vagy szintaktikai eszközökkel tudjuk kifejezni. A "повторять - повторить" igéknek egyetlen magyar megfelelője az "ismételni", de az ekvivalencia itt csak az igék szótári jelentésére vonatkozik, pontosabban a magyar ige az orosz folyamatos alakkal egyenértékű. A "повторить" ige megfelelője a magyar "megismételte; ismételte meg" igekötős ige lehet /morfológiai eszköz/, ill. egyéb lexikai kiegészítőket használhatunk /pl. egyszer, hirtelen stb./

3.4.3.1.2. Lexiko-szintaktikai eszközök

A 3.2. fejezetben meghatároztuk a lexiko-szintaktikai eszközök fogalmát és eltérő osztályozásukat ill. elnevezésüket a szakirodalomban.

Véleményünk szerint azonban nem az eltérő elnevezés okozza a legnagyobb problémát, hanem az, hogy igealak és a lexikai mutató kapcsolatában melyik fejezi ki elsődlegesen a cselekvés ismétlődését. Az eltérő vélemények közül L.M. Roscsina /1977/ és G.I. Panova /1978/I/ nézeteit szeretnénk ismertetni és összevetni.

L.M. Roscsina /l. ll.o./ véleménye szerint: "Само значение повторности передаётся глагольной формой, а количественный оттенок её подчёркивает лексический показатель."

Állítása igazolásául a következő példákat hozza:

1. Он часто приходит к нам.

2. "Фучик всё время поглядывает на Самуеля." /Н. Асанов/

Az idézett mondatokban valóban az igealak a jelentés hordozója, de ez nem csupán annak köszönhető, hogy az igealak folyamatos. Az első mondat állítmánya jelen idejű mozgást jelentő ige. A többirányú mozgást jelentő igék legtöbbször plurális cselekvést jelölnek /legyen a cselekvés összetett vagy ismétlődő/, tehát ezen igék alapján - különösen jelen időben, amely magas fokú általánosítást tesz lehetővé - nem ítéldhetjük meg a folyamatos igéket általában.

A második mondat igéje enyhe intenzitású ismétlődést fejez ki, ahol ezt a jelentést az affixumok hordozzák, tehát itt sem a folyamatos alaknak köszönhető.

L.M. Roscsina nézeteinek hibája véleményünk szerint az, hogy a folyamatos alak jelentőségét eltulozza. Nézetünket a következő "kísérletre" alapozzuk: kiválasztottunk néhány folyamatos igét és lexikai mutatót tartalmazó mondatot, amelyből elhagytuk a mutatót. Csak olyan mondatokat választottunk, ahol az ismétlődés kifejezése esetén a jelentés

egyetlen hordozója a folyamatos alak lehetne, tehát semmilyen egyéb lexikai, morfológiai, szóképzési eszköz. Ennek megfelelően természetesen a 3.4.3.1.1.1. fejezetben tárgyalt igéket sem vettük számításba. Lássunk néhányat a mondatok közül:

1/a"/Чаше всего/ я встречался с ворчливым дедом - корзищиком."/П., М. ст., 350/

1/b"/Leggyakrabban/ egy mogorva öreg kosárfonóval találkoztam."/Dalos, 215/

2/a"/Каждые десять минут/ мы проверяли направление по фосфорному компасу."/П., М. ст., 337/

2/b"/Tízpercenként/ ellenőriztük utirányunkat a foszforeszkáló iránytűvel."/Dalos, 198/

3/a"/Hosszu időközökben/ ütött a toronyóra."/N.L., Özv., 184/

3/b"/Редко-редко/ были башенные часы."/П. А. Наум., 293/

4/a"/Каждую зиму/ гибло несколько зверобойных артелей - кошей ... "/П., Кар., 34/

4/b"/Minden télen/ elpusztult néhány fókavadász ..."

/Fedor, 42/

Az itt felsorolt, és valamennyi elemzett példánkból arra tudunk következtetni, hogy a folyamatos igealakok a lexikai mutató kiktatásakor nem elsősorban a cselekvés ismétlődését fejezik ki, hanem un. közlő jelentésben szerepelnek. Ez a közlő jelentés a magyarra is vonatkozik, amelyet 1-3 példánkban a mondat szórendje fejez ki. /Ha a magyarban a cselekvés befejezettségét akarnánk kifejezni, meg kellene változtatnunk mondataink szórendjét, ill. perfektíváló igekötővel kellene ellátnunk az igét: Az óra elütöt-

te a hetet./ A 4/b mondat a lexikai mutató nélkül egyszeri, befejezett cselekvést jelöl.

A magyarban az ismétlődés kifejezését csak a lexikai mutató teszi lehetővé, de az oroszban is fontosabb szerepe van egyszerű pontosításnál. Az ismétlődés kifejezése elsősorban reá hárul. A lexikai mutató mint a pontosítás eszköze akkor szembeötlő, amikor összevetjük őket egymással, ill. az ismétlődés kifejezésének más eszközeivel. Fülel-Szántó Endre /1970, 68/ összeveti a "mindig eszik" ill. "eszeget" alakokat, és megállapítja, hogy a köztük lévő egyenlőség nem teljes. Idézzük: "A gyakoriság mennyiségi meghatározottságát az időhatározói adverbium adja meg. A -gat/-get képző mennyiségileg nem determinált gyakoriságot jelent." Természetesen a lexikai mutatók között fokozatbeli eltérések is vannak: állandóan - mindig - sokszor - gyakran - néha - ritkán stb.

Az előzőekben megállapítottuk, hogy az ismétlődés kifejezése elsősorban a lexikai mutató feladata. Ez az eredmény G.I. Panova nézeteit látszik igazolni. Dolgozatunk második fejezetében /1. 2.3.2./ Panova nyomán leírtuk, hogy a lexikai mutatók a rendszer, míg a folyamatos alak csak a funkció szintjén fejez ki ismétlődést. Panova szerint az ismétlődés kifejezése szempontjából a folyamatos alak semleges, azt csak a lexikai mutató fejezi ki.

E megállapítással azonban csak azzal a megszorítással érhetünk egyet, hogy vannak az oroszban olyan folyamatos igék, amelyek múlt időben ismétlődést jelölnek /1. 3.4.3. 1.1.1./; ill. elkell különítenünk a mozgást jelentő igéket és a cselekvésminőségeket /1. többaktusu igék/.

A lexikai mutatók mindig kifejezik a cselekvés ismétlődését, valamint pontosítják is azt. Vizsgáljuk meg a következő példamondatot:

5/a "Она казалась девочкой, сидела смиренно, с грустной и нежной улыбкой, повторяя иногда: -Егор, милый ..."

/А.Т., Лю., 120/

5/b "Kislányosnak látszott, megbékélve ült, szomorú, gyengéd mosollyal, és néha ezt ismételte: -Kedves Jegor ..."

/Wessely, 131/

Az 5/a példamondatban - a 3.4.3.1.1.3. fejezet példáival ellentétben - a "ПОВТОРЯТЬ" ige mellett lexikai mutató is szerepel. Az "ИНОГДА" időhatározónak a "néha" ekvivalense, ennek köszönhető, hogy a magyar mondatban sem az ismétlődés kifejezése, sem annak mennyiségi meghatározottsága nem szenved csorbát. Ha azt feltételezzük, hogy a "ПОВТОРЯЯ" alak mint folyamatos igéből képzett határozói igenév önmaga kifejezi a többszöri cselekvést, akkor ezek szerint az orosz mondat ezt a jelentést kétszeresen is jelölné, míg a magyar csak egyszer. Végezzük el azonban a következő műveletet: használjunk a magyarban gyakorító igét!

5/b* ..., és néha ezt ismételte:...

Az ismétlődést így a magyar többszörösen fejezi ki. Használjunk most az orosz mondatban befejezett igét /esetünkben lényegtelen, hogy az eredetiben határozói igenév áll/:

5/a* "..., повторил иногда: ...

Az 5/a² mondat agrammatikus, mert a lexikai mutató folyamatos igealak használatát követeli meg. Az orosz tehát csak egyszeresen /a lexikai mutatóval/ jelöli az ismétlődést, a

folyamatos ige csak az "ИНОГДА" jelenlétének következménye.

Az ismétlődés lexikai mutatóival állhat befejezett igealak is, ha párban ismétlődő cselekvéseket jelölünk. E cselekvések sémáját a következő módon adhatjuk meg A.V. Bondarko /1968/II, 100/ nyomán: /a + b/ x n

Ez a szintaktikai típus leggyakrabban egyidejű cselekvések páros ismétlődését jelenti:

6. "По временам кто-нибудь пробормочет: "О, господи, господи!" и вздохнет, припомнив, должно быть, три десятины свои где-нибудь под Бугурусланом ..."/A.T., Под, 22/

Mindezek alapján a következő megállapításokat tehetjük:

1. A lexikai mutatót tartalmazó orosz mondatokat - mivel az időhatározónak van pontos magyar megfelelője - nehézség nélkül tudjuk magyarra fordítani.
2. A magyar ige, hasonlóan az orosz folyamatos alakhoz, az ismétlődés szempontjából semleges, a lexikai mutató + ige kapcsolatában a jelentés fő hordozója a lexikai mutató, amely törvénytzerűen rendeli maga mellé a folyamatos alakot.
3. A 3.4.3.1.1.3. fejezetben megállapítottuk, hogy a "ПОВТОРЯЛ" alak pontos magyar megfelelője többszöri ismétlődés esetén az "ismételgette", de azokban a mondatokban sehol sem szerepelt lexikai mutató, az ismétlődésre a tágabb kontextus utalt. A lexikai mutatót tartalmazó mondatokban a jelentés fő hordozója éppen ez, ezért az "ИНОГДА ПОВТОРЯЛ" szókapcsolatnak két magyar ekvivalense is van: "néha ismételte" ill. "néha ismételgette". Az árnyaltabb

kifejezésre inkább a magyar ad módot.

4. A jelenség okát abban látjuk, hogy a gyakoriságot a magyarban legtöbbször kifejező szuffixum, a -gat/-get, igen sok magyar igehez kapcsolódhat, tehát gyakori, termékeny képző. Ezzel szemben az oroszban a gyakoriságot leginkább kifejező "-иба-/-иба-, -ба-" szuffixum csak meghatározott és kevés számú igehez kapcsolódhat /видыва́ть /; valamint az ismétlődést kifejező többi affixum is az ige szűk köréhez járulhat /посвистыва́ть /.

5. Ebből fakad, hogy az orosz eredetiben álló "lexikai mutató + folyamatos ige" kapcsolatnak mindig van magyar megfelelője, sőt, az árnyaltabb kifejezésre gyakran /eltekintve a cselekvésminőségek szűk körétől/ éppen a magyarban van lehetőség.

A lexikai mutatókkal még egy probléma merült fel mindkét nyelvben: a " всегда - mindig" típusú lexikai mutató és az ismétlődés viszonya. A szakirodalomban többen foglalkoznak ezzel a kérdéssel /l. pl. O.D. Gaken, 1976, 50; L.D. Szoszko, 1979, 27; G.I. Panova, 1978/II, 59-63/. Az utóbbi szerző, G.I. Panova nyomán a " всегда, постоянно, всё время " stb. határozószók jelentését három nagy csoportba osztjuk:

1. abszolút állandóság / абсолютная постоянность /

7/a " У дяди Кузмичова рядом с деловой сухостью всегда были на лице забота и страх, что он не найдёт Варламова, опаздает, пропустит хорошую цену." /Ч., Ст., 13/

7/b "Kuzmicsov bácsi arcán az üzleties tárgyilagosság mel-

lett mindig gond is tükröződött, hogy nem találja meg Varlamovot, hogy elkésik, elmulasztja az eladás kellő pillanatát."/Szöllősy, 169/

Mind a két mondat folytonos, tartós cselekvést ill. állapotot fejez ki.

2. relativ állandóság /относительная постоянность/

8/a" ... старики, только что вернувшиеся из церкви, всегда испускают сияние."/Ч., Ст., 187/

8/b"... a templomból hazaérkező öregemberekből mindig sugárzás árad ..." /Szöllősy, 187/

A két mondat ismétlődést - ismétlődő állapotot - jelöl, amely állapot azonban mindig valamilyen feltételtől függ
/1. "a templomból hazaérkező öregemberekből"/.

3. hiperbolikus állandóság /гиперболическая постоянность/

A hiperbolikus állandóságon a cselekvések olyan sűrű ismétlődését értjük, amely már állandó cselekvésnek látszik.

9/a"Оказывается, Гайдар слышал наши крики и во всё время отвечал, но ветер дул в его сторону и отгонял голос."

/П., М. ст., 336/

9/b"Kiderült, hogy Gajdar hallotta kiáltásainkat, válaszolt is folyton, de a szél szemközt fújt vele, s elvitte a hangját."/Dalos, 198/

A 9. mondatpár sűrűn ismétlődő cselekvést jelent; a "во всё время" határozószót felválthatjuk a "часто" határozószóval.

Példáink bizonyítják, hogy a "всегда" típusu időhatározók magyar megfelelői ugyanugy képesek mind folytonos, mind ismétlődő cselekvés kifejezésére. A háromféle jelentés közt is hasonló különbség van a két nyelvben: az ab-

szolute állandó cselekvés egyetlen folytonos cselekvésből áll; a hiperbolikusan állandó cselekvést sűrűn ismétlődő cselekvések alkotják /ebben a jelentésben mindig "határos" igéket használunk, hiszen a cselekvés ismétlése a cselekvés belső határának többszöri elérését jelenti/; a relative állandó cselekvés pedig egy - rendszerint tartós - cselekvés többszöri végrehajtása bizonyos feltétel/ek/ teljesülése esetén. A cselekvés tehát akkor következik be, ill. addig tart, amikor ill. ameddig az adott feltétel is fennáll.

A "B₂ cserga - mindig" ekvivalencia újabb bizonyítéka annak, hogy a lexikai mutatót tartalmazó orosz mondat pontosan fordítható magyarra.

3.4.3.2. A rendszertelen ismétlődés kifejezésének morfológiai kifejezőeszközei

Az ismétlődés kifejezésének lexiko-szintaktikai eszközeit ismertetve a kontextus két típusát említettük meg: az egyik esetben az ige mellett a cselekvés ismétlődésére utaló lexikai mutató állt /gyakran/, a másik esetben az ismétlődésre egy eredetileg a cselekvés tartósságát kifejező mutató /mindig/ utalt. Az előbbi esetben az ismétlődést egyértelműen a lexikai mutató fejezte ki /miközben a folyamatos alek semleges volt/, az utóbbi esetben szintén a lexikai elem volt a jelentés fő hordozója. Ki kell kötnünk azonban, hogy az egyértelműen tartós cselekvést jelölő igék /pl. élni/ ezen mutatókkal nem jelölhetnek ismétlődést.

Jelen fejezetünkben még két kontextustípussal kívánunk

foglalkozni: az egyik /tehát összességében harmadik/ típusban az ige a főnév többes számával szerepel együtt, a másik /azaz negyedik/ típusban pedig a folyamatos alakot minimális kontextusban vizsgáljuk /ezt tettük már részben az előző fejezetünkben is/; az érdekel bennünket, hogy képes-e egyáltalán a folyamatos alak az ismétlődés önálló kifejezésére.

3.4.3.2.1. A főnév többes száma

A főnevek többes száma mindkét vizsgált nyelvben a plurális cselekvés kifejezésének egyik alapvető eszköze. Tudjuk, hogy a főnév többes száma mindig disztributív többest jelent. Dolgozatunk 2.2.3. fejezetében kifejtettük, hogy amennyiben a többes számu főnév az alany szerepét tölti be a mondatban, akkor a cselekvés plurális, ha a tárgyét, akkor ismétlődő; az alanyi-disztributív cselekvés ui. nem tesz eleget az ismétlődés első kritériumának /azonos alany hajtja végre ugyanazt a cselekvést azonos v. hasonló tárgyon/.

1/a" ... МАТРОСЫ И ДВА ПОМОЩНИКА СПУСТИЛИСЬ ВНУТРЬ ЛОДКИ."

/A.T., Под., 8/

1/b" ... a matrózok és a két tiszt lementek a naszád belsejébe."/Brodszky, 9/

2/a" ПОЯВИЛИСЬ ДЕЛЬФИНЫ И ПОГНАЛИСЬ ЗА ЛОДКОЙ."

/A.T., Под, 16/

2/b" Megjelentek a delfinek. és üldözőbe vették a naszádot."

/Brodszky, 24/

Az orosz eredetiben álló befejezett igealak egyszeri, totális cselekvést fejez ki, a pluralitást a főnevek többes száma jelzi. Ha a befejezett alak helyett folyamatos hasz-

nálnánk, az a cselekvés tényét közölné. Ekkor a magyar fordítás az 1/b mondatban a jelenlegivel azonos lenne, a 2/b mondatban az igekötő az ige mögé kerülne /Delfinek jelentek meg .../. Mindkét nyelv mindkét esetben plurális, de nem ismétlődő cselekvést jelöl.

Nézzünk most példákat tárgyi-disztributív jelentésre!

3/a "Казым бей ... участвовал в боях и ждал удобной минуты, чтобы предать."/П., Кар., 29/

3/b "Kazim bej ... részt vett a harcokban, de csak a kedvező pillanatot várta, hogy elárulhassa őket."/Fedor, 35/

A főnév egyes számával a folyamatos alak közlő jelentésben szerepelne. Az ismétlődés kifejezése a magyarban szintén a többes számu főnévnek köszönhető.

4/a "Лёвка был человек компанейский. Глебов уклонялся. выдумывал причины."/Ю.Т., Дом, 89/

4/b "Ljovka társaságkedvelő ember volt. Glebov kitért előle. Különféle kifogásokat talált ki."/Szabó, 17/

A 4. példamondat egy ember szokását, azaz szokásos ismétlődést jelöl.

Befejezett igét tárgyi-disztributív jelentés esetén is használhatunk:

5/a Студент написал письма друзьям.

5/b A hallgató megírta a leveleket barátainak.

Beláthatjuk, hogy a főnév többes száma esetén az igeszemléleti opposzió az oroszban is közömbös az ismétlődés kategóriájával szemben. Ezzel természetesen nem azt akarjuk állítani, hogy megszűnnek a szemléletbeli különbségek, csak annyit, hogy ekkor a két alak felcserélhető egymással anélkül, hogy az megsértene az orosz nyelv szabályait.

3.4.3.2.2. Az ige folyamatos alakja

A kontextus negyedik típusa az, amikor - látszólag - a folyamatos alak az ismétlődés egyetlen kifejezője a mondatban. Az ismétlődés lexikai mutatóinak vizsgálatakor megállapítottuk, hogy ha a mondatból elhagyjuk a lexikai mutatót, akkor a folyamatos ige közlő jelentésben szerepel /1. 3.4.3.1.2./, tehát az ismétlődés kifejezésekor a folyamatos alak számára nem elegendő a minimális kontextus.

Látszólag ellentmond ennek az a tény, hogy számos olyan példát találtunk, ahol a magyar fordítás az ige mellett kiegészítő elemet használ az ismétlődés kifejezésére ott, ahol az oroszban elegendő a folyamatos igealak. Ezzel szemben, amikor megvizsgáltuk a szűkebb vagy tágabb szöveggörnyezetet, minden esetben találtunk valamilyen, az ismétlődésre utaló tényezőt, amely előírja a folyamatos alak használatát az oroszban.

1/a "Мурад становился на якорь на рейде, вынимал скудную еду и закусывал." /П., Кар., 96/

1/b "Murátnak gyakorta várákoznia kellett. Elővette szegényes elemőzsiáját, és falatozni kezdett." /Fedor, 119/

Látszólag elegendő a folyamatos ige jelenléte, de nézzük meg a szöveggörnyezetet:

"Мурад служил в Гассан-Кули почтальоном ... Он влезжал к пароходу четыре раза в месяц. Никто не знал, да и не мог знать, когда пароход придет и насколько он опоздает. Мурад становился на якорь на рейде ..."

A "служил, влезжал" igeik ill. a "четыре раза" számhatározó az alany cselekvésének szokásos ismétlődését jelzik, ezek teszik kötelezővé a folyamatos ige használatát.

2/a"... немецкий язык Шулепников знал плохо, ножи бросал довольно посредственно, и вообще был криклив, развязен, врал по мелочам, что не сходилось с обликом человека, за которого он выдавал себя."/Ю.Т., Дом, 88/

2/b"...Sulepa igencsak gyatrán beszélt németül, a késdobáláshoz is közepesen értett, és egyáltalán nagyszáju és megbízhatatlan volt, minduntalan apró hazugságokon lehetett kapni, ami cseppet sem vágott egybe annak az embernek a képével, akinek kiadta magát."/Szabó, 16/

Az ismétlődés a 2/a példában nem a folyamatos alakból lesz nyilvánvaló, hanem abból, hogy az író Sulepa tulajdonságait ábrázolja. Erre utal az "ОБЛИК ЧЕЛОВЕКА", "БЫЛ КРИКЛИВ, РАЗВЯЗЕН" kifejezés, és a főnév többes száma sem elhanyagolható tényező /НОЖИ, МЕЛОЧИ /. Mondatunk szokásos cselekvést ír le.

Az ismétlődés fő hordozója mindkét orosz mondatban a szövegkörnyezet. Ha ez igaz, akkor a mondatnak a magyarban is - a kontextus ismeretében - a kiegészítő lexikai elem nélkül is egyértelműen ki kell fejeznie az ismétlődést. Megvizsgálva mondatainkat, valóban ezt az eredményt kapjuk: mindkét mondatból elhagyható a lexikai mutató az ismétlődés kifejezésének csorbulása nélkül.

Valamennyi elemzett példamondatunkat természetesen nem tudjuk bemutatni, de nem akadtunk olyan példára /kb. 30-40 esetben kellett megvizsgálunk a kontextust/, ahol a folyamatos alak az ismétlődés önálló kifejezőeszköze lett volna.

Ehhez a megállapításunkhoz példaanyagunk elemzésével, tehát induktív módon jutottunk el, de ugyanezt eredményezi

a deduktív módszer is.

Adott az orosz nyelvben a befejezett igealak, amelynek viszonya az ismétlődés kifejezéséhez negatív, és a folyamatos igealak, amelynek viszonya az említett jelentéshez semleges. Nincs tehát olyan aspektuális eszköz az oroszban, amelynek viszonya az ismétlődéshez egyértelműen pozitív lenne. Ez az oka annak, hogy a minimális kontextusban álló folyamatos ige nem jelöl önállóan ismétlődést. Így ezen mondatok fordítása magyarra nem jelenthet problémát, lévén a magyar ige viszonya az ismétlődéshez szintén semleges /a magyarban az oppozíció mindkét tagja közömbös/. Azért használ az orosz nyelv folyamatos alakot akkor, amikor a kontextus valamelyik /lexikai, morfológiai vagy szintaktikai/ eleme ismétlődésre utal, mert befejezettet nem használhat, egyértelműen ismétlődő cselekvést kifejező eszköz pedig nincs.

Jelen megállapításunk nem vonatkozik természetesen sem az ismétlődés lexiko-szemantikai eszközeire, sem a befejezett igealak transzpozíciójára. A folyamatos igealak a rendszer szintjén a 3.1.1. és 3.4.3.1.1. fejezetben ismertetett esetekben fejezhet ki plurális ill. ismétlődő cselekvést; a nyelvi eszközök funkcionálásának szintjén sulya valamelyest megnövekszik. Vegyük példaként a "КОГДА", "ЕЩЕ" kötőszavakat, amelyek az ige befejezett alakjával egyszeri, a folyamatossal pedig ismétlődő cselekvést fejeznek ki. A folyamatos alak döntő jelentősége itt is csak látszólagos, ui. az ismétlődés kifejezése csak jelen időben egyértelmű.

3.4.3.2.3. A cselekvésminőségek /Способн глагольного действия/

A cselekvésminőségek /a magyar nyelvtanokban a cselekvés módja és minősége/ az aspektualitás komponensei, melyeknek helye az ige rendszerében igen vitatott. Van olyan vélemény, amely szerint szemantikai kategória /Ju.Sz. Maszlov, 1965, 71/, N.V. Maliskina, 1976, 72/, mások szerint lexiko-szemantikai kategória /J. Hartung, 1979, 1; V.G. Gak, 1977, 159/, míg A.V. Bondarko-L.L. Bulanyin /1967, 11/ azon a véleményen vannak, hogy a cselekvésminőségek részben szemantikai, részben szóképzési kategória. Mi az utóbbi szerzőpár véleményét fogadjuk el, hiszen a cselekvésminőség a maga szemantikai feladatát - kevés kivételtől eltekintve - módosító jelentésű toldalékokkal fejezi ki.

A cselekvésminőségek fogalmaként idézzük e két szerző /1. uo./ meghatározását: "Способн действия - это семантические /отчасти словообразовательные/ группировки глаголов, выделяемые на основании общности типа протекания действия."

Az aspektualitás morfológiai magja, az igeszemléleti opozíció szubjektív kategória, amelyben a cselekvés lefolyásának jellegét a beszélő saját nézőpontja szerint határozza meg /1. pl. a "vid"-ek konkurrenciája/, bár ez a kategória tartalmaz objektív elemeket is. Éppen az ismétlődés kifejezésének vizsgálatakor győződhattünk meg arról, hogy a beszélőnek a legtöbb esetben folyamatos alakot kell használnia.

Az aspektualitás másik, periférikus alkotórésze, a cselek-

vésminőségek pedig ezzel szemben objektív kategóriát jelentenek, amely azonban nem mentes bizonyos szubjektív elemektől. A cselekvés különböző fázisait kifejező cselekvésminőségek feltétlenül objektívek, ugyanakkor pl. az enyhe intenzitású ismétlődést / прерывисто-смягчительный способ действия /, a tartósan ismétlődő cselekvést / длительно-смягчительный способ действия / ill. a kísérő cselekvésminőséget / сопроводительный способ действия / kifejező igék jelentése olyannyira közel áll egymáshoz, hogy a köztük való választás tartalmazhat szubjektív momentumokat is /l. erről N.V. Maliskina, 1976, 73; L.M. Roscsina, 1972/I, 199/:

"Миллер ... всегда насвистывал, а на вопросах отвечал очень вежливо."/П., Кар., 35/

"Над "парём Менеласом" посмеивались за глаза и называли его трусом."/П., Кар., 103/

"Дни стояли яснее, и множество рыб разлеталось перед лодкой, подскакивало на гребнях."/А.Т., Под, 16/

A cselekvésminőségek közül most csak azokkal foglalkozunk, amelyeknek részük van az ismétlődés kifejezésében.

Jelen fejezetünk célja annak vizsgálata is, hogy az ismétlődés különböző affixumaival ellátott orosz igéknek van-e magyar ekvivalensük. Keressük tehát a nekik megfelelő magyar affixumokat, másrészt, ezek híján, azokat a nyelvi eszközöket, amelyek ezt a funkciót teljesítik a magyarban.

3.4.3.2.3.1. A gyakorító igék

A gyakorító igék a mai orosz nyelvben az igék meglehetősen szűk és egyre szűkülő csoportját alkotják. Olyan, a

régmultban ismétlődő cselekvéseket jelölnek, amelyek a jelenben már nem ismétlődnek. A.V. Iszacsenko /1960, 230-279/ összeveti a gyakorító igéket a mai orosz és a mai szlovák nyelvben. A szlovák szinte minden folyamatos igéből tud képezni gyakorító igét az "-áv-/-av-, -iev-, -uv-" szuffixumok segítségével /1. citat' - citavat', chodit' - chodievat' stb./. Ezzel szemben a mai oroszban - mint már említettük - a gyakorító igék igen kislétszámú csoportot alkotnak. Azzal a kérdéssel, hogy ezen igék kihalófélben vannak-e, gyakran találkozunk a szakirodalomban. L.M. Roscsina /1972/II/, Sz.Ja. Dolszkaja /1964/ véleménye szerint nincsen semmiféle argumentum arra, hogy ezen igék kivesznének az orosz nyelvből. Ezzel a véleménnyel sajnos nem tudunk egyetérteni, van ugyanis néhány egyértelműen arra mutató tendencia, hogy ezek az igék fokozatosan eltűnnek a mai nyelvből.

1. Saját példáink is igazolják A.V. Iszacsenko szavait /1960, 279/:"Сопоставляя данные XVIII и XIX веков с данными современного языка, нетрудно убедиться в том, что многократные образования в русском языке идут на убыль." Bár XVIII. századi adatunk nincs, példáink elemzésekor meggyőződhattünk arról, hogy az amugy is csekély számú gyakorító igét tartalmazó valamennyi mondat Dosztojev-szkijtól és Csehovtól származik.

2. N.F. Pak /1956, 15/ arra alapozza a véleményét, hogy a gyakorító igéket helyettesíthetjük folyamatos igével és az ismétlődés lexikai mutatóival; tehát a "бирал" ige helyett használhatunk "не раз брал" formát, a "не слыживал" helyett "не слышал раньше" alakot. A lexikai mu-

tató pontosítja is a jelentést.

3. Megfigyeltük azt is, hogy ez a régies forma - a "бывать" ige kivételével - szinte teljes egészében hiányzik a mai orosz köznyelvből.

Vizsgáljunk meg most néhányat az általunk gyűjtött példák közül - magyar megfelelőikkel együtt!

1/a "Доктор сказывал, что от этого самого у меня и челюсть путнет." /Ч., Ст., 86/

1/b "Azt mondja a doktor, hogy attól dagad az állkapcsám."

/Szóllósy, 144/

2/a "Егорушка ... вообразил штук шесть высоких ... колесниц, вроде тех, какие он ви́дывал на рисунках в священной истории."

/Ч., Ст., 74/

2/b "Jegoruska hat magas szekeret képzelt maga elé, olyasfélét, amilyent a rajzos szentírásban látott ..."

/Szóllósy, 133/

Az 1/a - 1/b mondatokban a "сказывал" igenek nem ekvivalense az "azt mondja", mert bár az utóbbi ismétlődést fejez ki, de nem ill. nemcsak a múltban, hanem a jelenben is. Javasolt megoldás: Mondogatta is /régebben/ a doktor ...

A 2/a - 2/b mondatok azért nem felelnek meg egymásnak, mert a "látott" alak nem fejez ki ismétlődést. Ugyanakkor itt hivatkozhatunk a már korábban említett szituációtípusokra, amelyek azon alapulnak, hogy a hasonló kulturájú népek élményei, asszociációi is hasonlóak. A magyar olvasó pontosan tudja, hogy a szentírást nap mint nap forgatták, olvasgatták, tehát - visszatérve példánkra - ezt a képet Jegoruska minden bizonnyal sokszor látta. Ezen szituációtípus ismeretében bátran állíthatjuk, hogy a magyar fordításban az

eredeti orosz jelentés nem szenved csorbát. A nyelvi megfogalmazás azonban mindenképpen pontatlan. Javasolt megoldás:

...., amelyent a rajzos szentírásban nemegyszer látott ...

3/a "Три недели, как мы не видались." /Д., Ун. и оск., 36/

3/b "Három hete nem találkoztunk." /Institoris, 38/

A magyar fordításban a tagadás nem kategorikus, nyomatékképpen használhatjuk pl. az "egyáltalán" határozószót.

A gyakorító igék között van egyetlen olyan ige is, amelyet mindhárom igeidőben használhatunk /a jövőben ritkábban/: a "бывать" ige. Pontos magyar igei megfelelője nincs, hiszen a létige nem fejez ki ismétlődést a magyarban.

4/a "Бывают удивительные минуты, - они начинаются с лёгкого озноба, затем холодок пронизывает всё тело, и перестаёшь его чувствовать." /А.Т., Под, 44/

4/b "Vannak rendkívüli pillanatok: könnyű borzongással kezdődnek, majd hideg járja át az egész testet, és teljesen érzéketlenné válik." /Brodzsky, 45/

A magyarban az ismétlődést a nemaktuális jelen fejezi ki, a létige semleges.

5/a "Этак, знаешь, бледные они, говорят, бывают, поэты-то..."

/Д., Ун. и оск., 32/

5/b "Azt mondják, sápadtak szoktak lenni ezek a költők..."

/Institoris, 34/

Az 5/a mondatnak ekvivalense az 5/b, az ismétlődés kifejezését a "szoktak" ige teszi lehetővé.

6/a "Лёвка не правился ему по каким-то иным причинам, более существенным. Но когда Лёвка приходил в гости, отец бывал с ним приветлив, даже весьма любезен, как со взрослым и называл его нушительно "Лев", что Глебова смешило."

/Ю.Т., Дом, 97/

6/b" Ljovka egészen más, fontosabb okból vagy okokból nem tetszett neki. De valahányszor eljött hozzájuk, apa mindig barátságos, sőt, tulságosan kedves volt hozzá, mintha felnőttel volna dolga, s nagy komolyan Levnek szólitotta, ami Glebovot nevetére ingerelte."/Szabó, 34/

Példamondatunkban az ismétlődésre több nyelvi eszköz is utal, a "ОНБАТЬ" ige magyar megfelelője a "mindig volt" /lexikai mutató + folyamatos ige/. A fordító kiegészítő lexikai elemeket alkalmaz, ezért a 6/a és 6/b mondatok ekvivalensek.

Összegzésül elmonhatjuk, hogy a gyakorisító igét tartalmazó mondatok fordíthatók magyarra. Az ekvivalenciát - példánk alapján - a következő eszközökkel teremthetjük meg:

- gyakorisító képzők /elsősorban a -gat/-get/
- kiegészítő lexikai elemek
- kiegészítő morfológiai elemek /igeidők, a főnév többes száma/

3.4.3.2.3.2. A disztributív igék

A disztributív cselekvésminőséget a "по-", "по-", "раз-", "оо-" igeekötőkkel képzett igék alkotják, és a cselekvés több szubjektum ill. több objektum közötti belső felosztottságát fejezik ki.

1/a"Официант ... перестирал пожелтевшие чашки и накрывал столы."/П., Кар., 14/

1/b" A pincér ... a megsárgult csészéket törölgette, s terítőkkel borította le az asztalokat."/Fedor, 44/

Ebből a fordításból csak a többszöri cselekvés ténye derül ki, de annak mennyiségi meghatározottsága nem. Javasolt megoldás: A pincér ... sorra törölgette a megsárgult csészé-

ket ...

A 2/a - 2/b mondatpárban is ezt a - nézetünk szerint helyes - megoldást láthatjuk.

2/a" Она обошла все кибитки ..., но в каждой кибитке мужчины встречали её /Начар/ побоями."/П., Кар., 62/

2/b" Sorra bejárta a kibitkákat ... De akárhány kibitkába belépett, a férfiak útlegekkel fogadták."/Fedor, 77/

3/a" Там у открытого камбуза высокий негр в белом колпаке черпал из дымящихся котлов, разливал суп в солдатские котелки."/А.Т., Др., 188/

3/b" Ott, a deszkából ácsolt, nyitott hajókonyha mellett egy magas termetű, fehér süveges néger merte a levest a gőzölgő bográcsokból a katonacsajkába."/Brodszky, 189/

A többszörös cselekvés kifejezését a magyarban a "merte" ige és a többes számú helyhatározó lehetővé teszi, de az orosz eredetiben a "раз-" igekötő pontosan kifejezi, hogy a néger minden csajkába külön-külön mert egy adag levest. A magyar igt is elláthatnánk a "szét-" igekötővel, és - bár ez sem abszolút pontos megfeleltetés - véleményünk szerint ennél nagyobb nyelvi pontosságra nincs is szükség. Egyrészt a szituáció ebből is tökéletesen érthető, másrészt az aprólékos leírás a stilus rovására menne.

4/a Все попрыгали в воду.

4/b Mindnyájan a vízbe ugráltak.

5/a Яблоки побились от плохой упаковки.

5/b Az almák erősen megtörődtek a rossz csomagolás miatt.

/A 4-5. példamondat Pete I., Mai orosz nyelv, IV, 175. oldalról származik./

A "по-" igekötő ugy fejezi ki a cselekvés belső felosztott-

ságát, hogy nem utal annak sorrendiségére. A magyarban erre speciális nyelvi eszköz nincs. Mégsem állithatjuk, hogy a két fordítás elfogadhatatlan. A 4/b mondatban a "mindnyájan" névmás és az ige szemantikája nagyjából fedi az orosz mondat jelentését; az 5/b fordítás már kevésbé pontos, de - véleményünk szerint - ha a többes számú alanyt felcserélnénk pl. a "valamennyi" névmási határozóval, az 5/b mondat ekvivalense lehetne 5/a-nak /1. valamennyi alma, minden alma, az összes alma, minden egyes alma stb./.

Példáink azt bizonyítják, hogy - bár a magyarban a distributív cselekvésminőségnek nincs olyan fejlett affixumrendszere, mint az oroszban - a fordítás mégis lehet megközelítően pontos. Ezt a megközelítő ekvivalenciát a magyarban az igék szemantikája /ugrál, bejár/, kiegészítő lexikai elemek /sorra, minden, minden egyes, valamennyi/ és néhány igekötő /szét-, össze-/ biztosítja.

3.4.3.2.3.3. Az enyhe intenzitású ismétlődést kifejező igék

Ezeket az igéket a "по-" igekötővel és az "-и́ть/-и́ться" szuffixummal képezzük folyamatos igékből. Az ismétlődés kifejezése szempontjából semleges folyamatos alaknak ez a két affixum kétféle jelentést is kölcsönöz:

a/ a cselekvés ismétlődésének kifejezése

b/ az ismétlődő cselekvések enyhe intenzitása

Ebből ered a fordító kettős feladata: a magyar ekvivalensnek ki kell fejeznie a cselekvés ismétlődését és annak csekély intenzitását.

Krékits József idézett értekezésében /pp. 205-207/ kifejti, hogy a deminutiv-iteratív igék nem feltétlenül jelölik a

cselekvés lefolyásának enyhe jellegét. Krékits olyan példákat hoz, ahol külön lexikai mutató jelöli az enyhe jellegét, ill. éppen a cselekvés intenzív lefolyására utal:

1. "Тихо позванивали оконные стекла." /А. Толстой/
2. "Он повторял это движение беспрерывно..., трудно сгибая ноги в коленях и преувеличенно громко покашливая."

/Шолохов/

3. "По вечерам пописывал стишки." /Тургенев/

A 3. példamondatban ugyanakkor - véleményünk szerint - a fő hangsúly a cselekvés enyhe jellegén van, az ige jelentése ekkor megfelel a magyar -gat/-get képzős igéknek /1. irogat, lapozgat stb./, amikor szintén a cselekvés csekély intenzitása kerül előtérbe.

Nézzük meg, hogy a két említett jelentésárnyalat hogyan tükröződik a magyar fordításokban!

- 4/a "Паровоз испуганно посвистывал..." /П., М. ст., 329/

- 4/b "A mozdony ijedten sipitott ..." /Dalos, 189/

A magyar fordítás a két jelentés közül egyiket sem fejezi ki, megközelítően pontos megoldás lehetne pl.: A mozdony többször ijedten fütttyentett ...

- 5/a "Емельян помахивал рукой." /Ч., Ст., 92/

- 5/b "Jemeljan kezével hadonászott." /Szóllósy, 149/

- 6/a "В камине потрескивали поленья." /А.Т., Лю., 126/

- 6/b "A kandallóban pattogtak a fahasábok." /Wessely, 127/

Mindkét magyar fordítás /5/b ill. 6/b/ összetett cselekvést fejez ki, amely a "махать" ill. "трещать" igék ekvivalense lenne. A cselekvés enyhe intenzitására külön egyik sem utal.

- 7/a "Даже как будто попахивало гарью." /П., Посл., 374/

7/b "Szinte éreződött is a pernyeszag." /Gellért, 265/

A 7/b mondat igéje folyamatot fejez ki. Pontosabb fordítást - nyelvi eszközök híján - nem tudunk javasolni.

8/a "Лениво шевеля плавниками, оно с юмором поглядывало на надвигающееся днище корабля." /А.Т., Др., 154/

8/b "Lustán mozgatta uszonyait és derűsen tekingetett a közeledő nagy hajótestre /a csillogó testű állat/."

/Brodsky, 155/

Valamennyi elemzett fordítás közül a 8/b áll a legközelebb az orosz eredetihez. A "tekint" rövid, felületes cselekvést jelent a magyarban, az ige szemantikája érzékelteti az enyhe intenzitást, a "-get" szuffixum pedig utal az ismétlődésre. Mint azt már említettük, a "-gat/-get" képzőnek megvan az a sajátossága, hogy a cselekvés csekély intenzitását is jelölheti. E három tényező együttesen megközelíti a "поглядывало" alakkal kifejezett jelentést. Hasonló eredményre jut N.V. Maliskina /1980, 81-87/, aki az enyhe intenzitású ismétlődés kifejezését vizsgálja a németben. A fordításoknak csak 12%-ában talált mindkét szempontból helyes megoldást. Példáinkat elemezve mi is azt láttuk, hogy a "поосничивать" típust elsősorban gyakorisító, másodsorban tartós-huzamos cselekvésként fordítják. A cselekvés enyhe intenzitása szinte teljesen háttérbe szorul. A pontatlan fordításoknak az idézett szerző szerint objektív és szubjektív okai egyaránt vannak. Az objektív ok a nyelvi eszközök hiánya, a szubjektív pedig stilisztikai megfontolásból fakad: a fordító igyekszik elkerülni a kiegészítő lexikai elemek halmozását.

3.4.3.2.3.4. A kísértő cselekvést kifejező igék

Ezek az igék olyan cselekvést jelölnek, amely egy másik - rendszerint tartós - cselekvés közben ismétlődik.

1/a "Вечером я встретил Купера на теннисном корте. Он принимал мячи, горланно подсчитывая по-английски количество очков."/П., Кар., 81/

1/b "Este a tenispályán találkoztam Kuperrel. Erőteljes csapásokkal ütötte a labdát, s közben a pontokat torokhangon, angol nyelven számolta."/Fedor, 101/

A "közben" lexikai elem biztosítja az ekvivalenciát a két mondat között.

2/a "Ноги его были босы. Вероятно по привычке, приобретенной в холодные зимы, когда не раз небось приходилось ему мерзнуть около обоза, он на ходу похлопывал себя по бедрам и притопывал ногами."/Ч., Ст., 75/

2/b "Mezítláb járt. Menet közben gyakran toppantott és combját ütögette: ezt a szokását alighanem hosszú, hideg telek során szerezte, amikor nemegyszer kellett a szekér mellett fagyoskodnia."/Szóllósy, 134/

A magyar "gyakran toppantott" ill. "ütögette" fordítás kifejezi a cselekvés ismétlődését. Az "ütögette" - hasonló módon, mint a "tekingetett" - a cselekvés enyhe intenzitását is tükrözi. A "gyakran toppantott" szókapcsolat, bár nem pontos megfelelője a "ПРИТОПЫВАЛ" igének, a következő okok miatt mégis elfogadható:

1. A fordító felcserélte a magyarban az igék sorrendjét, így a "toppantott" került közvetlenül a "menet közben" időhatározó mellé.

2. A "gyakran" lexikai mutató csak a "toppantott" igére vo-

natkozik /ellenkező esetben a szórend: "... és ütögette combját ..." lenne/. Ezért így értelmezhetjük a három cselekvés viszonyát: adott egy tartós cselekvés /menet közben/, eközben enyhe intenzitással ismétlődik egy másik /combját ütögette/, amelyet időnként "kísér" egy harmadik /toppantott/. Sémával is ábrázolhatjuk:

/-----/

/-//-//-//-/

. . .

A kísérő cselekvések fordításakor is azt tapasztaljuk, hogy ekvivalens magyar eszköz nincs arra a jelentésre, amelyet az oroszban a "ПОД-", "ПРИ-" igekötővel és az "ИВА -/- ИВА" képzővel fejezünk ki, de a kiegészítő lexikai elemek ill. a gyakoriság képzői itt is a fordító segítségére lehetnek.

3.4.3.3. A rendszertelen ismétlődés kifejezésének szintaktikai eszközei

A cselekvés rendszertelen ismétlődését két szintaktikai eszköz fejezi ki: a "ОБЫЧНО" közbevetett szó és a "ТО ... ..ТО" páros kötőszó.

3.4.3.3.1. A "ОБЫЧНО" közbevetett szó

A "ОБЫЧНО" közbevetett szónak nincs pontos magyar megfelelője, ezért a fordításokban vagy egyáltalán nem szerepel, vagy valamilyen helyettesítő elemet alkalmaz a fordító. A "ОБЫЧНО" az ismétlődést a rendszer szintjén jelöli.

1/a".... И когда, обычно, ..., мы с Наташей, на берегу, держась за руки, с боязливым любопытством заглядывали вглубь

1/b"....s amikor ... Natasával néha ott álltunk kézen fogva a szurdok peremén, félős kíváncsisággal nézegettünk lefelé, azt vártuk, hogy mindjárt feljön hozzánk valaki ..."

/Institoris, 18/

Mindkét mondat ismétlődést jelöl, amely az 1/a példában a közbevetett szónak, az 1/b mondatban pedig a "néha" időhatározónak köszönhető. Az utóbbi nélkül a magyar mondat egyszeri cselekvést jelölne, az oroszban pedig nem volna egyértelmű, hogy a cselekvés ismétlődő vagy tartós.

2/a" А ТО, ОБЫВАЛО, ЕЩЕ МИМО БАЛОЧКИ, ГДЕ ЕСТЬ КУСТЫ, И ОЛЫНИНЬ, КАК ПТИЦА, КОТОРУЮ ОТЕПНЯКИ ЗОВУТ ОЛЮКОМ, КОМУ-ТО КРИЧИТ: ОЛЮ! ОЛЮ! ОЛЮ!..." /Ч., Ст., 70/

2/b" Olykor meg szakadék mellett hajt el a kocsí, és az ember meghallja, hogy odalent a bokrok közt az egyik madár - az, amelyiket a sztyepplakók "szpluk"-nak neveznek - hangosan kiáltja: "szplu", "szplu", "szplu" ... /Szóllósy, 129/

Mind a 2/a, mind a 2/b mondat nemaktuális jelenben áll, a kijelentést a "ОБЫВАЛО" ill. az "olykor" időhatározó teszi ismétlődő cselekvéssé. /A nemaktuális jelen önmagában általános cselekvést jelent./

Az "olykor, néha" határozószók a cselekvés hasonló gyakoriságu ismétlődését jelentik, mint a "ОБЫВАЛО", de sem szófajukban, sem stílusukban, sem jelentésükben nem lehetnek annak ekvivalensei.

3. " Бывало, которое прочту два два, наизусть помню."

/Ч., Ст., 41/

Példánkban a közbevetett szó jelöli a multbeli rendszeretlen ismétlődést, a "два два" az ismétlődések körülbelüli

számát. A "прочту" alak jelen-jövő idejű, a közbevetett szó hatására azonban átvitt értelemben a múltban szerepel.

3.4.3.3.2. A "ТО ... ТО" páros kötőszó

A "ТО ... ТО" páros kötőszó e rendszer szintjén fejezi ki a cselekvés rendszertelen ismétlődését. Mind befejezett, mind folyamatos igével használhatjuk, az előbbi esetben az ige szemléltető jelentésben szerepel.

4/a" ... на Прорве слишком много помех: ТО за соседним кустом начнёт кричать птица, ТО с пучечным гулом ударит пудовая рыба, ТО оглушительно выстрелит в костре ивовый прут и разбрызжет искры, ТО над зарослями начнёт разгораться багровое зарево и мрачная луна взойдёт над вечерней землёй." /П., М. ст., 345/

4/b" ... Tul sok Prorván a nesz: hol a szomszédos cserjéken tul kiált a havis, hol egy jókora hal csobban akkorát, mint az ágyulövés, a tábortűzben durran el egy fűzfavessző, és szikrákat szór szét, a bozótos fölött biborvörös világosság támad, s a borongós képű hold kél fel az esteli föld térségei fölött." /Dalos, 208/

5/a" Всю ночь огонь костра ТО разгорается, ТО гаснет."

/П., М. ст., 341/

5/b" A tűz lángja egész éjszaka hol magasba csap, hol lelankad." /Dalos, 203/

A kötőszó és a befejezett ill. folyamatos igealakok láncszerűen ismétlődő, váltakozó cselekvéseket fejeznek ki.

A "ТО ... ТО" kötőszónak a "hol ... hol" csak az egyik lehetséges ekvivalense, egy másik megoldást a 6/b példában láthatunk:

6/a" То он /дым костра/ поднимается столбом к небу, ..., то стелется туманом по траве, то мечётся вокруг огня."

/П., М. ст., 331/

6/b" Van, hogy egyenesen száll az ég felé, ..., s van, hogy szétömlik a földön, mint a köd, és van, hogy ott kavarog a tűz körül."/Dalos, 192/

A 7/b mondatban a "То ... то" megfelelője az "egyszer ... másszor":

7/a" В большинстве случаев шоссе пустынно. Лишь порой покажется странник или какой-нибудь одинокий старик; или проедет поднимаемая пыль, крестьянская телега... И только изредка попадаетс^я кое-что любопытное: то коляска, запряжённая четверней, то цыгане в пёстрых одеждах ..."

/И. А. Наум., 325/

7/b" Legtöbbször üres az országút, ha egy-egy vándort vagy magányos parasztembert látni rajta, meg porzó kis paraszt-kocsit, csak néha akad valami, egyszer négyfogatu hintó, másszor cifra cigányok ..."/N.L., Tanyai, 232/

Példamondataink alapján beláthatjuk, hogy a "То ... то" páros kötőszónak több magyar megfelelője is van /a leggyakoribb és legpontosabb a "hol ...hol"/, amelyek közül a "hol ...hol" ill. az "egyszer ... másszor" szintén a rendszer szintjén fejezi ki az ismétlődést. A "То ... то" és a befejezett igealak által kifejezett expresszivitás a magyarból természetesen hiányzik.

4. ÖSSZEGZÉS

Összevető elemzésünk alapján a következő megállapításokat

tehetjük:

1. A cselekvés ismétlődésének kifejezőeszközeit mindkét nyelvben két nagy szintre oszthatjuk: egyes eszközök az ismétlődést a rendszer szintjén fejezik ki, mások ellenben csak a nyelvi eszközök funkcionálásának szintjén.
2. Pontos magyar ekvivalense csak az ismétlődést a rendszer szintjén kifejező orosz eszközöknek van; ha az eszköz egyáltalán létezik a magyarban, az az orosz pontos megfelelőjeként alkalmazható a fordításban. A következő eszközöket sorolhatjuk ide:

- az összetett cselekvés kifejezői
- a komplex cselekvés kifejezői
- az ismétlődés lexikai mutatói /lexiko-szintaktikai eszköz/
  - a szókapcsolatok
  - a "TO ... TO" páros kötőszó

Ezek tehát nehézség nélkül fordíthatók magyarra.

3. A fordíthatóság szempontjából a következő lépcsőfokot az ismétlődést a nyelvi eszközök funkcionálásának szintjén kifejező elemek jelentik. Közöttük vannak olyan elemek /КОГДА, ЕСЛИ /, amelyeknek részben van magyar megfelelőjük /amikor + jelen idő; ha + múlt idő/, a többi kötőszó /ЕЩЕ КАК, КАК ТОЛЬКО, ПРЕЖДЕ ЧЕМ / fordításakor ezzel szemben kiegészítő elemek szükségesek.

4. Hasonlóan kiegészítő eszközre szorulnak a magyarban mindazok az ismétlődést a rendszer szintjén kifejező eszközök, amelyeknek nincs magyar megfelelőjük. Ezen eszközök közé tartozik a "ОНБАЛО" közbevetett szó, az ismétlődést kifejező folyamatos igék és a cselekvésminőségek.

Az utóbbiakat azért soroltuk ide, mert bár a magyar igen gazdag gyakoriságot kifejező affixumokban, a cselekvésminőségek sokrétű jelentésárnyalatait csak egyéb kiegészítő elemek segítségével tudja kifejezni.

5. Külön figyelmet érdemel az igék folyamatos alakja, amelynek az ismétlődés kifejezésében játszott szerepét a következőkben látjuk: a folyamatos ige a rendszer szintjén - néhány említett esettől eltekintve - nem fejezi ki az ismétlődést, e jelentést a rendszer szintjén kifejező eszközök mellett a szerepe másodlagos; használatát a fő eszköz implicálja. A folyamatos alak szerepe az ismétlődést a nyelvi eszközök funkcionálásának szintjén kifejező eszközök mellett alapvető, ahol is e jelentés kifejezésének állandó tagja. Ezt a magyar fordítások is jól tükrözik: folyamatos igealak híján - a 3. pontban említett két eset kivételével - az ide tartozó eszközök magyar megfelelőit minden esetben ki kell egészíteni az ismétlődés valamilyen más mutatójával.

Idézett szakirodalom

1. Н.С. Авилова, 1976, Вид глагола и семантика глагольного слова, "Наука", М.
2. В.Д. Аракин, 1979, Сопоставительная типология английского и русского языков, "Просвещение", Л.
3. Б.М. Балли - Л.А. Бурмистрова - Н.Е. Чебурахина, 1976, О причинах фазовых трансформаций действий в переводах с русского языка на немецкий язык, В.кн.: Проблемы аспектологии, вып. 2, Калинин
4. В.С. Белевицкая-Хализева, Сборник упражнений по синтаксису русского языка с комментариями, Сложное предложение, Изд. литературы на иностранных языках, М.
5. Г.А. Битехтина, 1978, О собственно-количественных наречиях в русском языке, В кн.: Актуальные вопросы преподавания русского языка как иностранного, Изд. МГУ, М.
6. А.В. Бондарко, 1962, Система глагольных времён в современном русском языке, ВЯ, 1962 №3
7. А.В. Бондарко, 1963, К вопросу о "транспозиции" /Употребление прошедшего времени глагола в современном русском языке для обозначения абстрактного настоящего/, В кн.: Вопросы языкознания, ЛПИ, УЗ, т. 248
8. А.В. Бондарко, 1968/I, Общие и частные значения глагольных форм, ВЯ, 1968 №4, с. 87-99
9. А.В. Бондарко, 1968/II, Кратно-соотносительное употребление форм настоящего-будущего совершенного в современном русском языке, В кн.: Проблемы русского языкознания УЗ ЛПИ, т. 281, с. 96-132
10. А.В. Бондарко, 1968/III, О "конкуренции" видов в русском языке, В кн.: ХХI Герценовские чтения, Филологические науки, Л., с. 7-8

11. А.В. Бондарко, 1971, Вид и время русского глагола, "Просвещение", М.
12. А.В. Бондарко, 1976, Теория грамматических категорий, "Наука", Л.
13. А.В. Бондарко - Л.Л. Буланин, 1967, Русский глагол, "Просвещение", Л.
14. М.А. Бушмане - Б.Л. Лихтерова, 1979, Языковые средства выражения функционально-семантического значения итеративности в современном немецком языке, В кн.: Семантика на разных языковых уровнях, ЛГУ, Рига, с. 16-24
15. М.В. Всеволодова, 1975, Способы выражения временных отношений в современном русском языке, Изд. МГУ
16. В.Г. Так, 1977, Сравнительная типология французского и русского языков, Л.
17. О.Д. Гакен, 1976, К вопросу о выявлении системы средств выражения итеративности в современном немецком языке на коммуникативном уровне, В кн.: Проблемы аспектологии, Межвузовский сборник, вып. 2, с. 45-55, Калинин
18. С.Я. Дольская, 1964, О значении повторяемости в русском языке, УЗ ГГУ, Серия историко-филологическая, вып. 65, с. 40-50, Горький
19. С.Я. Дольская, 1965, АКД, Внутривидовые значения современного русского глагола и их стилевая дифференциация, Горький
20. Р. Зимек, 1972, Сопоставительное изучение языков и его использование в преподавании русского языка нерусским /Теоретические проблемы конфронтации/, В кн.: Вопросы лингвистического описания русского языка в целях обучения, 1972 №3-4, Оломоуц

21. А.В. Исаченко, 1960, Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким, Изд. Словацкой АН, Братислава
22. Ш.К. Кадыров, 1979, Аспектуальная характеристика временных предложений с союзом "прежде чем", В кн.: Сложное предложение, Калинин
23. Е. Крижикова, 1962, Некоторые проблемы изучения категории времени в современном русском языке, БЯ, 1962 №3
24. Н.В. Малышкина, 1976, О переводимости русских способов глагольного действия на немецкий язык, В кн.: Проблемы аспектологии, вып. 2, Калинин
25. Н.В. Малышкина, 1980, Немецкие контекстуальные эквиваленты русскому прерывисто-смягчительному способу глагольного действия, В кн.: Сравнительная типология русского и германских языков, Калинин, с. 80-87
26. Ю.С. Маслов, 1965, Система основных понятий и терминов славянской аспектологии, В кн.: Вопросы общего языкознания, с. 53-81
27. Н.Ф. Нак, 1956, АКД, Глаголы многократного значения в русском языке, Алма-Ата
28. Г.И. Панова, 1974, К вопросу о семантике многократных глаголов, В кн.: Грамматические проблемы русского языка Барнаул
29. Г.И. Панова, 1977, К вопросу о выражении повторяемости действий / ситуаций/ в современном русском языке, В кн.: XXX Герценовские чтения, Лингвистика, Л.
30. Г.И. Панова, 1978/1, К вопросу о повторяемости действия и глагольном виде в русском языке, В кн.: Семантика и функционирование категории вида русского языка, Тарту

31. Г.И. Панова, 1978/II, О семантика наречий типа "постоянно", "непрерывно" в современном русском языке, В кн.: Семантика и формы языковых явлений, XXXI Герценовские чтения, Л.
32. Г.И. Панова, 1979, АКД, Выражение повторяемости действия в современном русском языке, Л.
33. В.З. Панфилов, 1977, Философские проблемы языкознания, "Наука", М.
34. Т.Г. Попова, 1979, АКД, Выражение способов действия в современном испанском языке /количественная характеристика/, М.
35. Л.М. Рощина, 1972/I, Префиксально-суффиксальный способ выражения повторяемости действия, В кн.: Труды Самаркандского Университета, вып. 209, с. 192-200, Самарканд
36. Л.М. Рощина, 1972/II, Морфологический способ выражения повторяемости действия в современном русском языке, там же, с. 182-192
37. Л.М. Рощина, 1977, АКД, Способы выражения повторяемости действия в современном русском языке, Ташкент
38. Русская грамматика, АН СССР, М., 1954
39. Л.Д. Соскова, 1979, Семантико-грамматические особенности личных форм глагола в современном русском языке, В кн.: Грамматические классы слов, Тамбов
40. А.А. Спагис, 1961/I, Об употреблении глаголов НСВ-а для обозначения повторяющихся действий, В кн.: Материалы II международного семинара высших учебных заведений социалистических стран, Изд. МГУ, с. 133-145
41. А.А. Спагис, 1961/II, Образование и употребление видов глагола в русском языке, Учпедгиз

42. А.А. Спачис, 1969, Парные и непарные глаголы в русском языке, "Просвещение", М.
43. Б.А. Успенский, 1968, Отношения подсистем в языке и связанные с ними универсалии, ВЯ, 1968 №6
44. Юрген Хартунг, 1979, АКД, Дистрибутивные и суммарно-дистрибутивные способы действия в современном русском языке, Ростов на Дону
45. Л.Д. Чеснокова, 1981, Категория количества и синтаксические структуры, ВЯ, 1981 №2
46. Н.Ю. Шведова /ред./, 1970, Грамматика современного русского литературного языка, "Наука", М.
47. Svenn-Gunnar Andersson, 1972, Aktionaltät im Deutschen, Eine Untersuchung unter Vergleich mit dem russischen Aspektsystem, I., Uppsala
48. A magyar nyelv szövégmutató szótára /szerk. Papp Ferenc/, Akadémiai Kiadó, Bp., 1969.
49. A mai magyar nyelv rendszere, 1970, Leiró nyelvtan I. Akadémiai Kiadó, Bp.
50. Dezső László, 1971, Tipológiai vizsgálatok, Szerb-horvát - magyar kontrasztin nyelvtan I. Ujvidék
51. Fülel-Szántó Endre, 1970, Az igei kategóriák korrelációs modellje a spanyol nyelv rendszere alapján, Modern Nyelvoktatás, VII. évf. 1-2. szám
52. Jánoska Sándor, 1979, Az összetett mondat szintexisének főbb kérdései orosz - magyar egybevetésben
53. Krékits József, 1981, Lexikai és grammatikai jelentésváltozások az előképzős temporatív-terminatív orosz igékben /Kézirat/
54. Pete István, 1975, Mai orosz nyelv IV. TK, Bp.

55. Pete István, Mennyiségi viszonyok az oroszban és a magyarban, TK, Bp., 1981.
56. Sámson Edgár, A magyar nyelv egyszerű gyakorító képzői Pannonhalma, 1936.
57. Sámson Edgár, -dős képzős gyakorító igéink, Pannonhalma, 1943.
58. Szigetiné - Váriné - Volczer, 1972, Filozófiai Kislexikon, Kossuth Kiadó, Bp.
59. Temesi - Rónai - Varga, 1955, Anyanyelvünk, Művelt Nép Kk., Bp.
60. Vörös József, A határozószó és az igekötő helye közötti kapcsolat, MNY, LXIX. évf. /1973/4/, pp. 444-451
61. Wacha Balázs, 1976, Az igeaspektusról, MNY, LXXII. évf. 1. szám

Felhasznált szépirodalom

- Ф.М. Достоевский, Униженные и оскорблённые /Д., Ун. и оск./
перевод: Institoris Irén
"Художественная литература", Л., 1977
- А.П. Чехов, Стень /Ч., Ст./
перевод: Szóllósy Klára
В сб.: Толстый и тонкий, Повести и рассказы
"Художественная литература", М., 1979
- К. Паустовский, Карабугаз /П., Кар./, перевод: Fedor János
Мещорская сторона /П., М. ст./, перевод: Dalos László
Колотый сахар /П., Кол./, перевод: Kardoss Tilda
Последний чорт /П., Посл./, перевод: Gellért György
"Избранное", "Советский писатель", 1947

А. Толстой, Любовь /А.Т., Лб./, перевод: Wessely László
Под водой /А.Т., Под/, перевод: Brodsky Erzsébet
Древний путь /А.Т., Др./, перевод: Brodsky Erzsébet
Kutórá Kk., Bp., 1980.

Ю. Трифонов, Дом на набережной /Ю.Т., Дом/, перевод:
Szabó Mária

Nagy Lajos, Özvegyasszonyok /N.L., Özv./

перевод: А. Науменко

Tanyai történet /N.L., Tan./

перевод: Е. Терновская

Farkas és bárány /N.L., F. és b./

перевод: Е. Терновская

Válogatott művei, Szépirodalmi Kk., 1962.

Publikáció

A cselekvés ismétlődése a mai orosz és magyar nyelvben,
Acta Iuvenum Szegediensis, Megjelenés alatt

Tartalom

Bevezetés	1
1. A nyelvek összevető vizsgálatáról	2
2. A cselekvés ismétlődése a mai orosz és magyar nyelvben	8
2.1. Az ismétlődő cselekvés fogalma	8
2.2. Ismétlődés és pluralitás	11
2.2.1. A cselekvés belső ismétlődése	12
2.2.2. A disztributív /osztó/ cselekvés	12
2.2.3. A főnév többes száma	13
2.2.4. Az ige száma és személye	14
2.3. A mennyiség funkcionális-szemantikai kategóriája	17
2.4. Az ismétlődés kifejezésének érintkezése más funkcionális-szemantikai kategóriákkal	21
2.4.1. Az aspektualitás	21
2.4.1.1. Az igeszemléleti oppozíció	22
2.4.1.2. A cselekvés módja és minősége	25
2.4.1.3. A lexikai mutatók	25
2.4.2. A temporalitás	26
2.5. Az ismétlődő cselekvés szemantikai felosztása	28
3. Az ismétlődő cselekvés kifejezése az orosz és a magyar nyelvben	31
3.1. A cselekvés belső tagoltsága vagy belső ismétlődése	31
3.1.1. Az összetett cselekvés	32
3.1.1.1. A többaktusu igék	33
3.1.1.2. A többirányú mozgást jelölő igék	36
3.1.2. A komplex cselekvés	38

3.2. Határozott számú ismétlődés	39
3.1.1. Kétszeri cselekvés	40
3.1.2. Kettőnél több cselekvés	46
3.1.2.1. Kettőnél több cselekvés intervallummal	46
3.1.2.2. Kettőnél több cselekvés intervallum nélkül vagy összegző jelentésben	47
3.3. A cselekvés körülbelüli ismétlődése	49
3.3.1. A cselekvés körülbelüli ismétlődése intervallummal	49
3.3.2. A cselekvés körülbelüli ismétlődése inter- vallum nélkül vagy összegző jelentésben	50
3.3.3. Az igeszemléleti párok konkurenciája	52
3.4. A cselekvés határozatlan számú ismétlődése	54
3.4.1. A cselekvés rendszeres ismétlődése	54
3.4.1.1. A cselekvés rendszeres ismétlődése, az igeszemléleti oppozíció és az igeidők	56
3.4.1.2. A cselekvés rendszeres ismétlődése és az igemódok	58
3.4.1.3. A cselekvés rendszeres ismétlődésének lexikai kifejezőeszközei	59
3.4.1.4. A cselekvés rendszeres ismétlődésének szintaktikai kifejezőeszközei	64
3.4.1.4.1. Az időhatározói mellékmondat	64
3.4.1.4.2. A feltételes mellékmondat	68
3.4.2. A cselekvés szokásos ismétlődése	70
3.4.2.1. A szokásos ismétlődés morfológiai kifejezőeszközei	71
3.4.2.2. A cselekvés szokásos ismétlődésének lexi- kai és szintaktikai kifejezőeszközei	77

3.4.3. A cselekvés rendszertelen ismétlődése	82
3.4.3.1. A rendszertelen ismétlődés kifejezésének lexikai eszközei	83
3.4.3.1.1. A lexiko-szemantikai eszközök	83
3.4.3.1.1.1. Néhány folyamatos ige	83
3.4.3.1.1.2. A mozgást jelentő igeik	84
3.4.3.1.1.3. A "ПОВТОРЯТЬ" ige	86
3.4.3.1.2. A lexiko-szintaktikai eszközök	89
3.4.3.2. A rendszertelen ismétlődés morfológiai kifejezőeszközei	97
3.4.3.2.1. A főnév többes száma	98
3.4.3.2.2. Az ige folyamatos alakja	100
3.4.3.2.3. A cselekvésminőségek	103
3.4.3.2.3.2. A gyakorító igeik	104
3.4.3.2.3.2. A disztributív igeik	108
3.4.3.2.3.3. Az enyhe intenzitású ismétlődést kifejező igeik	110
3.4.3.2.3.4. A kísérő cselekvést kifejező igeik	113
3.4.3.3. A rendszertelen ismétlődés kifejezésének szintaktikai eszközei	114
3.4.3.3.1. A "было" közbevetett szó	114
3.4.3.3.2. A "то ... то" páros kötőszó	116
4. Összegzés	117
Irodalom	120
Tartalom	127

